

Петър Стоянов

ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Пространство и регион



Издателство Атласи ООД

София, 2018 г.

© 2018 Петър Михайлов Стоянов – автор

Издател: Издателство Атласи ООД

Рецензент: проф. дгн Атанас Дерменджиев

ISBN 978-619-238-078-6

СЪДЪРЖАНИЕ

| | |
|--|-----|
| ПРЕДГОВОР..... | 4 |
| ПРОСТРАНСТВО И ТЕРИТОРИАЛНИ КОНФЛИКТИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА | 6 |
| ИНТЕГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА..... | 39 |
| НАРКОИКОНОМИКА И ВЪОРЪЖЕНИ КОНФЛИКТИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА..... | 63 |
| ВИСОКОСКОРОСТНИТЕ ЖЕЛЕЗНИЦИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА..... | 82 |
| ЛАТИНОАМЕРИКАНСКИЯТ ГРАД: СОЦИАЛНИ И ПРОСТРАНСТВЕНИ ПРОМЕНИ | 92 |
| GATED COMMUNITIES В ЛАТИНСКА АМЕРИКА..... | 128 |
| ФАВЕЛИ И ГРАДСКО РАЗВИТИЕ В БРАЗИЛИЯ..... | 135 |
| СЮДАД ХУАРЕС (СЕВЕРНО МЕКСИКО) В СЯНКАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА | 172 |
| МЕКСИКАНО-АМЕРИКАНСКИ ТРАНСГРАНИЧЕН РЕГИОН I: ПУСТИНИ И МАКИЛА..... | 180 |
| МЕКСИКАНО-АМЕРИКАНСКИ ТРАНСГРАНИЧЕН РЕГИОН II: НЕЛЕГАЛНА МИГРАЦИЯ И МИЛИТАРИЗИРАНЕ НА ГРАНИЦАТА... | 207 |

ПРЕДГОВОР

Настоящото издание за Латинска Америка е замислено като начало на поредица за регионите на света. То обаче не цели монографично, холистично представяне на един регион, а следва едно от направленията на регионалната география – проблемно регионално изследване.

Този първи том „Латинска Америка. Пространство и регион” ще бъде последван от други, с намерение да бъдат привлечени още автори – както у нас така и в чужбина, особено такива, свързани пряко и косвено с региона.

В този сборник сме събрали изследвания от последните години, които засягат пространството на региона в различни аспекти – от неговото формиране, през неговото заселване, формиране на държавни образувания, териториални конфликти (стари и съвременни), интеграционни процеси, град и градско развитие, трансгранични региони.

В раздела „Пространство и териториални конфликти в Латинска Америка” се спираме на същността на понятието и териториалния обхват, история на понятието, регионално-географска и културно-географска подялба, колонизиране на завладяното пространство, исторически процес на колонизацията, постигане на независимост и формиране на държави, укрепване на границите, съвременни граници и конфликти, с примери от Южна Америка и Средна Америка.

Разделът „Интеграционни процеси в Латинска Америка” разглежда основни въпроси от възникването и съвременните тенденции на развитие, с няколко примера за най-важните интеграционни групировки, тяхното развитие, отношения помежду им и такива със съседни и по-далечни.

Темата „Наркоикономика и въоръжени конфликти в Латинска Америка” е актуална и днес, въпреки известното успокояване на

въоръжените сблъсъци между държавните органи и наркомафията в отделни страни на региона.

Изграждането на високоскоростни железници в Латинска Америка не върви с такива високи темпове, както например в Китай или Западна Европа, но е с нарастващо значение, особено в по-развитите страни на региона, като Бразилия, Аржентина, Мексико.

Няколко публикации са посветени на града и градското развитие в региона. Латиноамериканският град има своите особености, както по произход, така и по социални и пространствени промени. Неговото развитие се проследява от доколониалния през колониалния и съвременния период. Правят се сравнения между испанския и португалския колониален град. Все пак акцентът е върху социалните и пространствени промени през XX и началото на XXI в. Разглеждат се проблемите на основните типове квартали на различните социални слоеве. Отделно изследване е посветено на gated communities в Латинска Америка, с примери от Бразилия, Перу, Мексико. На Сюдад Хуарес (Северно Мексико) е отделено внимание, като пример за граничен град, на пътя на мигрантския поток юг-север и бум на смесени предприятия, който е изложен на предизвикателствата на глобализацията.

Фавелите и тяхната връзка с градското развитие в Бразилия представляват особена тема за изследване. За да се разберат техните проблеми трябва да се влезе и в тяхното пространство. Най-важните въпроси тук са: същност и типични черти на фавелите, възникване и развитие, политика на градските управи към проблема с тях, стратегии на национално равнище относно проблема с фавелите, както и политики на локално равнище (с примери от Рио де Жанейро и други големи градове).

Две последователни изследвания са направени за мексикано-американския трансграничния регион, както на базата на специализирана

литература, така и на собствени наблюдения. В първата част се акцентира на морфологията и формирането на границата, анализа на граничното пространство, на възникването и развитието на трансграничното политическо и икономическо пространство, на стопанството в мексиканската част днес, на регионалните диспропорции и програмите за развитие. Във втората част акцентът е върху нелегалната миграция и милитаризирането на границата. Разглежда се значението на мексиканската миграция, развитието в миналото и днес. Специално внимание е отделено на причините за нелегалната мексиканска миграция, на нейното въздействие върху страната произход и страната цел, на мерките на САЩ срещу нея – законово регулиране, изграждане на гранични съоръжения, повишени мерки за охрана. Накрая се разглежда реакцията на местното население и управляващите органи в Мексико, перспективите за развитие.

С това издание едва ли могат да се изчерпят проблемите на това огромно пространство. Считаме, че това е само едно начало на тяхното изкарване на светлина. Решаването на някои от тях могат да служат за образец при решаването на сходни проблеми у нас, независимо от голямото физическо разстояние и специфика на културните различия. То има за цел, преди всичко, да провокира вниманието към тази част на света и на всички, които имат познанията, възможностите и смелостта да се конфронтират с тях.

Март 2018 г.

Авторът

ПРОСТРАНСТВО И ТЕРИТОРИАЛНИ КОНФЛИКТИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Понятието Латинска Америка е известно както в регионалната, така и в културната география. С него се обозначава пространството на макрорегиона, заемащ част от континента Северна Америка и цяла Южна Америка. То е в противовес на Англоамерика. На тези две регионално и културно-географски пространства условно могат да се поделят Америките, освен традиционно на природногеографска основа (континенти). Защо е така се опитва да обясни и нашият известен историк А. Пантев (първо издание от 1991 г., второ разширено издание от 2014 г.).

Съществуват редица подходи към дефинирането на пространствения обхват на макрорегиона, които зависят от същността на културното съдържание, което се влага в понятието Латинска Америка. В регионалната география могат да се отделят два подхода: тесен и широк. В *тесния подход* се включват само страните, в които господстват испанският и португалският език. Към тях се отнасят Мексико, Централна Америка (без Белиз), испаноезичните територии на Карибите, както и страните от Южна Америка (без англоезична Гаяна, нидерландски Суринам и френска Гаяна). Понятието „латинска“, в случая, се свързва не само с принадлежността към романската група езици, но и към латинската култура в Европа. Това обаче означава, че тук трябва да се отнесат страните и териториите, в които се говори и френски език, т.е. освен френска Гаяна, както и в Карибите - Хаити, Гваделупа и Мартиника, Сен Мартен, Сен Бартелми. Това разбиране обаче не се приема навсякъде в света.

Широкото схващане на пространството на Латинска Америка включва не само испанско и португалско и френскоезичните, но и останалите територии. Проблемът е, че при първия случай следва да се включат и

френскоезичните територии в Квебек в Канада и евентуално районите населени с кажуни/кейджъни (сајунс) в Луизиана в САЩ, които са тясно свързани с англоамериканското културно пространство. От друга страна Хаити, въпреки служебния френски език, в резултат на общата си история и сухоземна граница с Доминиканската република, има тесни връзки с испаноезичните и португалоезичните страни, подобно на другите страни в Карибите. Затова то често се причислява към Латинска Америка. В нидерландските територии Аруба, Бонер и Кюрасао, предвид че се говори креолски език с отчасти романски корени, също понякога се включват в дефиницията на Латинска Америка.

От гледна точка на колониалната история, понякога целите Кариби биват причислявани към Латинска Америка. Но в международните статистики те все пак се дават разделено като Латинска Америка и Кариби. В САЩ се приема, че Латинска Америка включва всички страни на юг от САЩ, вкл. Белиз, Барбадос и Тобаго, Гаяна и Суринам, Антигуа и Барбуда, Сейнт Люсия, Гренада, Сейнт Винсът, Сейнт Кийтс и Нейвис, Гренадини и Бахамите. В този смисъл Латинска Америка е повече понятие на регионалната и политическата география, като се приема, че доминира латинската (иберийската) култура, независимо от „перфорирането“ на пространството ѝ от други. С това се подчертава повече сходната социално-икономическа история на (макро)региона, която се характеризира с формален или неформален колониализъм, отколкото с културни аспекти (вж напр. теорията за зависимостта, Стоянов, П., 2014). Затова, за да се избегне опростяването, се използва названието Латинска Америка и Кариби, вместо „геосхемата за Америките“ (Северна Америка и Южна Америка), приета от Статистическата служба на ООН (<https://unstats.un.org/unsd/cr/ctryreg/default.asp?Lg=1> към 3.03.2018).

Така, все пак различаването на Латинска Америка и Англоамерика е концепция, базирана преди всичко на *доминиращите езици*. И в Латинска Америка няма регион, който да е културно или езиково хомогенен, като в значителни части на Латинска Америка (напр. в планинските райони на Перу, Боливия, Парагвай) преобладават местните индиански култури и в по-малка степен смесените американо-индианските, а в други райони е силно влиянието на африканските култури (напр. в Карибския басейн, вкл. части от Колумбия и Венесуела). Но в географията не се подлага на съмнение понятието Латинска Америка. По-скоро то съществува за Англоамерика – понятие все още трудно възприемано в нашата география и предпочитане вместо него на Северна Америка. От тук и парадоксът на успоредното използване на Латинска Америка и Северна Америка, независимо че в последната има доста латиноамерикански държави.

История на понятието „Латинска Америка“. Понятието Латинска Америка се въвежда първоначално във френска употреба (*Amerique latine*) през 1836 г. от френския икономист и панлатинист Мишел Шевалие в книгата си за пътуванията си по Северна Америка „*Lettres sur l’Amerique du Nord*“: “Двата клона на европейската цивилизация, латинският и германският, се възпроизвеждат в Новия свят: Южна Америка е както Южна Европа – католическа и латинска, Северна Америка принадлежи на протестантското и англосаксонско население. В тази връзка може да се говори и за „латинска раса“. Според други източници, понятието Латинска Америка се използва за пръв път през 1861 г. във френското списание „*La revue des races Latines*“, посветено на каузата на „панлатинизма“. Идеята е, че тази част на Америка може да се съюзи с „Латинска Европа“ в борбата срещу „Гевтонска Европа“, „Англосаксонска Америка“ и „Славянска Европа“.

Една по-широка употреба на понятието се отбелязва от 1856 г. насам, когато чилийският политик Франсиско Билбао използва понятието „America Latina” на конференция в Париж. В същата година то се използва и от колумбийския писател Хосе Мария Торес Кайседо в поемата си „Двете Америки“. Впоследствие то се разпространява бързо в цяла днешна Латинска Америка.

Понятието Латинска Америка се създава и поддържа преди всичко геополитически от френската империя на Наполеон III по време на нахлуването му в Мексико, за да включи последното сред страните със свое влияние в Америките. По време на френската окупация на Мексико (1862-1867 г.), когато Наполеон III поставя за император на Мексико австрийския ерцхерцог Максимилиан Хабсбургски, френската пропаганда се опитва чрез понятието „Латинска Америка“ да предизвика чувства на съвпадане на мексиканските и френските интереси в противовес на британските и американските. Понятието замества използваното тогава название Ибероамерика и Испаноамерика. Мексиканците изгонват французите, но определението „латинска” остава. Така, от едно пропагандирано от французите понятие, насочено срещу доминирането на англосаксонците в региона, се получава (макар и анахронично) самоидентифициране на латиноамериканските страни, което се възприема от местните политици и литератори, за да се отграничат от бившите колониални сили и за да изразят ориентацията си към френската култура и нейните актуални интелектуални течения. Предвид на културната стагнация в Испания и Португалия през XIX в., последните получават характер на образец, с което Латинска Америка излиза културно далече по-напред спрямо своите страни метрополии.

В Англия, понятието Латинска Америка се възприема сравнително бързо. Най-стари данни за поява на понятието „Latin America” се отбелязва в

един служебен текст от 1863 г. в превод на реч на еквадорския президент Габриел Гарсия Морено пред парламента на страната: „С другите държави на Латинска Америка, с изключение на Бразилия, която акредитира легация при нашето правителство, нямаме продължителни дипломатически отношения“. Същевременно, в САЩ до края на XIX в. се използва терминът Испанска Америка за териториите на юг от САЩ, но впоследствие постепенно се налага Латинска Америка.

Регионалногеографска и културногеографска подялба. Латинска Америка се състои от 19 суверенни държави и няколко (отчасти зависими) територии, заемащи пространството от северната граница на Мексико до южните предели на Южна Америка, вкл. Карибите. Тя има приблизително 20 млн. km² площ, с което заема почти 13% от земната суша. Към 2016 г. броят на населението ѝ се оценява на над 625 млн.д.



Фиг. 1. Латинска Америка

Източник:

https://commons.wikimedia.org/wiki/Am%C3%A9rica_Latina#/media/File:Map-Latin_America2.png

Макрорегионът Латинска Америка се разделя в регионалната география на *два региона*: Средна и Южна Америка. Те се формират около две големи ядра (Мексико и Бразилия), около които от своя страна, се очертават периферни региони. В Средна Америка (Месоамерика) като периферия на Мексико са Централна Америка и Карибите (затова често се използва географски понятието Мексико и Централна Америка за континенталната част и Кариби – за островната), а в Южна Америка на Бразилия – Андски страни (с Гвианите) и Южен конус.

Латинска Америка може да се подели и на лингвистична основа на Испанска Америка, Португалска Америка (Бразилия) и Френска Америка, каквато ще използваме и тук в това изследване.

Колонизиране на завладяното пространство. Територията, известна днес като Латинска Америка е завладяна и след това колонизирана първоначално от кралствата на Пиренейския полуостров, Португалия и Испания, в края на XV и началото на XVI в. Първото разграничено владение на двете корони е установено с Договора от Тордесиляс (1494 г.), одобрен с папска була от 1506 г. Той разделя земите, вече открити или които могат да бъдат открити в Новия свят, между Португалия и Кастилия. Договорът определя меридиана („папски меридиан“), първоначално отстоящ на 100 левги на запад от Азорските острови, но по настояване на Португалия – преместен на 370 левги от като граница (меридиан 49°32'56") между бъдещите владения на Португалия (на изток от тази линия) и Испания (на запад). Експлоатацията на тези владения завършва след четири века. Колонизацията е основана на добива на скъпоценни метали и на плантациите, които осигуряват основно пазарите на метрополиите. Към особеностите на колонизацията на Латинска Америка се отнася и

изтребването на коренните народи. Още една важна особеност е печелившата търговия с роби, която свързва Европа, Африка и Америка през Атлантически океан (т.нар. триъгълна търговия).

Европейците, пристигнали след пътуванията на Колумб, се сблъскват с няколко развити цивилизации (маи, ацтеки, инки) и държавни образувания. Те отнемат властта на местните елити с помощта на по-развити технологии (модерни оръжия, конска сила и т.н.) и на местни групи, потискани и недоволни от управляващите империи етноси. Кортес отнема властта на елита на ацтеките в Централна Америка, а Писаро - на инките в Западна Южна Америка. Към това се прибавят епидемиите от болести, донесени от европейците, срещу които местното население не е резистентно. В резултат, обширни територии се обезлюдяват, което облекчава завладяването им.

В края на XVI в. към Испания и Португалия се присъединяват и други европейски страни, които завладяват обширни ареали на Северна, Средна и Южна Америка – от Аляска до южните краища на Патагония. Въвеждат се европейските култури, обичаи и управление. В Латинска Америка активно участва римокатолическата църква, католицизмът става единствената религия в региона. Всяка от колонизаторските страни въвежда своя система на завладяване на пространството и управление на своите територии (с тях ще се занимаем по-отблизо при разглеждането на определени теми). С формирането на системата от колонии възникват и териториални и гранични спорове.

Много от *границите* между иберийските корони, а след това между независимите страни, се формират на основата на иберийския/мавританския опит. В по-късното Средновековие (1250-1500 г.) португалският термин „*frontera*” (граница) вече е широко известен: обменът и съюзите, преплетени с настъпателни и отбранителни действия, съставляват съдържанието на

отношенията между християнските и мюсюлмански монархии (Zusman, P., 2013). В Латинска Америка, както на Пиренейския полуостров, приграничните градове често функционират като неголеми крепости, свързани по своя произход с линията на фронта, а днес те често са се превърнали в побратимени градове.

В края на XVIII и началото на XIX в. възниква първата вълна от движения за независимост. Тя е насочена към формиране на републикански конфедерации. Конфедеративният проект не се увенчава с успех, което води до фрагментиране на територията, засегната от испанската колонизация, която е особено нагледна в сравнение с единството на Бразилската империя.

Делимитацията и демаркацията на границите на новообразуваните държави е основен източник на международни конфликти през XIX в. След постигане на независимост, териториалните проблеми и гранични спорове придобиват важно значение за създаване на обособени национални идентичности на всяка от държавите. В същото време, политическите центрове на всяка държава организират покоряване на земи, все още невключени в държавната територия, както това е напр. в хода на "покоряването на пустинята" (в Аржентина), "чилизацията" (съответно в Чили) или придвижването на „фронтира“ (в Бразилия и други страни). Образът на „пустата земя“ или на „празното пространство“ се използва в това време за постигане на различни цели: намаляване на исканията за аграрна реформа; разширяване на селскостопанския бизнес и на голямомощабния добив на полезни изкопаеми; осигуряване на националната сплотеност пред лицето на предполагаеми външни заплахи; оправдаване на подсигуриването на границите, изобразявани като ничия земя и т.н. Тези процеси могат да се сумират в рамките на концепцията за „фронтира“, създадена в епохата на латиноамериканските войни за независимост и асоциирана с празното

пространство, с бъдещата, с девствената и плодородна земя в пределите на съвременната териториална държава, намираща се на стадия на изграждане. По такъв начин американският „фронтир“ (валиден и за двете Америки!) е движение, изобразявано като разширяване на цивилизацията, завоюване на неизвестното, свободно сътворяване на пространството. Разбира се, в действителността не е имало празни пространства. Това по-скоро е работа на колониалното въображение, пренебрегващо коренните народи. В този смисъл „фронтирите“ силно се отличават от европейските граници (фр. *frontiers*, нем. *Grenzen*), с които се сблъсква всяка от страните лице в лице с врага в силово взаимодействие (Dorfman. A., 2013).

Целият XX в. се ознаменува върху по-голямата част на региона от националистични лидери и диктатури. Авторитарните правителства, наред с друго, се оправдават с биполярния световен ред. Така, в много страни граничните райони получават специален статут на стратегически за националната безопасност области: управлението им е прерогатив на централизираното правителство, изборите са забранени, а средствата за масова информация са принудени да мълчат поради обвиненията в дейност с цел подриване на обществения ред и съчувствие на левите. Фактически, в този период преобладава концепцията за идеологическите граници, отделящи капиталистическия Запад от комунизма, позволяваща да се извършват репресии срещу населението на страната и полицейски акции през граница по отношение на съседни страни, които се оправдават с борбата с въстаници и комунизма. Инициативи за икономическа интеграция се появяват след края на Втората световна война, но те стават по-актуални след демократизирането на много страни през 80-те години. МЕРКОСУР (Общ южен пазар) е опит да се намали североамериканското политическо и икономическо влияние, понякога определяно като империализъм над континента. Тези съюзи имат

икономически мотиви и оказват влияние на управлението на граничните райони, материализирайки се във вид на обединени погранични структури, необходими за разширяване и ускоряване на пограничния транзит.

В най-новата история на Латинска Америка присъстват епизодични конфликти, като Малвинско-Фолклендския или аржентинските и чилийски претенции за Антарктида. Въпреки това, основните съвременни противоречия в макрорегиона са предизвикани от "войната с наркотиците". Фронтирите и границите се налагат една на друга в хода на географското разширяване на транснационалните мегапроекти в миннодобива. Възникват и буферни зони във вид на екологични инициативи за опазване на околната среда в трансграничните природни паркове.

Исторически процес на колонизацията. Откриването на Новия свят с Великите географски открития (ВГО) и завладяването на Америка, като се започне с XVI в., е част от процеса известен като "европейска морска експанзия", която има за главни движещи сили стремежът да се разруши италианският монопол над търговията със захар, скъпоценни метали и камъни, подправки и много други източни стоки, както и да се избегне „блокадата“ на маврите в Близкия изток. Новите континенти постепенно се присъединяват към търговските пътища, чиято ос се измества в това време от Средиземно море към Атлантически океан.

Разпространението на християнството, особено по време на кръстоносните походи и Реконквистата на Пиренейския полуостров от маврите през XVI в. се явява един от мотивите на този процес. Той се увенчава с успех със завоюването на няколко територии по африканското крайбрежие и пристигането на испанците начело с генуезкия мореплавател Христофор Колумб през 1492 г. във Вест Индия. През 1500 г. на днешната територия на Бразилия стъпва португалецът Педро Алварес Кабрал. През

следващите десетилетия с експедициите си европейските завоеватели се разпространяват и разселват в Новия свят.

Процесът на завоюване и колонизиране на Америка от испанци и португалци се извършва от края на XV до началото на XIX в. Разширяването на иберийската колонизация в Новия свят се осъществява основно за сметка на коренното население. Днешна Латинска Америка е вече заселена от общности с различни езици и културни особености. Испанците намират много сложно организирани общества или техните остатъци (по време на контакта техният предполагаем брой възлиза на около 12 млн. инки, майи и ацтеки). Португалците също контактуват с множество групи местно население, които наброяват общо от 5 до 10 млн. души. В много случаи между тези народи съществуват вече отношения на господство и пристигането на европейците води до преразпределянето на властта.

Испанците и португалците изграждат в своите колонии различни административни системи. Като цяло испаноезична Америка постепенно се разделя на 4 основни вицекралства, а именно Нова Испания, Рио де ла Плата, Перу, Нова Гранада (фиг. 2), допълващи се от редица капитанства. Вицекралете и генералните капитани са подчинени на Кралството и на Върховния съвет на Индиите. Нова Испания, съвпадаща в голямата си част с днешна Месоамерика, се състои от съвременните територии на Мексико, югозападните части на днешните Съединените американски щати и Флорида, Гватемала, Белиз, Никарагуа, Салвадор, Коста Рика и Куба. Освен тях, на подчинение на вицекралството били и Филипините и други острови в Тихия океан и Карибско море. Вицекралство Перу е създадено през 1542 г., първоначално включва почти всички испански територии в Южна Америка, впоследствие то се свива почти до днешните граници на Перу, Чили и Боливия. Вицекралство Нова Гранада е създадено през 1717 г. и

съществува до 1819 г., като обхваща северната част на Южна Америка (съвпада с днешните Колумбия, Еквадор, Венецуела, Панама (присъединена през 1739 г.), Гвиана, Коста Рика, Тринидад и Тобаго. Вицекралство Рио де ла Плата е създадено от няколко бивши територии на вицекралство Перу през 1776 г. (Аржентина, Боливия, Парагвай и Уругвай).



Фиг. 2. Испанските вицекралства и капитанства в Америка към 1797 г.

Важна роля в циментирането на тези политически образувания изиграва католическата църква. Колониалният елит се образува от испанските администратори, а също от креолите - потомците на испанците, родени в Латинска Америка, които се посвещават на селско стопанство и

колониална търговия, наред с другите видове дейност. Метисите, индианците и доктаните като роби африканци са фундаментът на испанското колониално общество. Коренните жители съставят голямата част от работната сила в испанските колонии.

В португалска Америка дейността по усвояването през първите десетилетия на XVI в. е ограничена основно до добив на дървесината на цезалпинията в крайбрежните райони с помощта на бартерна търговия с аборигените, защото скъпоценните метали са открити едва след два века.

Иберийското господство в Латинска Америка се застрашава от колонизаторските експедиции на французи и холандци. Затова през втората четвърт на XVI в. португалската колониална власт разработва система на консигнация на територии, известна като капитанство (фиг. 3). Отчитайки неефективността на администрацията на почти всички капитанства (проблеми в сферата на транспорта и селскостопанската дейност, съпротива от страна на коренното население, липса на скъпоценни метали), по-късно бива разработена нова централизирана административна система на генерал-губернаторствата, чийто център първоначално е в Салвадор, щата Баия, а след това в Рио де Жанейро. Колониалното производство в робовладелските плантации е съсредоточено основно в продукти за външни пазари. Търговията с роби е една от най-печелившите дейности през този период, свързвайки (по думите на Луис Фелипе де Аленкастро) Европа, Африка и Америка през Атлантика (т. е. „триъгълна търговия”).



Фиг. 3. Бразилските капитанства (към 1574 г.) и линията по Договора от Тордесиляс (1494 г.)

В резултат на експедициите, на тази територия са открити скъпоценни метали, което довежда да разширяване на португалското управление върху нови региони и включването им в процеса на колонизация. Така, през XVIII в. е достигнат пикът в добива на полезни изкопаеми. Освен това, по твърдение на Жоао Мануел Монтейро, първооткривателите са отговорни за масовото принуждаване на индианците да работят в капитанството Сан Висенте (сега Сан Паулу) (Monteiro J. M., 1999). Чести са проявите на съпротива от коренните народи и африканците на експлоатацията.

Завладяването на Новия свят е същевременно процес на разпространение на християнството. Във вътрешността на Южна и Средна Америка се осъществява мисионерска дейност на Обществото на Исус, начело с Игнасио Лойола. Мисии наставляват коренното население в басейните на реките Парана, Уругвай и Парагвай. Тези водни пътища са скелетът на територията на Йезуитските мисии, днес вече те обозначават граници на държави. Йезуитите присъстват също в Перу и Нова Франция, заселват се в днешните територии на Мексико и САЩ. От 1750 г. иберийските корони започват да изгонват йезуитите от Америка, обвинявайки ги в нежелание да съдействат на демаркационните експедиции и неуважение към представителите на властта, с други думи, в иредентистки проекти.

Постигане на независимост и формиране на държави в Латинска Америка. От началото на XIX в. няколко държави в макрорегиона стават независими. Вътрешното развитие на колониите в **Латинска Америка** довежда до заместване на вноса на редица продукти от иберийските метрополии. Освен това договорите, подписани с Европа, довеждат до отварянето на пристанищата на Латинска Америка за англичаните, което се допълва с широко развитие на контрабандата.

Икономическите промени, наред с Просвещението и наполеоновото нахлуване в Испания, внасят своя принос в процеса, започнал в Америка през първото десетилетие на XIX в. с войни за независимост. Аборигените и метисите се сражават както на креолска, така и на испанска страна. Двете най-стари вицецралства, Нова Испания и Перу, са по-консервативни и предани на Испанската империя. Това отчасти обяснява защо те са последните региони, получили независимост. На свой ред, вицецралствата Рио де ла Плата и Нова Гранада, създадени през XVIII в., стимулират процеса на освобождение.

В обобщение, процесът на постигането на независимост на испаноезична Америка може да се раздели на два етапа: първи, от 1808 до 1814 г. е времето на Испанската война за независимост; втори, от 1814 до 1824 г. е инициран от абсолютисткото правителство на Фердинанд VII. През първия етап, в градовете на Латинска Америка се създават народни хунти, като испанските местни хунти, управлявали своите територии във времето, когато суверенът е бил в затвора през периода на войната за срещу Наполеон в Испания. Няколко области на Новия свят провъзгласяват своята независимост: Венесуела (1811) - създаване на първата Република Венесуела; Парагвай (1811) - декларация за независимост; Обединение на Провинции Рио де ла Плата (днес Аржентина, през 1813 г.) - провъзгласяване на независимост и създаване на Обединени провинции на Южна Америка чрез завладяване на Уругвай , Парагвай и Горно Перу; Чили (1810-1814 г.) - декларация за независимост; Нова Гранада (1811) - разделяне на няколко държави: Нова Гранада, Кито и Кундинамарка.

След като Испанската война за независимост завършва, Фердинанд VII отправя войските си в Латинска Америка, за да възстанови колониалното управление, затваряйки под стража и заточвайки лидерите на движения.

Само Парагвай и Обединените провинции Рио де ла Плата запазват независимост. Въпреки това, освободителното движение бързо се възражда, разчитайки на сериозната подкрепа от страна на Великобритания и САЩ. Войните за независимост се разгръщат от юг, от независимите провинции, и продължават на север почти 10 години. Сред главните действащи лица се отделят Хосе де Сан Мартин и Симон Боливар. Най-важни събития стават получаването на независимост от Чили през 1818 г.; на Колумбия (Нова Гранада) през 1819 г.; на Перу и Венесуела през 1821 г.; на Еквадор през 1822 г., който под името Кито, заедно с Нова Гранада и Венесуела, образува до 1830 г. Република Велика Колумбия. Окончателното освобождение на Перу и Боливия през 1824 г. слага край на испанското владичество в Южна Америка. Освен това Banda Oriental (днес Източна Република Уругуай) преживява множество спорове с участието на Португалия и Испания, а също експанзионистичните претенции на Аржентина, от една страна и на Бразилия от друга. Едва през 1828 г. тя става независима държава.

През първите десетилетия след получаване на независимост, в живота на испаноезична Америка може да се открият общи черти: отказ от унитарни претенции; разпространение на „каудильо” (вожд, водач, на практика диктатор – бел.ав.); поддържане на структури, основани на икономическото и социално неравенство.

Процесът на освобождаване на южноамериканските владения на Португалия също преминава под влиянието на гореизброените фактори. Държавният министър Себастиан Жозе ди Карвальо-и-Мелу, маркиз Помбал, следва идеалите на Просвещението и централизира колониалната система, като повишава тарифите на добив на полезни изкопаеми. Протестните движения, вдъхновявани от Американската и Френската революции, преминават през всички колонии, но са подавени от короната.

През 1808 г., в резултат на наполеоновото нашествие на Пиренейския полуостров, португалският двор се мести в Рио де Жанейро. Така между 1808 и 1821 г. Бразилия е част от Обединено кралство Португалия, Бразилия и Алгарве (независима от 1822 г. - Бразилска империя, република от 1889 г.). Тази необикновена ситуация, когато колонията става резиденция на правителството, променя отношенията между метрополия и колонии. Това става също повод за отваряне на бразилските пристанища за други страни, нарушавайки монополното положение на метрополията. Затова много автори са склонни да считат 1808 г. за годината на получаване на независимост на Бразилия. Конфликт се разразява през 1822 г., вследствие на опитите на Португалия да възстанови колониалния статут на Бразилия. Педро I, принц-регент и наследник на португалския престол, решава да остане в Бразилия, въпреки указанията на метрополията, и страната става независима държава почти без кръвопролития. За разлика от съседните аболуционистки републики, робството и империята са запазени. Централизиращият и консервативен път за получаване на независимост способства за запазване на единството на територията на Бразилия.

Укрепване на границите в Латинска Америка. Независимостта на страните от Латинска Америка не означава изкрystalизиране на границите. През целия XIX в. има редица въоръжени конфликти с участието на новите държави. Политическата нестабилност започва през 1816 г., когато Бразилската империя присъединява Vanda Oriental (дн. Източна Република Уругуай) и завършва едва през 1870 г. след Войната на Тройния съюз. Успоредно с това, в севера на континента движението, което сега се нарича "боливаризъм", се бори за единство на испанска Америка.

Особено силно в този период се проявява **бразилският експанзионизъм**. Бразилският проект за контрол над басейна на р. Ла Плата в

районите, днес влизащи в състава на Парагвай и Уругвай, възниква след консолидирането на империята. Противодействие на това движение оказва винаги Аржентина. Лаплатските войни са въоръжени конфликти, породени именно от този експанзионизъм. Основни от тях са Аржентино-бразилската война (1825-28 г.), Гражданската война в Уругвай (1839-51 г.), Уругвайската война (1864-65 г.) и последната и най-значителна - Войната на Тройния съюз (1864-70 г.).

Независимо от представата за мирния характер на международните отношения в Латинска Америка, изхождаща от рядкостта на въоръжените конфликти в нея през ХХ в., Войната на Тройния съюз или Парагвайската война, повлича със себе си смъртта на над 350 хил. души и разрушава парагвайската икономика и общество. Тези конфликти, от една страна, водят до по-нататъшно фрагментиране на пространството на Испанска Америка, а в същото време, от друга страна, свидетелстват за укрепването на единството на Бразилската империя.

Същевременно върви *консолидиране на Испанска Америка*. Заедно с експанзионистичната активност на Бразилия спрямо съседите си, съществува и силен стремеж към обединяване на републиките в Испанска Америка, насочен особено от северната част на Южна Америка в посока на Мексико (на което по това време все още принадлежат териториите, известни днес като щат Тексас, САЩ). Това движение се съсредоточава основно около фигурата на Симон Боливар, президент на Велика Колумбия през 20-те години на ХІХ в. Реагирайки на опитите за влияние върху новите републики от страна на Испания и САЩ, проектът за *Латински териториален блок* достига най-висша точка на развитие през 1826 г., по време на Панамския конгрес. Но креолските елити и регионални каудильо, които контролират по-дребните политически образувания, се стремят да осигурят своята

административна и икономическа власт и работят за раздробяването на държавите. През 1865 г. боливарските инициативи са спрени, самият Боливар е арестуван, впоследствие убит.

Съвременни граници и конфликти. Границите в Латинска Америка никога не са окончателни, но от началото на XX в. малко се е променила конфигурацията на границите на латиноамериканските страни. Повече това важи за Средна Америка.

В Латинска Америка природните ресурси са важен проблем, което в граничните райони често води до създаване на *пригранични паркове*. Според Р. Стеман (2015), голямата част от *резерватите* на амазонските страни се намират на граници: Боливия има над половината от своите национални паркове в граничната си зона; Перу и Бразилия - 1/4 от своите опазвани територии; Колумбия и Венесуела също разполагат много от резерватите си по границата; Гаяна, Суринам и Френска Гияна имат само по един природен парк - но всички те се намират на граница.

По мнение на същия автор, една от основните причини за запазване на тези екосистеми е тяхната отдалеченост, а също ниските разходи за усвояване на земята и превръщането ѝ в резерват. Накрая, Стеман указва на това, че политиката на запазване на природата е надделяла над фортификацията, независимо от геополитическите съображения, доколкото в тези области се събират заедно такива фактори като: а) Наличие на експлоатирани или неексплоатирани природни ресурси, разположени близо до границата; б) Наличие на военно напрежение; в) Признаване правото на използване на земята от коренните народи, чиято трансгранична мобилност е интензивна и многогодишна.

Гранични конфликти. Според "Енциклопедията на граничните спорове" на Е. Брюне (2015), в Латинска Америка има няколко големи

съвременни гранични спора. В *Средна Америка* конфликтите са преди всичко по границите на Мексико. Те са свързани в голяма степен с наследство от формирането на територията на страната. При създаването на федералния съюз се поставя и въпросът за границите, като най-неясни те са в Севера. Напр. границата на щата Сонора с Аризона, с Тексас и др. С договора от Гуаделупе Хидалго се приключва американо-мексиканската война (1846 г.), в която Мексико е губещата страна. Рио Гранде става граница между двете страни, като Мексико трябва да отстъпи части от Чихуахуа, Коауила и Тамаулипас. САЩ получават още териториите Горна Калифорния и Санта Фе де Нуево Мексико (общо 2,5 млн.км², т.е. около 55% от тогавашната територия на Мексико!). През 1853 г. Мексико продава на САЩ (в частност президентът ген. Санта Ана - на американския посланик в Мексико Джеймс Гадсен) т. нар. зона Гадсен от 76,8 хил. км² за 10 млн. ам. дол. В *Карибите* най-важен до днес териториален спор е за военната база на САЩ Гуантанамо, в югоизточния край на о. Куба. Територията е взета под аренда от САЩ през 1903 г., а договорът е удължен безсрочно от 1934 г. След революцията през 1959 г. Куба отказва арендата и обявява Гуантанамо за незаконно окупирано от испано-американската война от 1898 г. насам, като иска връщането на територията и акваторията му.

В *Южна Америка* най-големи териториални спорове са: между Боливия, Чили и Перу по повод достъпа до Тихи океан; Колумбия и Венесуела имат претенции над Коквивакоа; ледените полета се оспорват от Аржентина и Чили; островите Суарес са предмет на обсъждане между Боливия и Бразилия; Уругвай има претенции за редица участъци по границата с Бразилия; до днес не е определена границата между Перу и Еквадор; същото се отнася за областта Пандо между Боливия и Бразилия; спорове за използване на земите и водите вървят между Бразилия и Парагвай,

а също има конфликт за Малвинските /Фолклендските острови между Аржентина и Великобритания. Ще разгледаме само четири от тези спорове и ще направим някои бележки по повод сходството между тези процеси и петте други.

Гранични спорове между Бразилия и Уругвай. Границата между Бразилия и Уругвай е делимитирана през 1851 г., а демаркирана между 1852 и 1862 г. и се описва от 1920 г. Днес два участъка от тази линия са предмет на дебати в Международния съд: Бразилският остров (Ilha Brasileira или Isla Brasileira) и областта Мазолер (или Contestado). Водят се преговори и за използването на ресурсите на лагуната Мирим. Обсъждането е иницирано от Уругвай, който се опира на необходимостта да се изяснят неточности в демаркацията, вкл. интерпретирането на топонимията и хидрографията. Уругвайците искат преразглеждане на Договора за границите от 1851 г. (известен в Уругвай като Договор за ламите), възприеман като благоприятен за Бразилия.

Териториалната демаркация на новите независими държави през втората половина на XIX в засяга и градските селища. Много градове са построени от двете страни на линията на границата. В граничните полоси се жалват военните ветерани, които са могли да обработват някога своите владения и в същото време да защитават територията. След заселването на пригарничните райони, градските центрове стават техен отличителен признак и христоматиен пример за градове близнаци.

Три въпроса остават засега предмет на спор между двете страни. Първият засяга Бразилския остров на тройната граница между Бразилия, Аржентина и Уругвай. За фиксиране на речната граница, разделяща всяка от страните, се използват различни критерии и те влизат в противоречие. Островчето е с дължина 2 km и ширина 0,5 km, сега принадлежи на Бразилия,

но се оспорва от Уругвай. Бразилската дипломация отрича този спор, заявявайки че тази граница има здрава историческа основа.

Втората оспорвана граница е триъгълният район от 220 km², известен като Мазолер или Ricon de Artigas в Уругвай и като Contestado или Villa Albornoz в Бразилия. Различните реки могат да бъдат идентифицирани сега като река Инвернада, споменавана в Договора за границите от 1851 г. Уругвайските претенции възникват през 1934 г. и от 1974 г. се изобразяват върху уругвайските официални карти като "спорна граница". През 1985 г. при поддръжка на бразилската армия се основава Villa Tomas Albornoz, което се изтълкува от уругвайците като движение в посока на принципа *uti possidetis* (лат. "който използва, владее"), с други думи: суверенитетът се поддържа чрез фактическа окупация.

Трети спорен пункт е лагуната Мирим (Mirim или Merin). Нейната история може да се проследи от последната четвърт на XVIII в. През този период иберийските корони установяват в този район т. нар. "неутрални полета": поради отсъствие на технически средства, човешки ресурси или политическо доминиране за прокарване на границите във вид на линия, Испания и Португалия създават триъгълна буферна зона. След това последва редица договори, засягащи прокарването на граничната линия и поделяне на природните води, рибните ресурси и навигационните средства, някои от които са много изгодни за Бразилия. Днес лагуната е лаборатория за транснационално опазване на околната среда, като това става в рамките на Пилотния проект за комплексно и устойчиво управление на водните ресурси и опазване на околната среда в трансграничния басейн на лагуната Мирим и р. Куараи, който служи като още един пример за решения по опазването на природата в приграничните райони на Южна Америка.

Земеопазване и хидроресурси на Бразилия и Парагвай. От средата на ХХ в. бразилските фермери се придвижват на запад, прониквайки през границата на парагвайска територия. Днес, по някои оценки, броят на т.нар. „бразигуайос“ (brasiguaios), т.е. на свързаното с Бразилия население, живеещо в Парагвай - възлиза на около 500 хил.д, в страната с по-малко от 7 млн. души население, като достига 60% в приграничните департаменти. Влиянието на тази миграция се усеща основно в селското стопанство, тъй като мигрантите дошли от Бразилия, закупуват земя и водят отглеждане на соя за износ. Това има две значителни последствия: земеползването става много концентрирано, измествайки от земята традиционните групи население, които не са успели да се приспособят към интензивното селскостопанско производство, а Парагвай се превръща в един от основните износители на соя, изнасяна чрез морските пристанища на Бразилия.

Парагвай заема 6-то място по производство на соя и е четвърти неин износител в света. При това, по данни на Департамента за статистика, изследвания и преброявания (DGEEI) на тази страна, делът на крайно бедните в селските райони през 2007 г. възлиза на 24,4%. Тази социална деформация внася голямо напрежение в местната политика, която често влиза в противоречие с икономическия анализ и е проникната от ксенофобски настроения. През 2014 г. Фернандо Луго, тогавашният президент на Парагвай, е свален в резултат на кризата, свързана с неговите опити да контролира земеползването на чужденците (особено на бразилските и аржентинските). След сблъсъци между полицията и безимотни бунтовници, той е принуден да напусне президентския пост, което напомня събитията, характерни за авторитарното минало на Южна Америка.

Интеграцията между Бразилия и Парагвай присъства също в съвместната експлоатация на хидроенергийните ресурси от бразилско-

парагвайското предприятие „Итайпу“ на р. Парана, построено в края на 70-те на XX в. Този проект привлича хиляди работници, които идват от различни части на континента и остават в региона, когато приключва строителството. В продължение на 40 години това довежда до 10-кратно нарастване броя на населението на град Фос до Игуасу (Бразилия) и на съседните градове Сюдад дел Есте (Аржентина) и Пуерто де Игуасу (по-рано известен под названието Пуерто Стреснер, на името на парагвайския диктатор).

Тройната граница е доста космооплитен център на световната търговия в региона. Макар търсещата сензации преса и разузнавателните служби на Запада (най-вече на Северна Америка) да изобразяват тройната граница между Бразилия, Парагвай и Аржентина като "тихо пристанище" за международния тероризъм, няма доказателства за подобни връзки.

Спор за Малвинските/Фолклендските острови между Аржентина и Великобритания. Фолклендските или Малвински острови са група острови, разположени на 460 km от крайбрежието на Аржентина в Южния Атлантук. Суверенитетът над тези скалисти острови се оспорва от 1833 г., когато Великобритания възстановява контрола си над тях. През 1982 г. Аржентина и Великобритания са въввлечени във война за владееенето на архипелага. Независимо от поражението, Аржентина продължава да оспорва британския суверенитет над тази територия. Островите имат стратегическо значение поради своето разположение на пътя на основни корабоплавателни маршрути, преминаващи през Южния Атлантук, а също поради нефтените и минералните ресурси.

Исторически се формира така, че британски моряци завладяват Западния Фолклендски остров през 1765 г., основавайки там порт Егмънт. През 1770 г., в хода на англоиспанската война, няколко съда са изпратени от Буенос Айрес в Южния Атлантук около островите, което принуждава

британците да се предадат. Великобритания обаче продължава да претендира за островите в продължение на много години. През 1816 г. Аржентина става независима и през 1820 г. започва да утвърждава суверенитета си, създавайки мисии на островите. В края на 1832 г. Лондон и Буенос Айрес пращат на Малвините военни кораби и през следващата година Великобритания възстановява контрола си над островите. От тогава напрежението в отношенията между Аржентина и Великобритания не изчезва. През 1982 г. Аржентина нахлува на островите и в продължение на два месеца продължава Фолклендската война. Тези действия на Аржентина често се разглеждат като по-скоро вътрешно мотивирани, като начин да се сплоти общественото мнение около Хунтата, военната диктатура, по това време оглавявана от Галтиери. Войната трябва да създаде не само враг и цел, но и димна завеса, скриваща сериозните вътрешни социални и икономически проблеми. Нахлуването започва на 3 април 1982 г., а на 14 юни 1982 г. Аржентина капитулира; над 900 войници са убити и над 2500 са ранени. На 15 юни, следващият ден от капитулацията, Галтиери обявява своята оставка и диктатурата прекратява съществуването си. М. Татчър бива преизбрана през 1983 г., яхвайки вълната на следвоенния национализъм.

Конфликтът демонстрира разделянето на света на Север и Юг, разлом който постепенно заменя противостоянието Изток-Запад. САЩ подкрепя Великобритания в конфликта, а и тя получава помощ от цяла Западна Европа, особено Франция и Норвегия. Аржентина, от своя страна, е подкрепяна от латиноамериканските си партньори и членовете на Движението за неприсъединяване. Чили, като изключение, се оказва на британска страна, особено заради своя интерес към Патагония. Аржентина до днес счита Малвините за част от своята територия (в центъра на столицата е

издигнат мемориален паметник на загиналите в този конфликт, с постоянен гвардейски пост).

Аналогични противоречия, в които са въввлечени същите съперници, но вече без практическо противостояние, съществуват по повод Южните Сандвичеви острови и Южна Джорджия.

Спорове между Боливия, Чили и Перу за достъп до Тихи океан. След Войната в Тихи океан (1879-1883 г.) Чили получава територията Антофагаста и Тарапака от Боливия и Перу, съответно. Тези земи лежат между билото на Андите и Тихи океан. Случилото се е най-важно за Боливия, доколкото тя губи своя единствен изход на море. От тогава и до днес напрежението ту се изостря, ту спада, но отношенията между Чили и другите два съседа така и не са регулирани и към този проблем нееднократно апелират за укрепване на националния консенсус. През 2013 г. лишената от изход на море Боливия отправя в Международния съд нов иск, с молба да започнат преговори за нейния достъп до Тихи океан. През 2015 г. Международният съд удовлетворява това искане.

Войната в Тихи океан не е колониален епизод, тя се случва между независими страни на Южна Америка. Това означава, че тя се води не за установяване на размити колониални граници, а за определяне на правата за експлоатация и средствата за изнасяне на природни ресурси (първоначално на селитра). Тази война започва със събирането на мита от страна на Боливия и Перу върху износа на чилийските компании. Боевете между Чили и Перу водят до придвижване на чилийски войски и окупиране на Лима (столицата на Перу) през 1881-1883 г. Договорът за дружба от 1904 г. определя територията като чилийска и установява компенсация за Боливия във вид на сгради и отстъпване на 440 km жп линия, свързваща боливийската столица Ла Пас с чилийското пристанище Арика по територията принадлежала по-

рано на Перу. Същото се отнася и за перуанския град Такна, свързан с Арика чрез 62 km жп линия. Първата жп линия днес е заменена с шосе, а втората е туристическа забележителност.

Зад националистическото съдържание на тези спорове може да се открият интересите на недържавни субекти. Тези граници са непроницаеми за преместванията на местния народ аймара. Процъфтяващата територия на тази общност с над 2 млн. души, обитаващи основно многонационалната държава Боливия, а също Република Чили, Република Перу и Аржентинската република, се разглежда от Чили като естествена граница.

През последното десетилетие възникват много проблеми в Тарапакските Анди, предизвикани от мегапроекти в миннодобива, а също и от монополното и хищническо използване на техните ресурси. Поради въвеждането на граничен контрол, в рамките на чилийския „План за северната граница” (Plan Fronters Norte), насочен към спиране на контрабандата и наркотрафика, работещите сега се сблъскват с трудности при пресичането на границата. Основни получатели на изгоди от експлоатацията на природните ресурси са ТНК. За тях периферното положение на ресурсите е по-голям проблем, отколкото възникващите при пресичането на границите от стоки. Мегапроектите в миннодобива печелят от процеса на регионална интеграция през 90-те години на ХХ в., а също и от извършващото се усвояване и от износа в рамките на т.нар. Инициатива по интеграция на регионалната инфраструктура на Южна Америка (IIRSA), за която ще стане въпрос повече в следващата глава.

Литература

Белоусов, Л. С. (2002) История новейшего времени стран Европы и Америки 1945-2000 гг. Учебник для студентов вузов по спец. История. М.,

Бушар, Ж. (2006) Генезис на нациите и културите в Новия свят. Опит за сравнителна история. С,

Давидов, В. М. (ред.) (2009) Латинская Америка в современной мировой политике. М.,

Дойков, В. (2008) Икономическа география на страните от континентите Азия, Америка, Африка, Австралия, Антрактида. В.Т.,

Жирнов, О. А. (2003) Латинская Америка: Затянувшееся ожидание экономического чуда Научно-аналитический обзор. М.,

Иванова, Д. (състав.) (2015) Латинска Америка в глобалния свят : Опитът за България : Сборник [с доклади от] Международна конференция, ЮЗУ "Неофит Рилски" - гр. Благоевград, 8 май 2015 г.

Икин, М. (2010) Историята на Латинска Америка : Сблъсък на култури. М.,

Ларин, Е. (ред.) (2011) Война за независимость Латинской Америки. М.,

Ларин, Е. (ред.) (2012) Политическая история стран Латинской Америки в XIX веке. М.,

Мартынов, Б. Ф. (ред.) (2006) Трансграничный терроризм : Угрозы безопасности и императивы международного сотрудничества Латиноамерикански вектор. М.,

Пантев, А. (1991) Защо две Америки. Изд. на БАН, С.,

Пантев, А. (2014) Защо две Америки? Изд. З. Стоянов, С.,

Пенин, Р. (2005) География на континентите и океаните - Южна Америка: Хрестоматия. С.,

Стоичков, Й. (състав.) (2011) Интеграция и регионализация на Латинска Америка в съвременните международни процеси / [Компактдиск]

Стоянов, П. (2015) Теория за зависимото развитие. В: Сборник от юбилейната конференция ВТУ, 29 ноември 2014

Фернандес-Арместо, Ф. (2004) Двете Америки. С.,

Шемякин, Я. (2001) Европа и Латинская Америка: Взаимодействие цивилизаций в контексте всемирной истории. М.,

Arsovska, Liljana red. (2015) America Latina y el Caribe - China : Historia, Cultura y aprendizaje del Chino.

Assumpcao M.B. (2014) A Tronqueira Germinada de Santana do Livramento – Rivera como Marco das Conexos Politicas Regionais e Internacionais: repressao e Resistencia em Areas de Interesse da Seguranca National (1964-1973) [The Intwined Border of Santana do Livramento – Rivera as Regional and International Poliitcal Conections: repression and resistance in National Security Interest Areas (1964-1973). PhD diss. Federal University of Rio Grande do Sul.

Barnes, Ian (2015) The historical atlas of Native Americans.

Belfer, Mitchell ed. Latin American borders : Special issue /, 2015

Border disputes: A Global Encyclopedia. Ed. By Emmanuel Brunet-Jailly. [3 Volumes] (2015). Santa Barbara: ABC-CLIO.

Cameron, Maxwell A. ed. (2010) Latin America's left turn : Politics, policies and trajectories of change.

Castillero Calvo, Alfredo dir. (2000) Historia general de America Latina. Vol.,

Dias M.O.L. da S.A (2005) Interiorizacao da Metropole e outros studios [The interiorization of Metropole and other studies]. Sao Paulo: Alameda Casa Editorial.

Dorfman. A. (2015) A condicao fronteira diante da securitizacao das fronteiras do Brasil [Border Condition in face of Securitization of Brazilian Borders]//Belem: EDUFPA

Dorfman, A. (2015) Assumpcao, M. Uruguay-Brazil: Brazilian Island // Border Disputes: A Global Encyclopedia/ edited by E. Bruenet-Jailly. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Dussel Peters, Enrique 1965- ed. (2015) America Latina y el Caribe - China : Economia, comercio e inversion.

Edelmayer, Friedrich (Hrsg.) 2005) Lateinamerika 1492 - 1850/70. B.,

Golin, T. (2015) As fronteiras das águas do Brasil Meridional [Borders of Southern Brazil Waters]// Comunicação, cultura e fronteiras/ edited by Vera Lucia Spacial Raddatz and Karla Maria Muller. Ijuí: Ed. Unijui.

Hinojosa, A. (2000) Idas y venidas: Campesinos tarijenos en el norte argentino [Coming and Going: Peasants from Tarija in Northern Argentina]. La Paz: Fundación PIEB.

Martínez Cortes, José Ignacio ed. (2015) América Latina y el Caribe - China : Relaciones políticas e internacionales.

Monteiro J.M. (1999) Negros da Terra. Índios e Bandeirantes nas origens de São Paulo [Blacks from the Land: Indigenous and Bandeirantes on the origins of São Paulo]. São Paulo: Companhia das Letras.

Moya, José C. ed. (2011) The Oxford handbook of Latin American history. London, 2011

Red por una América Libre de Transgénicos, Alianza Biodiversidad.(2014) Informe de la gira de verificación sobre los impactos de la soja transgénica en Paraguay [Report from the Round of Inspection of Transgenic Soybean Impacts in Paraguay] // Biodiversidad: sustento y Culturas. No. 79

Pereira Carneiro Filho C. (2015) Brazil-Paraguay // Border Disputes: A Global Encyclopedia/ edited by E. Bruenet-Jailly. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Rouvière, L., Perrier-Brusle, L. (2015) Bolivia-Chile-Peru: Sea Access // Border Disputes: A Global Encyclopedia/ edited by E. Bruenet-Jailly. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Schueller, Karin (2009) Einführung in das Studium der iberischen und lateinamerikanischen Geschichte.

Steiman, R. (2015) Territórios da conservação: novos arranjos espaciais na zona de fronteira da Amazônia Brasileira [Conservation territories: New Spatial Sets in Brazilian Amazon Border Zone] // III Seminário Internacional de los Espacios de Frontera (III GEOFRONTERA).

Trapaga Delfin, Yolanda ed. (2015) America Latina y el Caribe - China : Recursos naturales y medio ambiente.

Vanden, Harry E. (2015) Politics of Latin America : The power game.

Wise, N. (2015) Argentina-Great Britain: Falkland Islands/Islas Malvinas // Border Disputes: A Global Encyclopedia/ edited by E. Bruenet-Jailly. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Zusman, P. (2000) Cap III – Repensar las fronteras. Tierras para el rey. Tres fronteras en la construccion colonial del territoria del Virreinato del Rio de la Plata (1750-1790). PhD Thesis. Univ. Autonoma de Barcelona.

ИНТЕГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Латинска Америка стъпва на пътя на интеграцията в края на 50-те и началото на 60-те години на XX в., т.е. скоро след Европа и първа в развиващия се свят. В процеса на балансиране между предприетите опити още през XIX в. за създаване на конфедерации (Латиноамерикански териториален блок), на бразилски, аржентински и мексикански експанзионизъм, а също и на съвременна либерализация на световната търговия, в Латинска Америка възникват множество регионални интеграционни блокове.

Споразумението, което създава Асоциацията за свободна търговия на Латинска Америка (ЛАСТ, ALALC), подписано през 1960 г. в Монтевидео, допринася за създаването на зона за свободна търговия (ЗСТ), чрез периодични и селективни преговори между страните-членки. Този избор на преговори по преценка на участващите държави, различен от обичайния подход за автоматично намаляване на вносните мита, първоначално допринася за бързото развитие на програмата ALALC, която въпреки това през 1965 г. губи своя устрем и впоследствие почти стига до пълен застой през 1970-те години. По този начин, въпреки че взаимната търговия между държавите членки е насърчавана, разликата между първоначалните цели на организацията и постигнатите резултати, остава голяма. В нейните рамки чрез периодични преговори страните членки трябва постепенно взаимно да намаляват търговските си мита. През 70-те години организацията стига до застой. Промени не настъпват и след 1980 г., когато ЛАСТ се преобразува в Латиноамериканска асоциация за интеграция (ЛАИ). Но все пак, за разлика от последващите опити, тя се стреми (подобно на създаденото през 1975 г. консултативно регионално обединение Латиноамериканската икономическа

система, ЛАИС) – да обхване всички страни на Латинска Америка. Но невъзможността за реализиране на такава става очевидна най-сетне с преориентацията на север от страна на Мексико (член от 1993 г. на Североамериканската асоциация за свободна търговия, НАФТА).

През 1980 г. се създава още една организация, включваща всички страни - Асоциацията за интеграция на Латинска Америка (АИЛА, ALADI), с цел да замести ЛАСТ. Но и тя не постига съществен напредък. Създаването на общ пазар по подобие на ЕИО остава далечна цел. Тя се приближава с основаването на двете най-важни организации само на латиноамерикански страни - Андският пакт и Общ пазар на Юга (МЕРКОСУР).

Андският пакт се създава през 1969 г., който от 1996 г. започва да се нарича Андска общност (на нациите). Образованите Лаплатска група (1969 г.) и Амазонски пакт (1978 г.), заедно с АИЛА/ALADI в крайна сметка се превръщат в известния днес митнически съюз МЕРКОСУР (1986 г.), обединяващ Бразилия, Аржентина, Уругуай и Парагуай. Това всъщност е най-голямата интеграционна групировки в Латинска Америка: територия от 12 млн. км², население над 250 млн.д и БВП от над 500 млрд. дол.

В Централна Америка се създават самостоятелни интеграционни обединения, като Централно-американски общ пазар (ЦАОП), включващ Гватемала, Хондурас, Коста Рика, Никарагуа, Салвадор. В Карибския басейн е създадено обединението, наричащо се първоначално КАРИКОМ, а след това КИО (Карибска икономическа общност). В табл. 1 са представени главните регионални интеграционни групировки в Латинска Америка.

Табл. 1. Главни интеграционни групировки в Латинска Америка

Съставено: от автора

| Наднационално обединение | Форма на интеграция | Годишна основа | Участници |
|---|---------------------|----------------|---|
| Андска общност (Comunidad andina, CAN) | Общ пазар | 1969 | 4 (Боливия, Еквадор, Колумбия, Перу) |
| КАРИКОМ (Caribbean Community (CARICOM)) | Общ пазар | 1973 | 15 (Антигуа и Барбуда, Бахами, Доминика, Гренада, Хаити, Монсерат, Сейнт Китс и Нейвис, Сейнт Винсът и Гренадини, Барбейдос, Белиз, Гаяна, Ямайка, Суринам, Тринидад и Тобейго) |
| Централноамерикански общ пазар, ЦАОП (Central American Common Market (CACM)) | Общ пазар | 1960 | 5 (Гватемала, Коста рика, Никарагуа, Салвадор, Хондурас) |
| МЕРКОСУР, Общ пазар на страните от Южна Америка (Mercado Común del Sur, MERCOSUR) | Митнически съюз | 1986 | 5 (Аржентина, Бразилия, Венесуела – до 2017 г., Парагуай – до 2012 г., Уругуай); асоциирани страни Чили, Перу, Еквадор, Колумбия, Гяна, Суринам; наблюдатели - |

| | | | |
|---|---------------------------|------|---|
| | | | Мексико и Нова Зеландия. |
| Латиноамериканска асоциация за интеграция, ЛАИ (Asociación Latinoamericana de Integración (the Latin American Integration Association, ALADI) | Зона за свободна търговия | 1980 | 12 (4 страни на Андската общност, 5 страни на МЕРКОСУР, Чили и Мексико) |

Тези инициативи, съвпадащи с политическото отваряне на много латино-американски страни след десетилетия на затворен военен режим, може да се разглеждат и като реакция на глобалната ситуация – децентрализация, регионализация, либерализация, на поява на нови международни субекти, но и като възобновяване на стари интеграционни проекти от XIX в. Така МЕРКОСУР и Андската общност свързват в себе си формирането на нови мрежи и реконструкция на стари проекти за териториална интеграция.

Основни съвременни тенденции. В страните на Латинска Америка интеграцията преминава сложен път. В продължение на 60 години тя претърпява подем и упадък, разработени са немалко проекти, едни от които се реализират, други търпят фиаско. Но едно е несъмнено, че развитието на интеграционния процес в региона върви непрекъснато, а особено интензивен характер той придобива през последните две-три десетилетия. Това в немалка степен е свързано със структурното преустройство на стопанството в края на

80-те и 90-те години на XX в., както и през първите две десетилетия на XXI в. Могат да се отделят следните основни причини, обусловили ускоряването на интеграционните процеси: нови тенденции в световната икономика, глобализацията и регионализацията, либерализирането на външната търговия от края на 80-те години в самата Латинска Америка; преразглеждане и изменение на механизмите на интеграция; разреждането на напрежението в отношенията между държавите благодарение на демократизацията.

Немалка роля в ускоряването на процеса на интеграция изиграват и негативните последици от неолибералните реформи: засилване на социалните контрасти, закриване на местни предприятия и засилване на конкуренцията от страна на вносните стоки, предвид на либерализирането на външната търговия; все по-голямо подчиняване на чуждестранния капитал, благодарение на снемането на ограниченията на неговия достъп в повечето страни. Всичко това обуславя стремежа на латиноамериканските страни към установяване на тесни взаимни контакти, разширяване на взаимната търговия и взаимодопълняемост на отделните икономики. Изпитвайки трудности от неолибералния вариант на влизане в световното стопанство, латиноамериканските страни разбират, че единственият път е обединяването. Променя се и самият подход към интеграция. Ако в началото на 80-те години основен лозунг е интеграция със световния пазар, то в края на 80-те и началото на 90-те години на XX в теоретиците на Икономическата комисия на ООН за Латинска Америка (ECLA) издигат нова концепция за регионална интеграция, а именно разбирането ѝ преди всичко като регионална, т.е. интеграция „навътре”, вътре в Латинска Америка, която трябва да стане основна за икономическите връзки на Латинска Америка в световното стопанство.

Ако създаването на големите интеграционни организации се приема като завръщане към идеите за латиноамерикански териториален пакт, то създаването на МЕРКОСУР и Андската общност е отговор на експанзията на САЩ на юг, с намерение да разшири НАФТА в Зона за свободна търговия на Америките (ФТАА), т.е. „от Аляска до Огнена земя”. Съпротивата на създаване на ФТАА, особено от страна на Бразилия, също представлява съпротива с асиметрични способности на водене на преговори.

В продължение на много време САЩ в значителна степен определят и подчиняват развитието на латиноамериканските страни. Макар и днес тяхното влияние да остава огромно, за интеграционните процеси от 90-те години на ХХ в. насам става характерно развитието с акцент върху регионалните потребности. Разширява се и сферата на интеграционните процеси: интеграцията обхваща и икономическите и социалните сфери, но се появяват и нови области, напр. създаването на единно информационно пространство; интеграция в сферата на отбраната. Значително нараства обемът на вътрешнорегионалната търговия, което свидетелства за задълбочаване на интеграционния процес. Постепенно между МЕРКОСУР и Андската общност се извършва сближаване, свързано с желанието да се разшири пазарът и да се постигнат икономии от мащаба. Преговорите за изграждане на южноамериканско икономическо пространство са стартирани, което показва намерения за създаването на Южноамериканска зона за свободна търговия, възникнали през 1993 г. На практика обаче тези преговори довеждат до резултати едва през 2000 г. със създаването на цитираната по-горе Инициатива по интеграция на регионалната инфраструктура на Южна Америка (IIRSA).

IIRSA се фокусира в голяма степен върху транспорта, енергетиката и телекомуникационните мрежи, а не върху икономическите връзки и

тарифните реформи. С изграждането на транспортни оси, IIRSA се стреми да свърже производствените центрове с пазарите в рамките и извън границите на Южна Америка. Това се осъществява чрез създаване на инфраструктура, свързваща атлантическото и тихоокеанското крайбрежие на континента, преодолявайки с това историческата изолираност на вътрешните райони. Няколко проекта на IIRSA се реализират вече или са завършени, в т.ч. проекти за изграждане на тръбопроводи, жп линии, водни пътища, а също и електропроводни мрежи.

През 2004 г. конвергирането на МЕРКОСУР и Андската общност прави крачка напред, довела до изграждане на CASA (Южноамериканска общност на нациите), преименувана по-късно в UNASUR или UNASUL (Съюз на южноамериканските нации). Той не само включва всички страни на континента, но и се отличава преди всичко с политическия си, а не икономически характер. Също така, той се възприема като сфера на влияние на Бразилия, като в действителност е особена форма на регионализация, с насоки към решаване на въпроси на безопасността на континента, а също и на такива задачи, като формиране на общо гражданство и задълбочаване на интеграцията (даже IIRSA е интегрирана в UNASUR). UNASUR работи също за спиране на войната срещу наркотиците, водена от САЩ в Колумбия, Венесуела и други страни в региона, която е свързана с огромни човешки жертви. Неотдавна бе предложен нов подход към решаването на проблема с наркотиците, отдалечаващ се от фокусирането върху наказанията, а върху хората и тяхното здраве.

Различните интеграционни обединения се намират на различни стадии на развитие и имат различни цели. По-долу ще представим най-успешно развиващите се групировки.

Общ пазар на Юга, МЕРКОСУР (исп. *Mercado Común del Sur*, порт. *Mercado Comum do Sul*). Основите на това обединение са поставени през 1986 г., когато между Аржентина и Бразилия се подписва програма за сътрудничество, според която като приоритетни направления се признават промишлеността и външната търговия. През 1991 г. се подписва Асунсионският договор, в който влизат страните от “южния конус”: Аржентина, Бразилия, Уругуай, Парагуай. Асунсионският договор е основен документ, определил най-важните задачи и структурата на общия пазар. През 2003 г. статут на асоциирани страни получават Чили и Перу, през 2004 г. Еквадор и Колумбия, през 2013 г. – Гияна и Суринам. Мексико и Нова Зеландия са наблюдатели. През 2012 г. МЕРКОСУР се разширява с още един действителен член – Венесуела (членството ѝ обаче е преустановено през 2017 г.) и замразява членството на Парагвай през 2012 г. „за нарушаване на демократичните ценности, описани в Протокола от Монтевидео за привързаността към демокрацията в МЕРКОСУР”.

Табл. 1. Основни социално-икономически данни за страните от МЕРКОСУР (2016 г.)

Източник: UN World population, 2017

| Страни | Площ, хил. км ² | Население, млн.д | Гъстота, д/км ² | Средна продължна живота (год.) | Градско население, % | БВП/ч, (ППС), щат. дол., 2016 г. |
|----------|-------------------------------|---------------------|-------------------------------|---|----------------------------|---|
| МЕРКОСУР | 12 828 | 293,3 | 20 | 74 | 84 | 16228 |

| | | | | | | |
|-----------|--------|-------|----|----|----|-------|
| Аржентина | 2 780 | 44,3 | 15 | 75 | 91 | 19480 |
| Бразилия | 8 547 | 207,9 | 25 | 73 | 86 | 14810 |
| Венесуела | 916, 5 | 30,8 | 32 | 76 | 82 | 16700 |
| Парагуай | 407 | 6,8 | 18 | 71 | 66 | 9060 |
| Уругуай | 177 | 3,5 | 20 | 76 | 96 | 21090 |

Целите на организацията са: 1. Свободно движение на стоки, услуги, и фактори за производство; 2. Ликвидиране на търговските мита и други ограничения между страните членки; 3. Установяване на общи външни тарифи и политики в отношенията с трети страни и съгласуване на позициите на членовете на международните икономически форуми; 4. Координиране на макроикономическата политика и секторните политики в такива сфери, като външна търговия, селско стопанство, промишленост, търговски тарифи, услуги, транспорт, съобщения и т.н., за да се осигури истинска конкуренция между страните; 5. Съгласуване на работата по кооперирането на законодателството за целите на активизирането на процеса на интеграция (<http://www.mercosur.int>).

Немалка роля в създаването на това обединение изиграват и *географските фактори*: единно географско пространство, неразделено от големи естествени прегради (като напр. в Андската общност). Важна роля в неговото създаване изиграва също така общото историческо и културно развитие (особено при Аржентина и Уругуай); важна съединителна ос става изграждането на граничните ВЕЦ Итайпу и Салто Гранде като елементи на общата инфраструктура. В перспектива голямо значение има проектът за изграждане на мост през Ла Плата, който да свърже Буенос Айрес с

уругвайския град Колония и значително да облекчи транспортните връзки между страните. Това ще позволи в бъдеще да се разшири потокът от туристи в двете страни.

През 1995 г. се въвежда в действие митническият съюз и МЕРКОСУР се превръща от асоциация за свободна търговия в такъв, превръщайки се в първия митнически съюз в Южна Америка и най-големият в развиващия се свят. Либерализирана е търговията на 90% от стоките, а от 2000 г. либерализацията обхваща цялата митническа номенклатура. Договорът за МЕРКОСУР предвижда свободно движение на капитали и работна сила, координиране в областта на промишлеността и селското стопанство. Важен фактор е развитието на взаимодопълняемостта на националните икономики. Над 300 бразилски предприятия имат инвестиции в Аржентина. Бразилската фирма “Бразиотор” е сключила споразумение за сътрудничество в областта на производството на хладилници и перални машини с аржентинския филиал на “Уърлпул”. Съществуват и други споразумения: за коопериране и специализация в областта на машиностроенето, особено в производството на елелектробитови прибори; за разграничаване в номенклатурата на производство на различни марки стомана и прокат; за доставяне на бразилски технологии. Разработени са общи позиции между Аржентина и Бразилия по въпросите на използването на атомната енергия и развитието на ядрените технологии.

Решаването на енергийните проблеми е едно от най-важните направления на интеграцията. През 1993 г. по инициатива на Бразилия е приет документът “Основни елементи на енергийната политика”, според който е установен принципът на приоритетно осигуряване на участниците в МЕРКОСУР с нефт и природен газ: само излишъците могат да се експортират в трети страни. В резултат, Бразилия в значителна степен

преориентира своя внос на нефт към Аржентина. На свой ред, между Аржентина и Бразилия е подписано споразумение за предоставяне от бразилската “Петробраз” на правата за търсене и експлоатация на природен газ в провинция Салта. Започнато е изграждането на газопровода от пров. Салта (Аржентина) към Сао Паулу. Делът на природния газ в енергийния баланс на страната се предполага да се увеличи до 12% (1990 г. е едва 3%). Потребител на природен газ трябва да стане и Чили, която през 1995 г. получава статут на асоцииран член на МЕРКОСУР.

Интерес представлява проектът за създаване на транспортни „коридори”, които трябва да съединят пристанищата на Атлантически и Тихи океан. Предполага се, че такива междуокеански коридори могат да съединят бразилското пристанище Сантус с едно от чилийските пристанища – Арика, Антофагаста или Валпарайсо. В реализацията на тази програма трябва да вземат участие Аржентина и Боливия. Чили в това отношение се стреми да стане мост между МЕРКОСУР и страните от Азиатско-Тихоокеанския регион. Разработват се голямомащабни проекти за превози по реките Парана, Парагуай, Уругуай.

МЕРКОСУР е постигнал значителни успехи в областта на институционалните преобразования. Безспорно е, че в това обединение водят Бразилия и Аржентина. Макар между двете страни и да се запазват някои противоречия, бразилско-аржентинският съюз е един от главните геополитически резултати на тази интеграционна групировка. Още повече, че смекчаването на противоречията става по същество основа за създаване и развитие на МЕРКОСУР. Малко по-друга е ролята на малките страни. Така Уругуай нерядко прави отстъпки на партньорите, но неговото участие в това обединение дава определен импулс за развитие на традиционните отрасли животновъдство, лека и горска промишленост, разширили са се експортните

възможности на страните. На страните от МЕРКОСУР се пада близо $\frac{1}{2}$ от общия стокооборот на Уругуай. Правителството на Уругуай запазва специализацията на страната в рамките на обединението, но заедно с това се стреми към ролята на „мозъчен” център на МЕРКОСУР, доколкото тук се разполагат главните квартали на основните органи на групировката, а Монтевидео е почти постоянно място за провеждане на правителствени срещи по въпросите на интеграцията.

МЕРКОСУР оказва положително влияние върху качествените показатели на външната търговия на неговите страни-членки: делът на промишлените стоки във вътрешнозоналния износ е по-висок отколкото в търговията с „трети” страни. Това се отнася и за малките и за големите страни. Половината от външнотърговския оборот на Уругуай и Парагуай се пада на страните от МЕРКОСУР.

Едно от доказателствата за успешно развитие на МЕРКОСУР е това, че той привлича към себе си и други латиноамерикански страни. Интересно е, че Боливия сътрудничи със страните от МЕРКОСУР даже в по-голяма степен, отколкото с Андската общност, член на която се явява тя. Така, тя участва в голямомасщабни проекти за развитие на търговските превози по реките Парана, Парагуай, Уругуай, което ѝ дава излаз на морски пристанища.

Друго потвърждение на успехите на МЕРКОСУР е неговата привлекателност за чуждестранния капитал. Такива известни фирми като „Фолксваген”, „ФИАТ”, „Рено”, „Тойота” влагат тук свои капитали. Но особен интерес представлява перспективата за връзки на МЕРКОСУР със Западна Европа и особено с ЕС.

Отношения МЕРКОСУР-ЕС. През 1995 г. ЕС и МЕРКОСУР подписват споразумение за разширяване на сътрудничеството (споразумение за асоцииране), което да е трамплин към създаване към 2005 г. на

трансатлантическа зона за свободна търговия. През 1995 г. ЕС става главен търговски партньор на МЕРКОСУР: около 30% от неговия износ и внос се падат на европейските страни, което в голяма степен се обяснява с отдавна формиралите се традиции, преди всичко културни, доколкото страните от МЕРКОСУР са приели от Европа голям брой имигранти. И в този план особено са заинтересовани да установят контакти Испания и Италия, тъй като именно от тук се насочват основните имиграционни потоци в страните от „южния конус“ През 1995 г. е прието решение, близките 5 години да бъдат преходен период в двустранното сътрудничество, а в началото на XXI в. да се създаде единен междуконтинентален митнически съюз. През 1996 г. в Монтевидео се провежда конференция “Европа и Латинска Америка: две форми на регионалната интеграция през XXI в.” Все пак преговорите за трансатлантическа зона за свободна търговия се бавят, поради спор за достъпа на страните от МЕРКОСУР до европейския пазар на аграрни продукти.

История на МЕРКОСУР

1991, 26 март: Подписване на договора от Асунсион

1991, 17 дек.: Подписване на протокола от столицата Бразилиа (система за разрешаване различията в мненията)

1994, август: Подписване на протокола от Буенос Айрес

1994, 9 дек.: Подписване на протокола от Оуро Прето (институционална структура на МЕРКОСУР)

1995, 7 дек: Приемане на програмата Mercosur 2000 (Програма за действие)

1995, 15 дек.: Подписване на рамково споразумение с ЕС

1996, 25 юни: Подписване на споразумение за асоцииране с Чили

1997: Подписване на споразумение за асоцииране с Боливия

1998, 24 юли: Подписване на протокола от Ушуая (обет за демокрация в МЕРКОСУР)

2000, 15 дек: Президентска декларация за фундаменталните права на потребителите в МЕРКОСУР (Declaración Presidencial de Derechos Fundamentales de los Consumidores del Mercosur)

2001, 22. юни: Рамково споразумение за околната среда

2002, 18 февр.: Подписване на протокола от Оливос (Система за решаване на различия в мненията)

2003, 26 август: Подписване на споразумението за асоцииране с Перу

2003, 15 дек.: Програма за действие 2004-2006 г.

2003, 16 дек: Подписване на споразумение за свободна търговия между МЕРКОСУР и Андската общност. ЗСТ трябва да влезе от 1 юли 2004 г.

2005, 9 дек. Венесуела получава статут на наблюдател без право на глас.

2006, 4 юли: Венесуела подписва договора за членство в МЕРКОСУР. Ратифицирането от парламентите на Бразилия и Парагуай, предвидено за септ. 2010 все още неизвършено.

2007, 7 май: Първо заседание на Парламента на МЕРКОСУР в Монтевидео.

2007, 22 май: На среща на страните от МЕРКОСУР, заедно с Боливия и Еквадор в Парагуай се приема основаването на независима от МВФ и Световната банка - Банка на Юга. Договорът до септ. 2010 г. не е ратифициран от парламентите на страните членки.

2010, 2 август: Съветът на министрите на МЕРКОСУР приема създаването на Институт за човешките права. Седалището на организацията е бившето Техническо училище на флота на Аржентина, което в периода 1976-1983 г. служи като таен затвор и най-голям център за мъчения в страната.

2012 г. – Суспендиране членството на Парагвай за недемократичност; приемане на Венесуела.

2017 г. – Преустановяване членството на Венесуела.

Проблеми на МЕРКОСУР. От една страна има традиционно съперничество, като напр. между Бразилия и Аржентина (то се възобновява и при дискусията за реформите на ООН) или между Чили и Боливия (за достъпа до Тихи океан, „Селитрена война“). Последната е между Чили, Перу и Боливия за територии на регион Арика и Паринакота, регион Тарапака и регион Атакама в днешно Северно Чили, водена в период 1879-1884 г. За тази война Перу и Боливия се обединяват с таен догово срещу Чили.

Също, в МЕРКОСУР, за разлика от ЕС, има с Бразилия страна, която на базата на своя размер доминира над другите. Това затруднява намаляването на гореспоменатата конкуренция с Аржентина.

Един важен конфликт сега е липсващата стратегия в отношенията със САЩ, който по време на пълното членство на Венесуела, а на един по-късен етап и на Боливия, още повече ще се засили. Страните от МЕРКОСУР се разглеждат като противовес на САЩ в преговорите за Общоамериканска зона за свободна търговия (ФТАА/ФТАА). Между двата блока се очертават при това значителни сблъсъци на интересите. Докато САЩ (преди всичко при управлението на Клинтън) настояват за скорошно намаляване на митата, то латиноамериканските страни искат да преговарят за това едва на един последен етап.

На страните членки на МЕРКОСУР се забранява да сключват двустранни договори за свободна търговия с трети страни. Това кара Уругвай и Парагвай да обмислят евентуално напускане на организацията.

Андска група/общност (*La Comunidad Andina*). Едно от най-ранните обединения е Андската група, основана през 1969 г., когато в нея влизат Боливия, Венесуела, Колумбия, Перу, Еквадор, Чили (седалище в Лима, Перу) . Заедно с МЕРКОСУР, това е втората по значимост регионална организация. Нейна отличителна особеност е, че отначалото за основни цели на интеграцията се провъзгласява индустриализацията и преди всичко кооперирането в областта на промишленото развитие. Андските страни се стремят да достигнат по възможност независимост от индустриално развитите страни и по-висока степен на интеграция - митнически съюз. Важен момент е приемането на общ режим по отношение на чуждестранния капитал, призван да установи за него ограничителни мерки. Но практически тази програма не е осъществена по много причини: разногласия между повече и по-малко развитите страни, гранични спорове, слабо развитие на инфраструктурата. През 1976 г. от Андската група излиза Чили. На 22 април 2011 г. Венесуела официално напуска Андската общност. „Заедно с това ще продължим търговските отношения с Колумбия, Перу, Боливия и Еквадор на основата на други правила и принципи” – се отбелязва в официалното заявление на външното министерство на страната.

В началото на 90-те години се приема нова програма, предвиждаща създаване на зона за свободна търговия, а по-нататък – на митнически съюз. Най-успешно се развива интеграцията между Колумбия и Венесуела. На тях се пада над половината от вътрешнозоналната търговия в Андската общност. Перу не влиза в митническия съюз поради разногласия с другите членове на групата във връзка с митническите тарифи. Немалка роля изиграва перуанско-еквадорският въоръжен конфликт заради спорна територия по горното течение на Амазонка.

Съществено препятствие в развитието на Андската интеграция е еднотипността на стопанството и експортната структура, което в голяма степен е обусловено от планинския релеф. Затова в перспектива важна роля ще играе създаването на инфраструктура, развитието на шосейната мрежа.

Но независимо от тези трудности, взаимната търговия вътре в Андската общност съществено е нараснала. Редица задачи, общи за тези страни, спомагат за развитието на интеграцията. Една от най-трудните е борбата с наркомафията, изискваща съвместни усилия. За решаването на подобни глобални проблеми е създаден Андският парламент, който функционира от 1980 г. През 1995 г. се приема решение за усъвършенстване на структурата на органите на Андската общност. Освен това, главите на Андските страни преговарят за създаване на единна зона за свободна търговия със страните от МЕРКОСУР. През 1999 г. те започват преговори за сливане с цел създаване на „Южна Американска зона за свободна търговия (SAFTA). На 8 декември 2004 г. Андската общност подписва споразумение с Меркосур и обявяват намерение за бъдещи преговори за интегриране на всички от Южна Америка в Съюз на южноамериканските нации (USAN), по образец на ЕС. Той е официално създаден на 23.05.2008 г., с Учредителния договор на USAN, подписан в Бразилия.

Карибска икономическа общност (КИО) и Централно-американски общ пазар (ЦАОП). Двете икономически групировки се възраждат отново през 90-те години на ХХ в. В техните програми има немалко общи положения: да се преодолее ограничения вътрешен пазар чрез отмяна на митата и създаване на съответни зони за свободна търговия; формиране във всяка от групировките на общ пазар със свободно движение на капитала.

В *ЦАОП* могат да се отбележат специфични страни: тук през 1991 г. се създава централно-американски парламент; издига се идеята за устойчиво развитие. Тя включва следните аспекти: развитие на демократичното общество, социокултурно развитие, устойчиво икономическо развитие; екология, на която тук се отделя много голямо внимание. Създава се Централно-американски съвет за устойчиво развитие.

КИО е създадена през 1973 г. Нейните основни цели са формулирани по следния начин: укрепване на търговско-икономическите отношения; разширяване на сътрудничеството и интеграцията между страните в икономическата, социалната и културната области. През 90-те години процесът на интеграция в КИО, както и в другите обединения се ускорява. Същевременно се извършват изменения, свързани с неолибералните реформи, институционни промени; нараства притокът от чужди инвестиции; осъществява се свободно движение на населението вътре в КИО. Главно препятствие остава еднотипността на изостаналата, тясно специализирана икономика на Карибските страни, което не спомага за развитието на вътрешнозоналната търговия. Страните със сравнително развита икономика в региона не са лидери на интеграционния блок. По-голямата част от нефта на Тринидад и Тобаго, бокситите на Ямайка и Суринам се изнасят извън Карибската общност. Например, делът на Ямайка във вътрешнозоналната търговия е по-малко от 5%, на Тринидад и Тобаго 10%.

Най-големи перспективи за тази интеграция е развитието на международния туризъм, който има голямо бъдеще благодарение на благоприятните климатични условия. Освен това именно в този отрасъл се влагат все повече инвестиции. Международният туризъм в структурата на БВП на някои страни заема основни позиции. Определени перспективи има и основаването на чуждестранни банки на островите, създаването на големи

финансови центрове. През 1994 г. в Картахена (Колумбия) е подписано споразумение за създаване на Асоциацията на карибските страни (АКС). В новата организация влизат членовете на КИО, а също така Куба, Колумбия, Венесуела, Мексико и централно-американските страни, общо 37 държави с население около 200 млн.д. При това страните са разделени на две групи: държави членки на АКС и страни владения на Великобритания, Франция, САЩ, Нидерландия, станали асоциирани членки (за разлика от пълноправните те гласуват само по въпроси засягащи непосредствено техните интереси). Седалището на тази организация се намира на Тринидад и Тобаго. Много от страните на Карибската общност искат да влезат в НАФТА. Най-реални шансове имат Тринидад и Тобаго като износители на нефт и нефтопродукти.

През 90-те години на ХХ в. започват да възникват *нови видове интеграционни обединения* на основата на двустранни, тристранни споразумения между отделните страни на различни групировки, или по пътя на присъединяване на една от двете страни към водещите групировки. Така напр., възниква “Групата на трите”, където се обединяват Венесуела, Колумбия и Мексико (1989 г.). Тя играе до известна степен ролята на свързващо звено между тези страни. Същевременно “Групата на трите” установява контакти с централноамериканските страни: подписани са споразумения между Мексико и Коста Рика (1993 г.), между Венесуела и КИО (1992 г.). Мексико също върви по този път с цел да запази митническата защита на своето национално производство. Между самите три страни е постигната договореност за намаляване на митническите тарифи в търговията всяка година.

Централноамериканска система за интеграция, ЦАСИ (*Sistema de la Integracion Centroamericana*;, SICA). Икономическа, културна и политическа организация на страните от Централна Америка от 1 февруари 1993 г. Всъщност на 13 дек. 1991 г. страните на Организацията на централноамериканските държави, ОЦАД (*Organizacion de Estados Centroamericanos*, ODECA) подписват протокола от Тегусигалпа, който разширява по-раншното сътрудничество с цел регионален мир, политическа свобода, демокрация и икономическо развитие. Седалището на Генералния секретариат на ЦАСИ е в Република Салвадор. През 1991 г. институционалната рамка на ЦАСИ включва Гватемала, Салвадор, Хондурас, Коста Рика и Панама. Белиз се присъединява през 2000 г., докато Доминиканската република става асоциирана държава през 2004 г. Също Мексико, Чили и Бразилия стават част от организацията като наблюдатели, а КНР, Испания, Германия и Япония са извънрегионални наблюдатели. ЦАСИ има покана да участва като наблюдател на сесиите на Генералната асамблея на ООН. Четири страни (Гватемала, Салвадор, Хондурас и Никарагуа) са в процес на политическо и културно интегриране и са формирали група, наречена Централноамериканска четворка (*The Central America Four* или *CA-4*), която е въвела общи вътрешни граници. Белиз, Коста Рика, Панама и Доминиканската република са се присъединили към нея в сферата на икономическата интеграция и регионалното приятелство.

Амазонският пакт е създаден е през 1973 г. от Боливия, Бразилия, Венесуела, Колумбия, Перу, Еквадор, Гаяна и Суринам, т. е. всички страни от басейна на р. Амазонка. Договорът за сътрудничество предвижда съвместно използване на природните ресурси на джунглите на Амазония. При това страните се стремят да не допуснат по-нататъшна хищническа

експлоатация на богатствата на басейна. За постигане на тази цел съвместно се изучават и опазват ресурсите, разширява се търговското корабостроене, извършва се сътрудничество за подобряване на условията за корабоплаване, за рационално използване на водните ресурси, за развитие на пограничната търговия. Територията на страните от пакта е 13 609 хил.km², населението - над 200 млн.д.

Лаплатската група е създадена през 1969 г. от Аржентина, Боливия, Бразилия, Парагуай и Уругуай. Главна цел на организацията е оптималното използване и опазване на природните ресурси от басейна на Ла Плата. Проектът за развитие на басейна включва територия от над 3 млн. km² и население над 50 млн.души (32 % от територията на Аржентина, 19 % - на Боливия, 17 % - на Бразилия, 80 % - на Уругуай и цял Парагуай). Договорът предвижда: регулиране на оттока и разширение на фарватера, строителство на ВЕЦ, модернизиране на пристанищата в Монтевидео, Буенос Айрес, Асунсион; строителство на нови пристанища в Боливия и Бразилия. Регионалните проекти се разделят на два типа: от значение за цялата организация и такива, които представляват интерес само за някои членове. Към обектите от първия тип се отнасят най-големите ВЕЦ в Латинска Америка: Итайпу – 12,6 MW (Бразилия и Парагуай), Ясирета – 2,7 MW, Салто Гранде – 1,6 MW и Корпус – 1,1 MW (Аржентина и Парагуай). Строят се: жп линия Санта Крус-Кочабамба, която ще позволи на Боливия да се включи в жп мрежа на групировката; шосето Трансчако в Парагуай; газопроводът Аржентина-Боливия, който ще даде достъп до синьото гориво и на Уругуай. Създават се и други инфраструктурни съоръжения, като всички големи съвместни обекти се разполагат на територията на най-слабо развитите страни Боливия и Парагуай.

От *двустранните връзки* особено интензивно се развиват връзките между Бразилия и Венесуела. През 1996 г. бразилската нефтена компания „Петробраз“ и венесуелската от същия бранш „Петролеос де Венесуела С.А.“ сключват споразумение за създаване на компанията „Петроамерика“ за съвместно търсене на нефт и газ в „трети“ страни , а също и за съвместно строителство на НПЗ в Северна Бразилия. Сега се извършва строителството на шосето Манауш-Боа Виста, което ще съедини бразилския щат Амазонас и венесуелския Боливар. Предвижда се изграждането на високоволтова линия от Венесуела към Бразилия. Бразилия и Боливия са започнали осъществяването на проекта за изграждане на газопровод от Санта Крус (Боливия) до Порту Алегри (Бразилия).

Вследствие на икономическата си мощ, размерите на територията и географското положение, в повечето проекти водеща роля играе Бразилия, която се стреми да сплоти около себе си страните от Южна Америка.

Главните проблеми на бъдещото развитие на интеграцията в Латинска Америка в голяма степен зависят от взаимоотношенията между двете основни групировки в Америка МЕРКОСУР и НАФТА. Предполагат се два варианта за развитие на интеграцията: 1. Постепенно сливане на двете най-големи групировки и присъединяване към тях на останалите; по такъв начин може да се образува единен съюз на Западното полукълбо, планиран от САЩ. 2. Поетапно сливане на латиноамериканските групировки, начело с Бразилия. Това трябва да доведе до създаване през ХХІ век на общ латиноамерикански пазар, който може впоследствие да се обедини с НАФТА. Тази позиция съответства и на стратегията, разработвана от ЕСЛА. Бразилският вариант е одобрен на Международния конгрес на латиноамериканските страни.

Литература

Абрамова, М. Г. Уругуай в системе МЕРКОСУР. В: Латинская Америка. 1997, 4

Латинская Америка: структурная перестройка хозяйства. М., 1994

Anuario estadístico de America Latina y el Caribe. Santiago

Arieti, S.A. The Role of MERCOSUR as a Vehicle for Latin American Integration, in: Chicago Journal of International Law 6 (2005/2006)

Gratius, S. Mercosur – Gravitationszentrum in Südamerika? In: Bodemer/Gratius (Hrsg.): Lateinamerika im internationalen System. Zwischen Regionalismus und Globalisierung. Opladen 2003

Helfer, L.R. und K.J. Alter: The Andean Tribunal of Justice and Its Interlocutors: Understanding Preliminary Reference Patterns in the Andean Community. In: New York University Journal of International Law and Politics 41 (2009) S. 871–930.

Hunger, S. Die Freihandelszone zwischen Mercosur und EU. Eine von Hindernissen geprägte Kooperation. Saarbrücken 2008

Köpke, R. Implikationen der Handelsvereinbarungen der EU mit Zentralamerika und den Andenländern. Berlin 2006

Malcher, I. Der Mercosur in der Weltökonomie. Eine periphere Handelsgemeinschaft in der neoliberalen Globalisierung. Baden-Baden 2005

Ruiz, A.F. Mercado común centroamericano (MCCA). In: Globalización, integración internacional y apertura económica, 11 / 2001

Winter, J. und A.Scharmanski. Sind die Andenstaaten unregierbar? Ursachen der politischen Krise in Bolivien, Ecuador und Peru. In: Zeitschrift Entwicklungspolitik 14/2005, S. 30-34.

Vaillant, M. Mercosur. Southern Integration under Construction. In: Internationale Politik und Gesellschaft. Heft 2, 2005

World Trade Organization. Regionalism and the World Trade System. Geneva, 1995

Zimmek, M. Integrationsprozesse in Lateinamerika: Aktuelle Herausforderungen in Mittelamerika und der Andenregion. Discussion Paper C 153. Bonn: ZEI, 2005

<http://www.mercosur.int> Официален сайт на МЕРКОСУР

<http://www.comunidadandina.org> Официален сайт на Андската общност

<http://www.caricom.org> Официален сайт на КАРИКОМ

http://www.ftaa-alca.org/alca_e.asp Free Trade Area of the Americas - FTAA

НАРКОИКОНОМИКА И ВЪОРЪЖЕНИ КОНФЛИКТИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Латинска Америка е един от главните райони в света в производството и трафика на наркотици. В този смисъл може да се говори за развитие на истинска „наркоикономика“. В тази връзка възникнаха и редица нови термини като: наркотероризъм, нарковойна, наркомафия, наркогерила и т.н. Формирали са се два основни района, специализирали се съответно в отделни сфери на тази икономика: Южна Америка (преди всичко Колумбия, Перу, Боливия, отчасти Бразилия) и Мексико с някои съседни страни в Средна Америка. При първия доминира „кокаиновата икономика“, а при втория – производството на канабис (марихуана) и хероин. При това, ако дълго време двата центъра се развиват самостоятелно, днес вече те си сътрудничат, като най-вече Мексико играе роля на посредник.

Доходите от този бизнес са огромни, поради което той е търсен от терористични групировки от най-различен вид, за да си осигурят приходи било то за забогатяване, било то за осигуряване на оръжие за постигане на поставените цели. От тук двете дейности водят до въоръжени конфликти между наркокартелите, от една страна, между тях и революционни групировки, и накрая и двете с правителствените войски на съответните страни. Резултатът е огромни човешки и материални щети от двете страни, както и на цивилно население.

Терминът „наркотероризъм“ е въведен от бившия президент на Перу Фернандо Белауенде през 1983 г., когато описва терористичните атаки срещу полицията, бореща се с наркотрафика в страната му. Днес под него се разбират опитите на трафикантите да влияят върху политиката на правителства или на обществото чрез заплахи и насилие. Вероятно един от

най-известните случаи, е тероризмът на наркобарона Пабло Ескобар по отношение на правителствата на Колумбия и Перу. Терминът се използва все повече и спрямо терористични организации, занимаващи се с трафик на наркотици за да финансират своите операции – ФАРК, ЕЛН, АУК в Колумбия, Сендеро Луминосо в Перу, а в другите райони на света – талибаните в Афганистан, Хамаз в Палестина. През 2000 г. САЩ предприемат „План Колумбия” насочен към изкореняване на наркокултурите, както и към действия срещу наркобароните и лидерите на марксистки паравоенни групировки.

Наркоикономика и въоръжени конфликти в Южна Америка. Както отбелязахме по-горе, Южна Америка се специализира преди всичко в производството на кокаин, като по оценки през 2008 г. най-голямо е производството в Колумбия (430 t), Перу (302 t), Боливия (113 t). В района на Амазония в Бразилия също се предполага, че се извършва такова, макар да няма точни данни. Голямата част от кокаина отива в САЩ, но немалка (около 40%) попада в Европа. Първоначално кокаинът в Европа минава през Карибските страни до пристанищата в Испания, но със засилване на европейската интеграция наркотрафикът започва да преминава през Западна Африка (Гамбия, Либерия, Гвинея-Бисау). Счита се, че по този маршрут преминава $\frac{1}{4}$ от изнасяния за Европа кокаин (около 50 t/год).

В САЩ до 90% от кокаина идва от Мексико, което е ключово звено в кокаиновия транзит. В Мексико той идва по море през Тихи океан или Карибите. Друго ключово звено е Венесуела, от където освен към САЩ, част от трафика отива и за Европа. За самата Колумбия кокаиновият бизнес формира икономиката в сянка, дуализъм в стопанството, а кокаиновата мафия представена от картелите на „Меделин”, „Кали” и други – „държава в

държавата”. По някои оценки през последните 10 години ежегодно в страната са постъпвали по 1-1,5 млрд. наркодолара.

Коката и нейното отглеждане

Коката (*Erythroxylum coca*) е храст, растящ до височина 2,5 m. Традиционни райони на отглеждане са тропичните планински гори (medio yungas) в източните разклонения на Централните Кордилери в Перу и Боливия – между 800-1000 m и 1800-2000 m (т. нар. tierra templada) при средногодишни температури от 13 до 19-20⁰ С и валежи от 1500-2000 mm до 3000 mm годишно. Най-оптимални за растежа са условията при средногодишна температура от 18⁰ С, равномерно разпределение на валежите в годината от 2000-2200 mm и почви с високо съдържане на минерали и хумус.

Една разновидност на коката (*Erythroxylum novogranatense*), растяща под 1000 m височина (земите tierra caliente) се отглежда традиционно от индиански групи население в Колумбия – най-вече в Източните Кордилери, ланосите и планините Сиера Невада де Санта Марта. Класическите видове кока се нуждаят след посяване на семената точно от 18 месеца до първата реколта на листа и се експлоатират максимално 30-40 години. Възможни са годишно 3-4 реколти със съответно добиви от 700-950 kg/ha.

Колумбийските видове кока се отличават от тези в Перу и Боливия с по-ниско съдържание на алкалоиди – 0,28% на листо, спрямо 0,53%, респ. 0,72%, поради което и най-големите площи са разположени в тези три страни и тук се произвежда най-доброкачествената кокаинова паста.

През последните 15-20 години с разширяването на производството на кокаин са култивирани по-продуктивни сортове, които се отглеждат с интензивно прилагане на растителна защита и борба с вредителите, с изкуствено наторяване на почвите. Така, първата реколта се постига 4-6 месеца след пресаждане от разсадна леха, а след 15 месеца храстите постигат пълния си капацитет. След три години те се подрязват до земята, след което храстът израства отново. Тази процедура може да се предприеме общо два пъти. В зависимост от вида кока и режима на валежите са възможни средно 4-6 и максимално 9 реколти годишно, които съобразно височината и интензивността на отглеждане могат да дадат добиви между 600 kg/ha (в района на р. Путумайо и р Какета) и 1000 kg/ha (Гуавиаре – Мета Ваунес).

Дъвченето на изсушени или стрити листа от кока, смесени със счукан варовик или (напр. в амазонската част на Колумбия) с пепел от растението секропия с оглед отделянето на алкалоиди, е известно още в доинкския период, а днес е широко разпространено сред високопланинските и горски индианци. Листата от кока съдържат 15 различни алкалоида, от които кокаинът възлиза на около 80%. Те въздействат контрахентно на сърдечно-съдовата система, ободряващо, успокояват локални болки, потискат усещането за глад и жажда и с това забавят умората, поради което по-леко може да се понесат големи натоварвания на тялото, пътни преходи и т.н. По време на инкския период отглеждането на кока е организирано на държавно равнище в почти ненаселените тропични планински гори (по стратегически причини, т.е. с цел осигуряване на войските или куриерите при планински преходи) – върху тесни тераси и стръмни склонове на Централните Кордилери. Индианците се преселват от по-високо разположените си селища в районите на отглеждане и събиране на кока, които се запазват до аграрната колонизация през 60-те и 70-те години на XX в.

Възникването на днешната „кокаинова икономика“ в Колумбия и превръщането на страната в един от най-големите производители и търговци на дрога в света се дължи основно на следните причини: в началото на 70-те години Колумбия форсира съкращаването на площите с мак и от там – на износа на опиум в Турция, в същото време Мексико въвежда политика на ограничаване и унищожаване с химически средства на площите с марихуана. Търсенето на марихуана от хипитата продължава да нараства, като те предприемат все повече пътувания до Южна Америка, за да си я набавят. Във връзка с това производството и износет ѝ от Колумбия изживява истински бум в периода 1972-1978 г. Към началото на 80-те години от общо 30-40 хил. ha около половината (55%) са в района на Сиера Невада де Санта Марта и то

преди всичко в главната зона за отглеждане на кафе на височина между 600 и 1500-1600 m. Останалите 45% се отглеждат предимно в долината Канка и ляносите. Годишното производство се оценява максимално на 15 хил. t (през 1988/89 г. бележи значителен спад на 6 хил. t), от тях 9700 t се изнасят, в т. ч. 7200 t за САЩ.

С формирането на наркомафията, в началото на 70-те години се организира силна контрабандна мрежа в страната и чужбина. С подкупи и принуда се създават тесни връзки с ключови държавни институции, което позволява дълги години безпрепятствено отглеждане, преработка и износ на опиати. Така се стига до по-доходоносния наркотик – кокаина. Той получава по-голямо значение в износа на наркотични вещества през втората половина на 70-те години, когато в САЩ частично се легализира отглеждането на марихуана и нараства търсенето на по-силни наркотици.

За разлика от марихуаната, главните райони на отглеждане на кока са в Перу (около 200 хил. ha, от тях около 100 хил. ha са в горните части на долината Хуалада – на около 300 km северно от столицата Лима), Еквадор и Боливия (около 190 хил. ha, преди всичко в низината Чапаре). В самата Колумбия има три района на отглеждане на кока по поречието на р. Путумайо с около 18 хил. ha и р. Гуавира с около 27 хил. ha – всички в низините на страната.

Решаващо за бързото развитие на „кокаиновата икономика“ в Колумбия е обстоятелството, че тук се намират почти всички лаборатории за производство на кокаин, които най-често са разположени в труднодостъпни низини и в близост до подготвени летателни писти, както и в околностите на Богота, Меделин и Кали. За сега трудно може да се прецени каква част от тях са преместени в съседните Перу, Боливия или Бразилия, в резултат на

предприетата офанзива на държавата срещу наркомафията след убийството кандидата за президента на страната С. Л. Гаран на 18 август 1989 г.

Изключително бързият подем на „кокаиновата икономика” в сянка в Колумбия се определя обаче от следните два фактора: значително повишаване на цените на всички равнища спрямо марихуаната, многократно по-малкият относителен обем на кокаина, което съкращава транспортните разходи и прави контрола на трафика по-труден. В началото на 1990 г. „експортната цена” за килограм кокаин възлиза на около 9000 дол. срещу около 200 дол. за килограм марихуана, като в същото време цената на едро за килограм кокаин достига около 2025 дол. спрямо 1000 дол. за килограм марихуана. Разбира се цените се колебаят значително в зависимост от търсенето и предлагането: от 50-60 хил. дол. за килограм кокаин в Маями през 1980 г. на 30-35 хил. дол. през 1984 г. и 10-15 хил. дол. през 1988 г. до рязко покачване в началото на 1990 г. отново на 23-25 хил. дол. вследствие на предприетата от държавата тотална война срещу наркомафията след убийството на президента Л.С. Галан. За днешните цени може само да се гадае.

Ориентацията на наркомафията към определени територии на страната се влияе от директни (отглеждане на кока, съоръжения за преработване, транспорт) и индиректни (печалби от търговията с кокаин, сфери на влияние в държавните структури) фактори. Към нея се отнася между другото закупуването на големи компактни площи, напр. по средното течение на р. Магдалена в провинция Кордоба, в северните части на провинция Антиохия или в районите заети от ляноси, „освобождение” на тези опасни територии от партизанските групи (гериляс) с помощта на собствени въоръжени „единици за защита”, закупуване или изграждане на вили, жилищни сгради и даже цели квартали за семействата на сътрудниците на мафията (главно в

района на Меделин, Кали, Картахена), както и строителството, респ. закупуването на търговски центрове (супермаркети), клубове, хотели и пр. или участието със собственост (акции) в промишлеността и търговията.

Площите, заети с кока се оценяват на около 4% от всички земи, отвоювани чрез изгаряне или изкореняване на гори по източните склонове на Андите и амазонските райони на андските страни. Усвояването на предземята на колумбийските Анди, предприето от държавата още през 60-те години, се възпрепятства преди всичко от тежките климатични условия, отсъствието на пътища. От 1965 г. по горното течение на Рио Какета и Рио Кагуна усвояването се задържа и от появяването на марксистки ориентираното партизанско движение ФАРК.

Като цяло, още от средата на 60-те години за основна промяна на обществото в Колумбия се борят т.нар. Въоръжени сили на Колумбия (ФАРК, FARC) и Национална освободителна войска (НСО, ELN) и още редица други по-малки, като М-19, EPL, МОЕС, CGSB, Quintín Lame Command, ERC, GRA, IRAFP. Но ако първоначално главни са идеологическите мотиви, то по-късно това важи само за техните водачи. За повечето им членове на преден план стоят финансовите аспекти. От края на 90-те години партизанските движения силно нарастват чрез рекрутиране на нови членове, преди всичко сред безработните млади мъже в маргиналните квартали на големите градове. С това се обръща вътрешната структура на партизаните (гериляс) от идеологически насочени движения към наемни формирования, които съзнателно преследват нелегални (производство на наркотици, търговия с тях) и терористични цели (атентати, убийства, отвличания и т.н.). Към тях се прибавят нарастващи нападения над инфраструктурни съоръжения (нефтепроводи, мостове, високоволтови електропроводи).

ФАРК (FARC) и НСО (ELN)

ФАРК или ФАРК-ЕП („Революционните въоръжени сили на Колумбия - народна армия“) е партизанска организация с марксистко-ленинистка идеология. През 2001 г. Държавният департамент на САЩ причислява ФАРК към списъка на терористичните организации, по-късно и ЕС приема аналогично решение. Куба и Венецуела настояват, че това е партизанска организация, бореца се на основата на идеите на Симон Боливар. Действа в Колумбия и граничните райони на Венецуела, Еквадор, Панама и Перу. Участник е във въоръжени сблъсъци с правителството от своето създаване през 1964 г. Действа активно в 24 от 32-та департамента на Колумбия. Има данни за военни операции и лагери и в съседните държави като Бразилия, Аржентина и Чили. Методите ѝ на действие са водене на партизанска война – открити военни сблъсъци с редовната армия, терористични атентати, политически убийства, отвличания.

Според доклад на колумбийското правителство годишно ФАРК-ЕП печели от наркотрафик над 1 млрд. дол, което съставлява 78% от доходите ѝ. От изнудвания и откупи за отвличания събира около 600 млн. дол., а на трето място във финансирането стоят въоръжените обири и кражби. ФАРК събира „революционни данъци“ от фермерите, отглеждащи кока, и от наркотърговците. Във връзка с това колумбийското правителство нарича ФАРК „наркопартизани“.

Броят на членовете според различни източници варира от 6000 до 16 000 д. Според доклад на Human Rights Watch между 20 и 30% от тях са под 18-годишна възраст. Но докладът е пристрастен. Повече от 1 млн. колумбийци участват в похода срещу ФАРК, организиран от движението „Колумбия - това съм аз“. Той се провежда на 4 февруари 2008 г. в повече от 160 града по цял свят под мотото „Един милион гласа против ФАРК“.

Национална освободителна войска, НСО (Ejército de Liberación Nacional, ELN) се създава на базата на концепцията на Че Гевара за износа на революция, обхваща първоначално около 6000 бойци, като значително присъства в Североизточна Колумбия, по поречието на р. Магдалена, в ляносите на границата с Венесуела. Тя се сблъсква освен с правителствените войски, но и с паравоенните образувания в спор за територии на контрол, преди всичко в Северна Колумбия.

Отглеждането на кока от наркомафията напредва, особено след 1976 г., като в тази дейност са привлечени и заселващите се колонисти от двете страни на реката. Появяват се цели селища наподобяващи тези от експедициите за добив на злато и диаманти. Броят на населението им се колебае в зависимост от цената на кокаина на пазара в САЩ или от допълнителните разходи по трафика – подкупи на полицията, военни, кметове и т.н., а и от т. нар. териториален данък, изплащан на ФАРК (около 10% от приходите на колонистите и около 8% от тази на търговците). Понататък, преработката на коката в паста и кокаин се поема изцяло от наркомафията.

Една средна реколта от 750 kg листа от хектар осигурява в Колумбия производството на 750 g кокаинова паста (по правило 100 g паста се получават от около 100 kg листа): при средно 5-6 реколти годишно се получава рандеман от 3,75-4,5 kg/ha. Пастата се произвежда с добавяне на бензин, сярна киселина, варовик и други химикали по сравнително проста технология. Около 10% от произведената паста стига до вътрешния пазар под името *басуко* (евтина нечиста дрога). Обикновено по-големите стопанства разполагат със собствени съоръжения за преработка, а по-малките или преработват реколтата си при тях или в локални лаборатории, предназначени изключително за производство на паста.

Цената на 1 kg паста се е колебала в периода 1979-1981 г. в района Какета-Кагуан между 0,4 4 1,05 млн. песо (9412, респ. 19270 дол. по официален курс), която спада през 1983 г. на 350 хил. песо (1141 дол.) и отново се покачва на 0,5 млн. песо (3514 дол.) през 1984 г. От края на 1986 г. цената се колебае около 250 хил. песо, но бързо се покачва на 0,5 млн. песо (по тогавашния курс 1300 дол.) непосредствено след убийството на С. Л. Галан. Разходите за производство на 1 kg паста (вкл. парите за подкуп)

възлизат през 1986 г. на около 50-60% от продажната цена. Колонистите, които произвеждат само листа на коката получават за 100 kg около 60% от цената на 1 kg паста. При четири реколти на листа годишно чистата печалба през 1990 г. (въпреки нарасналите производствени разходи – най-вече за фунгициди, хербициди, минерални торове) на колонистите от хектар с храсти кока е 5 до 6 пъти по-голяма отколкото при традиционно отглежданите култури в района – маниоката и бананите за варене. Същевременно цените на хранителните стоки и общо разходите за живот тук са над средните за страната.

Кокаиновата паста се преработва в по-чистия кокаин в специални лаборатории при добавяне на етер, ацетон, хлороформ и др. Тези лаборатории са разположени преди всичко в околностите на Богота, Меделин и Кали, както и в труднодостъпните райони – най-вече по средното течение на р. Магдалена и влажната савана на ляносите. Тъй като в колумбийските лаборатории се е преработвала до скоро почти цялата паста от кока от Перу и Боливия и за тази цел се доставя най-често със самолет, необходими са малки летища в непосредствена близост до лабораториите. Същевременно тези летища (писти) служат и като изходни пунктове за извършвания съответно на много етапи трафик на кокаин в чужбина – преди всичко в САЩ. Лабораториите и летищата са разположени максимално защитено, т.е. в райони, контролирани от наркомафията и (или) от нейни наемни групи. Изграждането им започва в периода на „марихуанния бум“ (1972-1976 г.), като впоследствие са разширени, а за да се затрудни наблюдаването им (преди всичко от въздуха) не се използват всички едновременно.

Още от периода на марихуанния трафик търговците на дрога влагат печалбите си предимно в недвижимо имущество. Наред със закупуването на престижни имоти, те се ориентират и към земи във вътрешните отдалечени

райони, в които отглеждането и преработката на кока, както и износет на кокаин може да стане сравнително безпрепятствено и под контрола на мафията. От началото на 1986 г. тя сътрудничи на армията в „почистването” на интересуващите я райони от партизаните на ФАРК – чрез собствени въоръжени хора или тренирани дребни земевладелци („кампесинос”). Тези територии (нарколандиас) скоро ще обхванат около 10% от площите на страната. Именно тези територии се явяват като „държава в държавата” – със свои закони и икономика.

Не бива да се пропуска и ролята на *десните паравоенните групировки* както в търговията с наркотици, така и в наркотероризма, респ. въоръжените конфликти. Те се смятат за най-отговорни за нарушенията на човешките права в Колумбия по време на по-късния етап на колумбийските въоръжени конфликти. Според няколко международни организации за човешки права и неправителствени организации, десните паравоенни групировки носят отговорност за най-малко 70 до 80% от политическите убийства в Колумбия, докато останалата част са извършени от леви бунтовници и правителствените сили. Първите паравоенни групи са организирани от колумбийските военни по препоръка на американски съветници, изпратени в Колумбия по време на студената война с цел борба с леви политически активисти и въоръжени терористични групировки. В по-късните паравоенни групировки участват също състоятелни земевладелци, трафиканти на наркотици, членове на силите за сигурност, политици и ТНК. Паравоенното насилие днес е предимно насочени към селяни, леви дейци, учители и активисти за човешките права. Паравоенни групи контролират голяма част от търговията с наркотици, както и особено с трафика на хора.

Повече от 3 млн. души в Колумбия са преселени от 1985 г. насам, което прави страната втората с най-голям брой вътрешно разселени лица в

света, след Судан. Над 1 млн. д са били разселени, след като президентът Алваро Урибе встъпва в длъжност през 2002 г., над 300 000 д са разселени само през 2005 г. Паравоенните групи се считат отговорни за най-голямата част от изселванията. През 2000 г. и 2001 г., паравоенните са виновни за 48% и 53% от насилственото разселване. Това е не само страничен ефект от гражданския конфликт, но също така и целенасочена политика за премахване на хора от техните територии, така че земята да може да бъде взета от богатия елит, от ТНК и от и престъпни синдикати, както и за да се атакува цивилната база за подкрепа на партизаните.

Табл. 1. Участници във въоръжения конфликт в Колумбия
 Изт: [http://en.wikipedia.org/wiki/Colombian_armed_conflict_\(1964%E2%80%93present\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Colombian_armed_conflict_(1964%E2%80%93present))

| <i>Паравоенни групи</i> | <i>Правителство</i> | <i>Партизански движения</i> |
|--|---|--|
| AUC (De)* AAA (Dis)* CONVIVIR (Dis)* Черни орли Други паравоенни групи | Армия Военен флот Въздушни сили Национална полиция CONVIVIR** (Dis)* САЩ | FARC ELN M-19 (Dis)* EPL MOEC (Dis)* CGSB (Dis)* Quintín Lame Command (Dis)* ERC (De)* GRA IRAFP |

*Свързани с наркокартели ** Съкр. от испанското „съжителство”, наименование на специално създадени квартални групи за борба с партизаните през 1994 г.

В Перу главният въоръжен конфликт е между правителството и терористичните организации „Сияйна пътека” („Сендеро Луминосо”) и

„Тупак Амару”, който започва през 1980 г. Счита се, че конфликтът трае до 2000 г. с падането на правителството на президента Алберто Фухимори, но според други все още продължава, тъй като има малки въоръжени групи на Сендеро Луминосо, докато Тупак Амару е разпусната.

Сендеро Луминосо и Тупак Амару

„Сендеро Луминосо” е маоистка групировка на Перуанската комунистическа партия, която скъсва с нея през 1969 г. Основава се с цел „замяна на буржоазните институции в страната”, „диктатура на пролетариата”, „световна революция”. Тя извършва около 70 хил. терористични акта – бомбени атентати срещу стратегически места, правителствения дворец и др. в периода 1983-2002 г., разрушаване на електропроводи почти всекидневно за да спре електричеството в градовете (1985 г.), масови убийства, екзекуции на улицата. Загива предимно цивилно население в селските райони (индианци, говорещи кечуа).

След арестуването на лидера й А. Гусман през 1992 г. тя се разпада, но някои фракции се занимават с контрабанда на наркотици за да си осигурят средства за съществуване и въоръжаване. През 2012 г. са арестувани лидерите „другаря Артемио”, Валтер Диас Вега.

Движението „Тупак Амару” е ляворадикална въстаническа групировка от маоистки тип, наречена на името на Тупак Амару II – последния владетел на инките, борил се срещу испанските конквистадори. Обявена е за терористична организация от Перу, САЩ и ЕС. Основана е през 1984 г. с цел освобождение на района на Перу и Боливия „от империалистическото влияние”. Сега търси други пътища за дейност. Един от бившите привърженици на движението е министър-председателя на Перу Еуде Симон (2008-2009 г.).

В периода на конфликта в някои селски райони, в които цивилното население не поддържа Сендеро Луминосо, се създават отряди за защита, наречени „рондас кампесинас”. В отговор, сендеристите убиват множество цивилно население, сред които и деца, бременни жени. Организацията отвлеча деца, сред които рекрутира войници и кара (подобно на някои

райони на конфликти в Африка) да се бият на тяхна страна. Но трябва да се отбележи, че и армията на правителството също извършва зверства.

Наркоикономика и въоръжени конфликти в Мексико/Средна Америка. Предвид на географското положение на Мексико, страната отдавна се използва за производство и прехвърляне на наркотици, на имигранти и контрабанда за пазарите в САЩ от Мексико, Средна и Южна Америка. През 90-те години на XX в, след политическите промени в Източна Европа, този път на проникване в САЩ е използван и от хора от тези страни, вкл. от българи. Но Мексико има стари традиции в контрабандата: още в периода на т. нар. „сух режим” в САЩ, от Мексико се внася алкохол, а контрабандата с наркотици започва, когато той приключва през 1933 г. В края на 60-те години на XX в. се преминава към доставки в голям мащаб. През 80-те и 90-те години картелите от Колумбия създават сътрудничество с тези от Мексико за трафик на кокаин през Мексико в САЩ.

Мексико е отдавна основен източник на канабис и хероин, с изградена инфраструктура за производство и трафик. По оценки, Мексико вече е главният доставчик на канабис и амфетамини на пазара в САЩ. Почти половината от приходите на наркокартелите идват от канабиса. До средата на 80-те години стават и посредници и на колумбийския кокаин, като днес 90% от внасяния в САЩ кокаин идва от Мексико, доставян от Колумбия, следвана от Боливия и Перу. При това все повече се модернизира технологията на превоз (лодки, катери, малки самолети, подводници). През 2008 г. е заловена 10-метрова подводница с наркотици на около 200 km югозападно от мексиканския щат Оахака (5,8 t коакин).

Мексиканските картели получават обикновено от 35 до 50% от съдържанието на пратката. Получаваните от тях печалби се оценяват на между 18 и 39 млрд. дол. С част от приходите се закупува оръжие чрез

подставени лица от магазините за оръжие в САЩ и след това нелегално се внася в Мексико (там трудно може да се закупи такава). Друго оръжие влиза през гватемалската граница или се краде от мексиканската полиция и армия или от американски военни бази.

Главни наркокартели в Мексико

През 90-те години възникват картелът на Мексиканския залив, картел Хуарес, картел Тихуана и най-мощният картел Синалоа, както и по-нови като картел Белтран-Лейва, Ла Фамилия и Лос Зетас, които са в борба помежду си и със силите на реда. През 2010 г. картелите Синалоа и този на Мексиканския залив и Ла Фамилия се обединяват и заедно се бият с другите картели.

С времето, съотношението между картелите се променя, тъй като се появяват нови, а старите отслабват. Битките между враждуващите картели започват сериозно от 1989 г., след арестуването на Анхел Феликс Гаярдо, управляващия бизнеса с кокаин в Мексико. В края на 90-те години има известно затишие, но от 2000 г. те отново се разрастват. През същата година мексиканският президент Висенте Фокс изпраща правителствени войски в Нуево Лоредо (щат Тамаулипас) за борба с картелите. Само в периода януари-август 2005 г. се счита, че са загинали около 110 д. в резултат на сраженията между картелите на Мексиканския залив и Синалоа. През същата година вълна на насилие има в щата Мичоакан, когато се създава наркокартелът Ла Фамилия Мичоакан. През 2006 г. президентът Фелипе Калдерон (мандат 2006-2012 г.) изпраща там 6500 войници и полиция за да спре насилието там (Операция „Мичоакан“). Това е първата операция срещу организираната престъпност и тя се счита за началото на нарковойната между мексиканската държава и наркокартелите. С времето, броят на

войниците нараства до 45 хиляди. През 2010 г. Калдерон заявява, че картелите се стремят да „завземат държавното управление”. Проблемът е, че борбата с тях се възпрепятства от корупцията сред държавните служители, вкл. полицията.

Главните *мерки на правителството* са насочени към задържане на водачите на наркокартелите. Не е приоритет възпрепятстването на производството, търговията или контрабандата на нелегална дрога, за разлика от т. нар. война на наркотиците през 1970 г. (Операция „Кондор”) до края на 90-те години. Преместването на мерките се дължи на факта, че картелите получават над 60% от приходите си от други престъпни дейности, отколкото от търговията с наркотици (напр. от изнудване).

От 2010 г. се залага все повече на образованието, здравеопазването и социалното дело. Целта е, на младежите да се дадат други перспективи, отколкото включване в наркобизнеса. Трябва да се засили общо и гражданското общество. Независимо от това продължават и военните операции. Като пилотен проект се счита т. нар. „Нападателен план Хуарес” (по името на град Сюдад Хуарес на границата със САЩ), струващ над 200 млн. дол. Акцентът на операциите е в северните щати Байя Калифорния, Сонора, Чихуахуа, Коауила и Тамаулипас на границата със САЩ.

Поради опасенията, че нарковойната може да премине на територията на САЩ, последните също се включват в мерките и подпомагат Мексико (по оценки на държавните институции мексиканските наркокартели доминират на пазара с дрога в САЩ, като контролират 90% от влизащата в САЩ). Така, Конгресът е одобрил, съобразно споразумението от Мерида, отпускане на помощ за Мексико от 1,6 млрд. дол. Допълнително се предоставя помощ под формата на военно оборудване, вкл. хеликоптери „Бляк хоук”, подготовка на кадри и подкрепа на тайните служби. Това е необходимо, защото

наркокартелите използват все по-модерно стрелково оръжие, както и гранатомети (напр. през 2008 г. е извършено нападение от картелите с гранатомети над препълнения с хора площад в Морелия, убивайки 10 души и ранявайки над 100).

В резултат на нарковойната, възникват и редица *негативни ефекти*, в резултат на насилието. Сред икономическите щети, наред с разрушаване на материално имущество, се отнася и загубата на чуждестранни инвестиции, вследствие на опасностите за тях в Мексико. Според министъра на финансите на Мексико, това води до намаляване на БВП на страната с 1% годишно.

Най-важните въздействия са обаче човешките жертви – на наркобандити, военни и полиция, но и на цивилно население. Според мексикански източници, 9 от 10 жертви са членове на престъпните групи. Най-много те са в щата Гереро, както и в т. нар. „златен триъгълник” на щатите Чихуахуа, Дуранго и Синалоа. От 2008 г. към тази група се прибавят щатите Нуево Леон и Тамаулипас. От друга страна, наркокартелите отговарят с убийства на политици, отвлечения, убийства, грабежи. През последните години обект на насилия са станали мигрантите от Мексико и Централна Америка, по пътя им на север към САЩ. Понякога картелите принуждават емигрантите да се присъединяват към техните организации и да работят за тях. Открити са масови гробове на тела на емигранти (напр. в Сан Фернандо). Националната комисия за човешките права в Мексико сочи, че само за първите 6 месеца на 2011 г. в страната са отвлечени от наркокартелите 11 хил. емигранти.

Вследствие на насилието, в районите на престрелки между наркокартелите или наказателните операции на правителството срещу тях, все повече нараства изселването на цивилно население, бягащо от там (по

оценка на Вътрешния център за мониторинг на преместените лица в Мексико те са над 230 хил. души). Те се насочват отчасти към САЩ, отчасти към по-малко опасните райони. Картелите използват освен наемни убийци, но и наказателни групи, известни като „sicarios”. В резултат, непрекъснато нараства броят на убитите: 2006 г. - 2019 д., 2007 г. - 2275 д, 2008 г. - 5207 д, 2009 г. - 6 598 д, 2010 г. - над 11 хил.д.

Военните операции на мексиканската армия са принудили някои картели да търсят по-безопасно място за операциите си през граница в Гватемала, привлечени от корупцията, слабата полиция и благоприятното географско положение на пътя на наркотрафика. Наркотиците се превозват чрез малки самолети, излитачи от частни писти, скрити в джунглата на Гватемала, след което се доставят в САЩ през границата с Мексико. През 2009 г. наркокартелът Лос Зетас заплашва да убие президента на Гватемала. Според държавни източници на САЩ, този картел вече контролира 75% от територията на Гватемала чрез насилие, политическа корупция и проникване в институциите на страната. Нараства опасността наркотероризмът и насилието да се разпростре в цяла Централна Америка.

Литература

Стоянов, П. „Кокаиновата икономика”. В: Български бизнес, бр. 27 (43), 1991

Azzellini, D. N. /R. Zelik. Kolumbien - Große Geschäfte, staatlicher Terror und Aufstandsbewegung, 2000

Mertins, G. Kolumbien im Einfluss von Guerillas, Drogenmafia und Paramilitares. In: GR №3, 2004

Müller, P. Koka Wirtschaft und alternative Entwicklung im Chapare/Bolivien. In: GR №6, 1999

Zelik, R. Die kolumbianischen Paramilitärs: "Regieren ohne Staat?" oder

terroristische Formen der inneren Sicherheit, Münster: Westfälisches Dampfboot, 2009

[http://en.wikipedia.org/wiki/Colombian_armed_conflict_\(1964%E2%80%93present\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Colombian_armed_conflict_(1964%E2%80%93present)) (11.05.2012)

ВИСОКОСКОРОСТНИТЕ ЖЕЛЕЗНИЦИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

В Латинска Америка за сега проекти за високоскоростните железници (ВСЖ) имат най-високо развитите страни Мексико, Бразилия и Аржентина.

В **Средна Америка**, в частност в *Мексико* за сега няма действаща ВСЖ. Железопътният транспорт на страната като цяло е недоразвит, предвид на големите ѝ размери. През 1995 г. съобразно новия Закон за регулиране на железниците (Ley del Servicio Relamentaria Ferroviario) започват реформи в отрасъла. Освен приватизацията, мрежата е разделена по географски принцип, като на частни компании се дава 50-годишна концесия, които имат право сами да определят цените на превозите. В момента мрежата се управлява от няколко големи частни жп компании, вкл. една от САЩ (дъщерното дружество KCSM на Kansas City Southern). Най-голямата мексиканска жп компания е Ferrocarril Mexicano (Ferromex), която притежава 8460 km (фиг. 1).



Фиг. 1. Жп мрежа на мексиканската компания Ferrocarril Mexicano (Ferromex)
Източник: www.wikipedia.org

Що се отнася до ВСЖ, Секретариатът на комуникациите и транспорта на Мексико е предложил изграждането на високоскоростна железопътна връзка, която да превозва пътници от Мексико Сити до Гуадалахара (щата Халиско), със спирки в градовете Керетаро, Гуанахуато, Леон и Ирапуато, както и една линия от пристанището Мансанийо до Агускалиентес. Скоростта от 300 km/h трябва да позволи пътуване на достъпна цена за само 2 часа (с автомобил сега това трае 7 часа). Линията трябва да влезе в действие през 2015 г. и да струва 240 млрд. песос или около 25 млрд. дол. Мексиканският милиардер Карлос Хелу е изразил интерес да инвестира в този проект за ВСЖ.

В Южна Америка, в частност в *Бразилия*, проект за изграждане на влак с висока скорост (Trem de Alta Velocidade, TAV RJ-SP) е стартиран от

Министерството на транспорта с международно участие. Съществуват редица проекти за изграждане на стандартни ВСЖ (фиг. 2). Правено е и предпроектно проучване от изследователи на Федералния университет на Рио де Жанейро (UFRJ) за използването на влаковете с технологията на магнитната левитация по маршрута Рио де Жанейро-Сао Паулу. Недостатъците са, че строителството е бавно и с по-голяма цена на км (финансови ограничения), тази технология е сравнително малко известна в тази част на света, системата е несъвместима с ВСЖ на колела, бразилските компании не проявяват интерес към нея, а и като цяло няма политическа подкрепа за нея. Не бива да се забравя, че в Бразилия на големи разстояния доминира въздушният транспорт, обслужван предимно от национални частни компании, които имат силно лоби в правителството.

Сред няколко проекта за конвенционални ВСЖ, приоритет има линията Рио де Жанейро-Сан Паулу от над 403 km, която трябва да се обслужва със скорост 320 km/h за 1 час и 25 мин. Билетът ще струва 60 ам. дол. (114,36 бразилски реала) при сегашните 52,50 за жп влак и 72 за автобус. Разходите по строежа се оценяват на 9 млрд. ам. дол. и се подкрепят от частни и международни инвеститори, т.е. без обществени средства.



Фиг. 2. Планирани високоскоростни жп линии в Бразилия
Източник: www.wikipedia.org

Проектът е предшестван от проучване, посочващо търсене от почти 33 млрд. пътници през 2015 г. Линията трябва да е с едно трасе, което ще прави връзка с линията за международното летище Гуаруьос на Голям Сан Паулу, международното летище Вираконос в Кампинас и летище Галяо в Рио де Жанейро. По трасето от 134 km ще се изградят 105 тунела и виадукта (при Гаруьос тунел от 15 km). Финансирането ще се осъществи освен от Интерамериканската банка за развитие, но и от още 5 други световни финансови институции. Ще се създадат около 21 хил. работни места. Консорциумът, който спечели търга ще има срок от 6 години да завърши участъка Рио-Кампинас, но се очаква отделни участъци да се използват по

време на Световното първенство по футбол (провеждано тук за втори път) през 2014 г., а цялата мрежа трябваше да влезе в действие за Летните олимпийски игри през 2016 г., които се провеждат за пръв път в Бразилия.

Публично-частният консорциум ETAV (държавно участие най-малко 50%) със седалище в столицата Бразилиа трябва да интегрира ВСЖ с другите видове транспорт в страната. Първото трасе Кампинас-Сан Паулу ще свързва бразилските глобални градове Сан Паулу и Рио де Жанейро (известен още като „Експресен влак Бандейрантес”), ще има 7 гари, вкл. в градовете Кампинас, Жундиай, Сан Жозе дос Кампос и Апаресида в щата Сан Паулу и градовете Ресенде, Барра Манса в щата Рио де Жанейро. Проектът включва главните летища на Кампинас, Сан Паулу и Рио де Жанейро. Трасето ще има обща дължина от 510,8 km, ширина между релсите 1435 mm и обща цена 18,5 млрд.дол. Към 2015 г. трябваше да се движат дневно 14 експресни и 25 регионални влака, а през 2024 г. да нараснат на 28, респ. 50.

Като цяло първата *ВСЖ Сан Паулу-Рио* (известна също като TAV Brasil) трябва да намали времето на пътуване между двата града на 93 мин. (при сега 110 мин. със самолет, 300 мин. с кола и 375 мин. с автобус). Влакът ще има 2 класи, ще позволява използването му за всекидневни трудови пътувания в района (сега 77% от пътуващите със самолет ежедневно между двата града е по работа). А трасето Рио-Сан Паулу-Кампинас е най-важният транспортен коридор на страната, в района на най-голяма концентрация на население (20%) и стопанство (33% от БВП).

Федералното правителство се надяваше строителството да завърши до 2014 г., когато в страната ще се провежда Световното първенство по футбол, както и Олимпийските игри през 2016 г. и ще могат да се превозват бързо между двата града многобройните местни и чуждестранни посетители. Тези планове обаче се провалят поради забавянето на търга (вместо през 2009 г.

едва през 2011 г.). Интерес проявяват азиатски (китайски, южнокорейски, японски), европейски (френски, италиански, германски) компании, както и консорциуми между бразилски и чужди компании. Бразилското правителство държи строителството да стане именно чрез сътрудничество на местни и чужди компании, за да се усвои опит и технологии. Федералното правителство предвижда да инвестира само в този проект за ВСЖ около 15 млрд. дол., но той трябва да се реализира в публично-частно партньорство, тъй като изчисленията са за 1,8 млрд. дол. на 100 km. Предвид на настъпилата политическа криза, съпроводена с инфлация в страната, това изглежда нереално.

Освен интегрирането на три столични района на щати, ВСЖ ще свързва двете основни международни летища в Бразилия – Гуаруьос и Том Жомбим, както и местното Виракопос.



Фиг. 3. Планирана високоскоростна жп линия Сао Паолу-Рио де Жанейро
Източник: www.wikipedia.org

Втората ВСЖ Бразилия-Анаполис-Гояния е обявена за изграждане през 2009 г., стартът е през февруари 2010 г. (дължина около 210 km). Очакваше се влезе в действие през 2014 г., като по нея да се движат влакове със скорост 180-200 km/h. По нея ще се извършват както пътнически, така и товарни

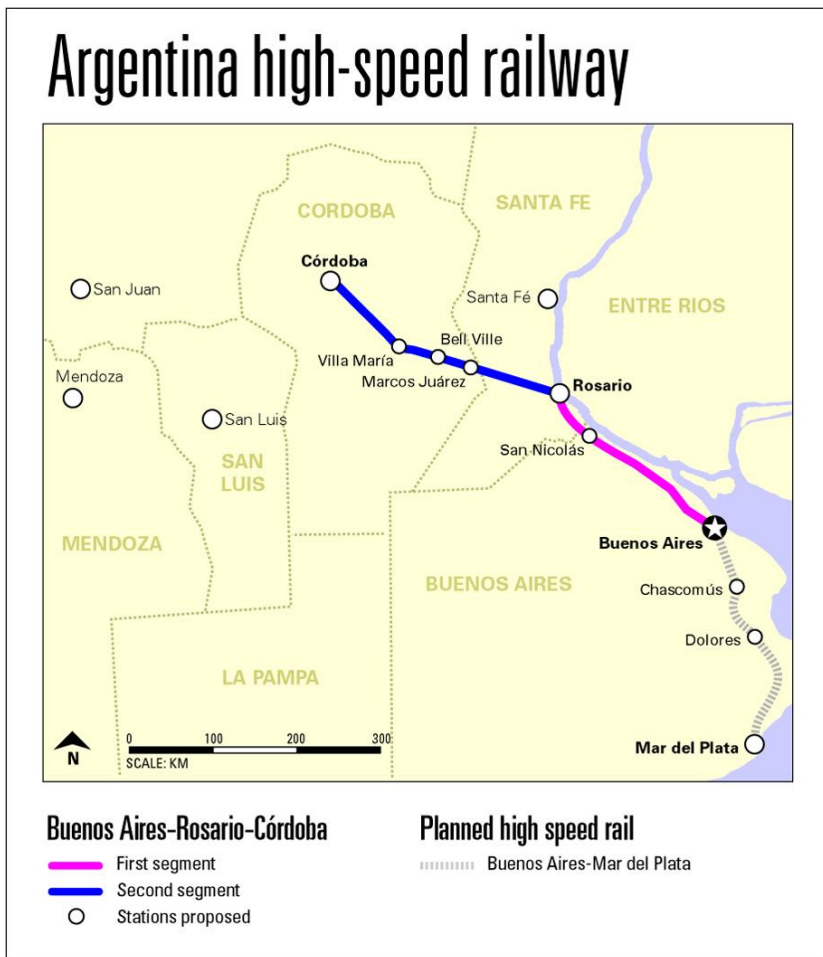
превози. Разходите за изграждането ще се покриват от федералния бюджет, щата Гойя и Федералния окръг (около 1 млрд. дол), но едва ли ще стигнат. Целта е да се развие коридора между двете столици, да се създават работни места в хинтерланда на ВСЖ, както и интегриране на двете градски зони, които концентрират около 7 млн.ж.

Третата ВСЖ Белу Оризонти-Куритиба е включена в Националния транспортен план за изграждане още през 2008 г. и трябваше да свърже тези два големи града, столици на щатите Минас Жераис, респ. Парана, като преминава през Дивинополис, Варгиня и Погос де Калдас. Тази линия трябва да бъде с дължина 1150 km, т.е. приблизително два пъти по-дълга от тази между Рио, Сао и Кампинас. Нейното изграждане ще започне след приключване на строителството на горе споменатата.

Планирана е също високоскоростна железопътна линия между Уберландия и Рибейро Прето. Средствата за изграждане ще бъдат финансирани от федералното правителство.

В *Аржентина* в проект е изграждането на ВСЖ Буенос Айрес-Кордоба (Tren de Alta Velocidad –TAV). На разстояние 710 km тя трябва да свърже с максимална скорост 320 km/h най-големите градове на страната – столицата Буенос Айрес, Росарио и Кордоба. Планът е обявен от президента Нестор Кирхнер по време на пресконференция в Каса Росада на 26 април 2006 г., но е задържан от финансовата криза. Договорът е с френската компания Alstom, т.е. влаковете трябва да са по технологията TGV. Изграждането трябва да стане за 4 години, при разходи 4 млрд. дол. Опозицията срещу правителството на Кристина Фернандес се противопоставя на проекта, като критикува най-вече високите разходи и поставя под въпрос необходимостта от изграждането му. Издигнати са алтернативни проекти за реконструкция на железопътната мрежа, въпреки че никой в момента не е предвиден в

официалните планове. Трябва да се има предвид, че като цяло жп транспортът в Аржентина все повече губи популярност, в резултат на много фактори, най-вече вследствие на конкуренцията от страна на другите видове транспорт. Все повече линии или се обслужват много зле или се закриват.



Фиг. Планирана високоскоростна жп линия в Аржентина
Източник: www.wikipedia.org

Буенос Айрес и неговият метрополитенски ареал има население над 13 млн. д (почти 1/3 от това на страната), той е политическият и икономически център на Аржентина, международната ѝ входна врата. Росарио е разположен на около 286 km североизточно от столицата, трети по големина град и

главно пристанище, с население на агломерацията от 1,3 млн. д. Кордоба с население от около 1,4 млн. ж е разположена на около 710 km от Буенос Айрес, близо до географския център на страната. Тя има втория по големина метрополитенски ареал и е важен културен, туристически и индустриален център. Заедно трите града с метрополитенските си ареали включват 15 млн. души население или над 1/3 от това на страната, като са трите най-важни града. Сега главният вид транспорт между трите града е по шосе (4-лентовата магистрала №9 от Буенос Айрес до Росарио и 2-лентовата от Росарио до Кордоба), следва на голямо разстояние въздушният транспорт. Очаква се ВСЖ да бъде основен компонент във възраждането на жп транспорта на Аржентина, както и да има голямо въздействие върху икономическото развитие на региона.

Литература

Brazil launches high-speed tender - International Railway Journal. (2010-07-22)

Campos, C. Lessons from railway reform in Brazil and Mexico. In: Transport Policy 8, 2001.

Kirchner, J.A. Mexican Railroad, General History. In: William D. Middleton, George M. Smerk, Roberta L. Diehl (Hrsg.): Encyclopedia of North American Railroads. Indiana University Press, Bloomington, 2007

Vantuono, W. C. Mexican Railroads, Privatization (1990–). In: William D. Middleton, George M. Smerk, Roberta L. Diehl (Hrsg.): Encyclopedia of North American Railroads. Indiana University Press, Bloomington, 2007

Powell, F.W. The railroads of Mexico. Statford, 1921

<http://www.railjournal.com/newsflash/brazil-launches-high-speed-tender.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/High-speed_rail_in_Brazil Планирани ВСЖ в Бразилия

<http://www.antt.gov.br/index.php/content/view/5448.html> Официален сайт на TAV Brasil

Argentine High-Speed Railway <http://www.railway-technology.com/projects/argentina>

http://es.wikipedia.org/wiki/Tren_de_Alta_Velocidad_de_Argentina<http://www.uic.org/IMG/pdf/>

Планирани ВСЖ в Аржентина

http://www.uic.org/IMG/pdf/20100521_a1_high_speed_lines_in_the_world.pdf
UIC - International Union of Railways

http://en.wikipedia.org/wiki/Rail_transport_in_Mexico ЖП транспорт в Мексико

<http://www.mexlist.com/railways.htm> Мексиканските железници

<http://www.estaciontorreon.galeon.com/productos627821.html> История на мексиканските железници

ЛАТИНОАМЕРИКАНСКИЯТ ГРАД: СОЦИАЛНИ И ПРОСТРАНСТВЕНИ ПРОМЕНИ

Латиноамериканските градове показват известни сходства в социалното и пространственото развитие, но и значителни различия спрямо тези в Англоамерика. Още в началото градостроителството им има съвсем друг характер, но впоследствие се засилва влиянието от Европа и Англоамерика, като днес вече в новото развитие показва смесени черти.

Латинска Америка е сравнително хомогенно културно пространство, което се отразява и в градската структура и градското развитие. Колониалното влияние на двете иберийски сили Испания и Португалия е толкова силно, че индианската традиция в регионите на високи култури е значително изместена. За градовете това важи в особена степен. Те са основани от колониалните сили донякъде „от нищото” (Solano, 1986, 10) и в много редки случаи се привързват към предишни селища. За испанците, както и португалците те служат за подsigуряване на техните политически и икономически интереси и като изходна точка за завладяване на собственост в един обширен хинтерланд. В самите центрове на високи култури там съществуващите градове повече не се развиват и изграждат, а са разрушавани и наново изграждани при отчасти запазване на улиците. С това трябва да се документира пълното скъсване с миналото. Най-известни примери за това са Мексико-Теночтитлан (Newig, 1977) и Куско (Wurster, 2000).

С развитието на латиноамериканския град са се занимавали редица известни географи като Х. Вилхелми (1950, 1952, 1985), П. В. Амато (1970), Й. Бер (1976, 1981, 1986, 1995), А. Борсдорф (1978, 2003), Е. Грифин (1980), Е. Буххофер (1982, 1991), Е. Гормсен (1981, 1983), Г. Мертинс (1985), Р. Д. Ф. Бромли (1998), У. К. Кроули (1998), Л. Р. Форд (1996), А. Гилбърт (1996) и

др. Скромнен принос има и авторът с проучванията както на специализирана литература, така и с лични наблюдения.

Доколониален и колониален град. В *доколониалния период* на територията на днешна Латинска Америка има множество градове, изградени от първите жители на региона. Те са често с религиозна функция и същевременно градове на властта, на империите на тогава господстващите високи култури. Например, Тихуанако или Тайпикала («центърът на света») е древен град в Боливия, разположен на 72 km от Ла Пас, близо до източния бряг на езерото Титикака. По данни от разкопките, този град датира още от 1500 г. пр. н. е, като е имал около 40 хил. ж население. Но най-значителни градостроители в региона на Южна Америка са инките, чийто главен политически, религиозен и културен център е Куско - град основан през XII в., в чийто период на процъфтяване живеят 40 хил. ж.

Най-големият град в доколумбовия период трябва да е бил все пак Теотиуакан („място на боговете”), разположен на 48 km североизточно от днешната столица на Мексико. Основан е от неизвестни индиански племена около I в пр. н. е., като в зенита на своето развитие V-VII в н. е. е населяван от 200-250 хил. ж, а при разрушаването му в средата на VII в. в него живеят 140 хил. ж.

Градовете на по-късните индиански култури (ацтеки, май, олмеки, сапотеки и инки) са разположени по западното и източното крайбрежие на днешна Латинска Америка. Центърът на тези градове е бил около главния площад и осите на главните пътища, където са били разположени храмови съоръжения, пирамиди, дворци, церемониални места, места за игри с топка и други, около тях са били разположени жилищните квартали. Примери за такива градове са Теночтитлан (ацтеки, Мексико), Чиченица (май, Мексико), Копан (май, Хондурас), Паленке (май, Мексико) и Монте Албан при Оахака

(сапотеки, Мексико). Няколко града, предимно в планините, са били разположени върху система от тераси, стълби и пътища, напр. Мачу Пикчу (инки, Перу) и терасите на инките при Писак (Перу).

Доколониалният период завършва с началото на колонизацията от испанци и португалци в края на XV – началото на XVI в., която се съпровожда с пълното разрушаване на формираните се тук цивилизации на ацтеки, майи, инки и други народи.

През *колониалния период* в испанската и португалска колониална политика особено място се придава на създаването на укрепени градове – опорни центрове на управлението на покорените територии. Някои градове се основават върху руините на разрушените индиански градове, други се разполагат във важни стратегически пунктове. Най-голяма разлика между градостроителството на Испания и Португалия е изборът на място. Испанските заселници се установяват най-често в континенталния център на страните и основават нови градове, с което техният брой значително нараства. Центровете на властта на досегашните култури биват или разрушавани или надстроявани. Центърът на града е бил, както в Испания, главният площад (*plaza mayor*), с катедралата, градския съвет и седалището на правителството, заобиколен от жилищните квартали като шахматна дъска в квадратни блокове (т. нар. *manzanas*) от 120x120 m.

Изборът на място за градовете, както и тяхната планировка се регламентират строго. За бързото нарастване на броя на градовете има значение т. нар. система *encomienda*, система на ленни отношения между испанския земевладелец и индианските селскостопански работници, които имат грижата за изхранването на градовете, както и предоставянето на земя и индианци на всеки испански гражданин при основаване на град.

Голямо значение се придава на отбраната откъм морето на опорните пунктове на испанските и португалски колонии. Към времето на освобождаването на страните от Латинска Америка от испанско и португалско господство (началото на XIX в.) *мрежата от градове* е вече основно формирана, макар през следващия период тя разбира се да претърпява значителни изменения. До днес разполагането, планировката, обликът и названията на латиноамериканските градове са свързани с наследството от колониалния период. Огромният макрорегион е като че ли опасан от верига от градове, възникнали по океанските брегове или близо до тях, откъдето започва неговата колонизация. Другите градове са разположени в долините на реки, в предземята на планини или в планински котловини, като контролират „*пътищата на проникване*” (*vias de penetrecion*) в дълбочина на континента.

Планировката на градовете през колониалния период има също своята специфика: те са в голямата си част планови образувания и както казахме - възникват най-често „от нищото”. Само там, където вече е имало основани индиански градове от високи цивилизации, се изграждат градове отчасти върху техните руини. Такъв е случаят с Куско и Теночтитлан. Повечето основавания стават в периода между 1520 и 1580 г., така че около 1600 г. вече съществуват около 200 града, от които голяма част са предшественици на днешните метрополии, повечето столици са основани през този период. Тъй като интересът на колониалните власти не е в заселването на териториите, а в експлоатацията на суровините (преди всичко на благородни метали), главната функция на градовете е в търговията и контрола над тези територии. Освен това трябва да се прави разлика между основаванията на градове от испанците и португалците, тъй като всеки от тях има различна мотивация и функции.

Испански колониални градове. Испанските колониални градове най-често биват основавани в колониалния център на страните или там, където се намират средищата на индианските високи култури (напр. Сюдад де Мехико, Богота, Кито). За това има множество причини: от една страна е възможно да се продължи използването на съществуващата инфраструктура, а от друга – това е демонстрация на сила от страна на колонизаторите.

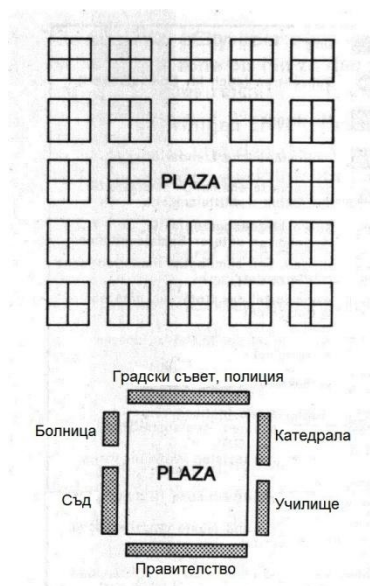
Повечето колониални градове израстват много бавно по население и площ. По правило отделеният при основаването градски ареал (*plaza*) до XIX в. не е напълно застроен. Градският растеж се извършва преди всичко в столиците на вицецралството (Мексико сити, Лима, по-късно също Богота, Буенос Айрес), както и столиците на най-важните провинции. Все пак през 20-те години на XIX в. само три града, а именно Мексико сити, Салвадор и Рио де Жанейро преминават границата от 100 хил. ж. Много от другите градове стагнират, остават в своята селищна структура и строителна субстанция монотонни и са повече селски отколкото градски селища. И днес някои малки, периферно разположени градски селища, все още възплъщават значително колониалния тип (Baehr und Mertins, 1995, 18).

Главните улици в испанския колониален град са насочени при това към централно разположените части. От т. нар. Генерална инструкция (1521 г.) насам, всички нови строителни разширения се разполагат по образа на шахматната дъска. Центърът на града е главният площад (*plaza mayor*) с катедралата, градският съвет и седалището на правителството. Той е заобиколен от жилищните квартали, които са разположени в споменатите квадратни блокове (*manzanas*) от 120x120 m. С това типични за испанския колониален град са два главни белега: шахматната планировка и главният площад в центъра (Фиг. 1, Снимка 1). Още с акта за основаване са резервирани границите на непосредствено граничещите с площада блокове

квадри (*quadras*) за най-важните правителствени, административни, религиозни и военни сгради, а останалите централно разположени парцели са оставени за най-високо поставените, участвали в основаването на града конквистадори. Около жилищните квартали се намирало т. нар. градско земеделско стопанство (*ejido urbano*) – едно квадратно парче земя, което е поделено на по-големи парцели (най-често 8x8 manzaras), върху които се извършва земеделие.



Снимка 1. Пласа майор в Мексико сити днес



Фиг. 1. Планировка на испанския град

Тази подялба прави plaza функционален градски център и обуславя същевременно социален контраст ядро-периферия, който и по физиономия значително се проявява (Baehr, 1976, 126), т. е. в градското ядро са били разположени най-важните обществени реперезентативни сгради, като катедрали и градски съвет (*cabildo*), често разкошен аристократичен дворец и буржоазните домове на известни фамилии, а навън последвалите жилищни квартали са на по-малко привилегированите служители, на търговците и занаятчиите. Размерът и атрибутите на повечето едноетажни къщи *patio* намаляват при това с нарастването на отстоянието от градския център. Глинените колиби на индианците и по-късно отчасти и на робите са били в най-външния край на града или даже са били отделени от същинския град чрез незастроена земя.

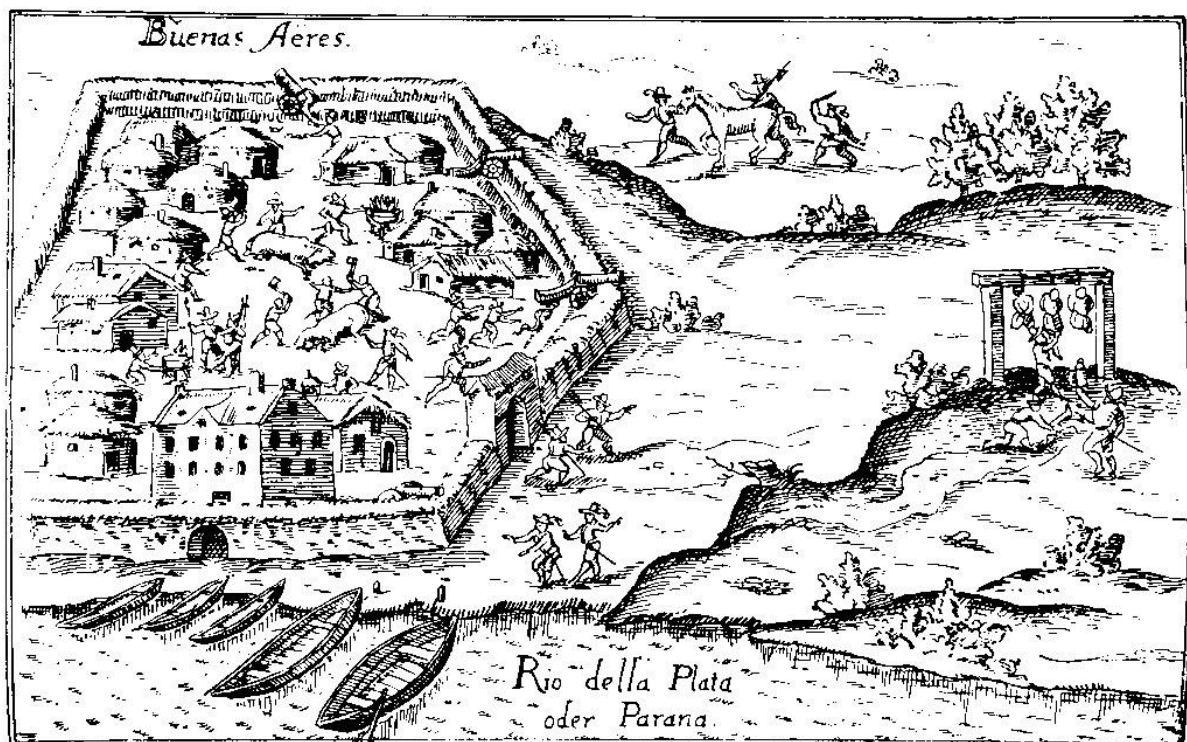
Шахматната планировка има различни образци: планомерната правоъгълна планировка на испанския военнополови лагер Санта Фе при Гренада; съществуващите планировки на индианските селища, които все пак са с формата на трапец; образци от италианския Ренесанс, които от своя

страна са повлияни от римски образци, напр. на римския градостроител Витрувий Полио; идеите на т. нар. „геометричен дух” (*esprit geometrique*) на тогавашното време за изграждане на проста и разширяема планировка на града. Там където шахматната планировка не е реализирана в идеална форма, може да има следните причини: топографското положение, функцията на града (напр. пристанищен град) или възприемането на съществуващата индианска планировка. Друга причина е също, че едва след 1513 г. се получават градостроителни указания от испанския крал (напр. т. нар. Генерална инструкция от 1521 г. и др.) и едва през 1573 г. , когато завършва главният период на основаване на градове, се дават точни указания за основаването на град в т. нар. „Разпореждания за новите откривания, селищата и изискванията”.

Както бе споменато по-горе, *квадратният площад* (*plaza mayor*) е центърът на испанския колониален град, в който се концентрират най-важните функции на града. От ъглите на този централен площад изхождат правоъгълно главните улици, които същевременно ограничават строителните блокове (квадранти или квадрас), като една от тях в центъра се оставя за площада. Тези квадрас имат дължина на страната около 100 m и се разделят съответно на четири еднакво големи парцела (*solares*). В граничещите при площада квадрас се изграждат най-важните сгради: градският съвет и понякога правителствената резиденция, администрацията, училището, църквата (поякога и манастир). След това вече следват, при групирани около площада квадрас, сградите и парцелите на конквистадорите, състоятелните граждани и др. По-късно, когато градовете продължават да експандират и парцелите поскъпват, квадрас са поделени на по-малки парцели. Това довежда до социални контрасти от типа център-периферия, в чийто „долен край” са индианците и робите, населяващи използваните от

земевладелците в града и разположените наоколо полета „чакрас“ (*chacras*). Между града и полетата са разположени т.нар. квинтас (*quintas*), които служат за интензивно градинарство и като резервна земя при евентуално разширение на града.

Тези контрасти се различават и във морфологията (физиономията) на тогавашните градове: в центъра на града се намират сградите на най-богатите фамилии с вид на дворци, след това следват домовете „патио“ (*patio* – домове с големи вътрешни дворове, типични за испанското Средиземноморие) на гражданите от средната класа. Тези най-често до два етажа високи постройки се характеризират с невидим вътрешен двор и фасада към улицата. В края на града са разположени глинените колиби на най-бедната прослойка население, към която принадлежат и индианците. Тези белези се отразяват и в идеалния план на испанския колониален град. Като пример от действителността може да служи Кито с неговия ясно различим шахматен образец. И макар от XIX в. насам формата на града да започва бавно да се „перфорира“, образецът на шахматната дъска от колониалния период остава все пак като белег на повечето градове на испанска Америка. Първоначалните жилищни сгради („патио“ с вътрешен двор) биват заменени с по-големи жилищни блокове до бума на високите сгради от XX в.



Фиг. 2. Схема на Буенос Айрес през 1536 г.

Португалски колониален град. Португалците основават градове първоначално най-често по крайбрежието, близо до естествени пристанища като заливи, за да благоприятстват търговията и за да отбраняват вътрешността на колонизираната от тях територия от апетите на нашественици от други страни на Европа. За тяхното изграждане няма разпореждания за геометрични форми на новоизгражданите градове, като шахматния образец на испанския град, а то по-скоро се ориентира към адаптиране към релефа на околността (планини, крайбрежие, експозиция и др.). Все пак социалният градиент от центъра към периферията важи и за основаните от португалците градове. Шахматната планировка не се следва строго, защото за това е нямало задължителни предписания. Преди всичко при по-новите квартали такава структура не се следва, така че планировката

на португалския колониален град общо е далече по-нерегулярна, отколкото тази в Испаноамерика (Wilhelmy, Borsdorf, 1985, 105; Baehr und Mertins, 1995, 16).



Снимка 2. Паласио Рио Бранко на главния площад в Салвадор до Баия, Бразилия (сн. П. Стоянов, 2012)

Също голяма част от планово разположените португалски колониални градове отговарят по форма на повечето от техния испански образец, но се различават с това, че шахматната планировка е заобиколена от укрепителни съоръжения. Последните обаче не позволяват по-късно градското разширение. Само във вътрешността на града, където особено в по-късния

период не са необходими защитни съоръжения, няма съществени различия между испанския и португалския град. Също така рано възникналите градове без план биват по-късно преустройвани. Все пак за разлика от испанския колониален град, където има приведени редица предписания, планировката на португалския колониален град както споменахме най-често е по-нерегулярна.

Социални и пространствени промени през XIX и първата половина на XX в. Още преди 1900 г. в Латинска Америка започва първата фаза на урбанизация с вътрешни миграции и имиграции, отчасти и от другите континенти. При това градовете нарастват под формата на клетки. Вторият етап на урбанизация стартира със започващата модернизация. Индустриализацията се задвижва между другото от нарастващото изграждане и развитието на жп инфраструктура. Горната прослойка се заселва все повече в периферните части на града. Бавно се формира вътрешен град, характеризирани от занаятите и потреблението. Започва силна физиономична урбанизация: строителство на венесидадес (*vecinidades*); формиране на сектори; асиметрична строителна линия; в периферията се формират работнически предградия.

Периодът от 1950 г. насам се характеризира с: метрополизация; икономически подем; преместване на търговията на дребно с високо качество; нарастване на концентрацията на автомобилния транспорт; нарастване степента на замърсяване на въздуха; формиране на бордеи в отчасти стойностни къщи „патио“; силна миграция предимно на долни слоеве население; преместване на горната прослойка в градската периферия; изграждане на нови сгради за офиси, банки и т.н.; разпростиране на пазара и уличната търговия.



Снимка 3. Борсата за кафе в Сантуш (щат Сао Паолу, Бразилия), днес музей (сн. П. Стоянов, 2012)

Кои са главните фактори на градското развитие в този период? Не политическата независимост, която постигат почти всички страни на Латинска Америка в началото на XIX в, а отварянето на демографската ножица и масивните миграции село-град, отчасти и имиграцията обуславят значителния прелом в градското развитие, което не остава без последствия за пространствените структури. Географът П. Ганс (Gans, 1992) е представил схематично последиците на формите на миграция и тяхната подредба в модела на демографски преход и ги поставя във връзка с различните икономически цикли. Периодът на експортно ориентираната

индустриализация (*desarollo hacia afuera*), който започва между 1840 и 1880 г, означава икономическо отваряне на латиноамериканските държави и присъединяване към първоначално направляваното от Европа световно стопанство (Sandner, 1997, 31). Към това време спада голямата имиграционна вълна от Южна Европа (Италия, Испания). Може да се допусне, че тя е отговорна за сравнително ранното начало на демографския преход в Аржентина и Уругуай.

Структурите от колониалния период остават запазени сравнително дълго и едва с настъпването на индустриализацията се променя лицето на латиноамериканския град. Според Хофмайстер (Hofmeister, 1972) решаващи за дългото съществуване на традиционните структури са между другото следните причини: градовете на Латинска Америка са били повече политически центрове, отколкото комерсиални (търговски), така че контрастите в цените на земята и процесите на разместване в тях са по-малко изразени от тези напр. в Западна Европа; влиянието на държавата е по-голямо, затова по-лесно се прокарват плановете идеи; поради липсващата дълго време градска транспортна система, централното разположение на жилището е привилегия, за да не се изминава дълъг път до местоработата; старият град през XIX в. бива често перфориран или прорязан чрез прокарване на нови улици; на строителството на домове от типа „патио“ се дължи сравнително умерената гъстота на населението и се забавя упадък на сградите.

С началото на индустриализацията и с включването в световното стопанство в началото на XIX в. се стига до постепенна промяна в социално-пространствената структура на латиноамериканския град. В края на XIX в. голяма част от населението на макрорегиона живее в селата, *степенна на урбанизация* възлиза през 1890 г. на само 10%. С навлизането на

индустриализацията, преди всичко в столичните и пристанищните градове, нараства търсенето на неквалифицирана работна ръка. Това привлича от една страна имигранти от Европа, а от друга също - част от селското население и води до силно нарастване на населението. Например, в Буенос Айрес населението нараства от 400 хил. души през 1880 г. на около 800 хил. души през 1900 г. Градовете изживяват също от тогава изключително разрастване на територията.

Процесът на урбанизация води до нарастваща концентрация на градското население в няколко агломерации, т.е. извършва се *метрополизация*. В Южна Америка по отношение на броя на населението вторият по големина град (агломерация) по правило е над два пъти по-малък от приматния град. Само в Еквадор и Бразилия различията между агломерациите са по-малки. Освен това само в двете страни най-големият град не е столицата.

С началото на XX в. в първите големи латиноамерикански градове (напр. Буенос Айрес, Рио де Жанейро, Сядад де Мехико) започва *формирането на сити* чрез преобразуването на близките до центъра жилищни сгради. Ситито се формира често при една изхождаща от „пласа майор“ главна улица (тангента), но неговият растеж е все пак значително по-малък отколкото напр. в Западна Европа.

Високият естествен прираст и силната миграция на население към градовете водят до площна експанзия на градските образувания и до концентриране на живеещото население. Вътрешната диференциация на градовете при това се влияе и променя в социалнопространствен, функционален и физиономичен аспект. В покрайнините на стария град в началото на XX в. се формират квартали от работнически жилища. По-късно такива жилища възникват и в района на стария град. Застрояването с високи

сгради и все по-нарастващото шумово натоварване кара горната класа да мигрира към привилегировани места в периферията, а с притока на долни социални слоеве възникват бедни квартали вътре и в периферията на града. В крайградските бедни квартали за нощ възникват колиби, което често води до тежки конфликти в земеползването. Интегрирането на мигрантите от село към градския начин на труд и живот се оказва особено проблематично. Най-големите проблеми са безработицата и жилищата. Прекомерното разрастване на населението на латиноамериканските големи градове води и до тежки инфраструктурни проблеми. От този конфликтен потенциал произлизат високата престъпност и даже формирането на военизирани политически масови движения.

Нарастващата комерсиализация на вътрешния град и силният демографски растеж имат и строителни последствия: използваните вече и за производствени цели сгради „патио” се надстрояват, застрояват се или покриват вътрешните дворове за да се увеличат складовите или жилищните площи. Силното площно разрастване има отражение и върху вътрешния град: ако пътят до месторабота е твърде дълъг от външните квартали до вътрешния град, то започва намаляване на привлекателността на близките до „пласа майор” райони. За да се покрият нуждите от жилища на работниците от долните слоеве население, вътрешният двор на сградите „патио” често се поделя на няколко малки жилищни единици или те се подслоняват в гъсто населени, примитивни постройки, т. нар. *ковентийос* (*coventillos*) или *венсидадес* (*vencidades*). Заедно с кварталите от колиби във вътрешния град, коventийос формират маргиналните селища на вътрешния град.

Мигриралите жители на по-горните прослойки от близките райони до центъра се установяват в по-външните райони. Тези миграционни движения водят отчасти и до доброволна сегрегация, когато тези жители се заселват в т.

нар. *затворени общности* (*gated communities*). В близост до новите квартали на горната класа се формират често специално ориентирани към нуждите на тази прослойка от обществото на търговски центрове, което води до секторно изграждане на ситито.

Със *световната икономическа криза* (1929-33 г.) настъпва основна промяна в рамковите икономически условия. Интересът на латиноамериканските правителства се насочва впоследствие към вътрешното развитие с помощта на импортозаместващата индустриализация (*desarollo hacia adentro*). Тази икономическа политика, свързана с разрастване на държавния административен апарат, създава преди всичко работни места в няколко големи агломерации, което допринася за ускоряването на миграциите село-град. Тъй като същевременно широко се отваря ножицата между раждаемост и смъртност, през тази фаза във всички градове се отбелязват максимални темпове на растеж, при което делът на раждаемостта като компонент на растежа с времето все повече нараства.

Социални и пространствени промени от средата на XX в. насам.
Социално-пространствените промени от средата на XX в се извършват преди всичко в резултат на последователната миграция на горната, по-късно и на горната средна и средна прослойка от някога все още високо оценяваните градски части около централния площад в нови адекватни на статуса им квартали и тяхното поетапно преместване във все по-отдалечени от центъра градски територии (Amato 1970, Koster 1995). Първата „поетапна спирка” на новите високорангови жилищни квартали се установява до смяната на века по правило в благоприятно ландшафтно и климатично планинско разположение, за което указват съответни имена на кварталите (*barrio*), напр. *серро* в Монтевидео и Хавана. Начални точки са били почти изключително

вече съществуващите крайноседмични и ваканционни вили на горната прослойка, които се превръщат постепенно във вилни квартали с големи паркове (Baehr und Mertins, 1995, 112).

„Затворената” миграция на горната прослойка от района на стария град към периферията започва най-рано през 20-те, все по-силно през 30-те, в големите градове на Централна Америка, отчасти даже едва след Втората световна война. Нарастващото екологично натоваване от различен вид и даващото по-висок доход използване на парцелите от бизнес и кантори във високи сгради (*формиране на сити*) стимулират оттока на население. Освен това, така се предлага възможността, съответно съобразно моделните жилища и (в по-ново време) изискванията за сигурност, да се включат в инфраструктурно много добре усвоените квартали. Поетапното преместване на *barrios altos* става най-често в една посока, при което всеки квартал се отличава с отговарящ на съответното време строителен стил. По-старите, възникнали след войната квартали на горната прослойка, се характеризират най-често силно със следване на европейските строителни стилове и така могат да се различат ясно по техните фази на възникване. От края на 70-те и началото на 80-те години на XX в. се стига много често до строително преустройство на съществуващите квартали. На мястото на еднофамилните къщи излизат високите или 2 до 3-етажни къщи с луксозни апартаменти. Къщите разполагат с подземен гараж, воден резервоар, агрегат за ток, често и с фитнес зали и подобни съоръжения, както и с постоянна рецепция и с нарастваща степен и с видеоконтрол.

Миграциите във вътрешния град могат да се поделят на две групи: миграции на долните социални прослойки (групи) и миграции на горните социални групи. Те могат да се обобщят накратко като двуфазен модел „провинция - градски център - градска периферия”. За разлика от по-

раншната практика, когато мигрантите се установяват веднага в кварталите от колиби в края на града, сега тези миграционни потоци се устремяват първо към вътрешните маргинални селища (Фаза I), от там вече на един втори етап те се насочват към края на града (Фаза II). Това се обяснява с по-ниската оценка на критериите местоположение, вида собственост и качеството на живеене през различните жизнени фази на мигрантите. Така, в момента на пристигане близостта до потенциални възможности за работа е най-важният фактор, докато с възрастта видът собственост и качеството на живеене получават по-голямо значение. Все пак този модел се поставя отчасти под въпрос в резултат на изследванията от последните години в големите латиноамерикански градове. Когато се надхвърли „емкостта“ на вътрешноградския маргинален квартал, главните миграционни потоци се насочват към кварталите в покрайнините на града (Фаза III).

Миграциите на средните и горните слоеве население протичат най-често център-периферия, но все пак в малък пространствен мащаб, т.е. в съседни квартали. Причини за отток на такива слоеве са най-често епидемии и деградирането на близките райони до „пласа майор“.

С нарастващото разстояние на новите високорангови жилищни квартали от стария град мигрират и съответните *услуги*, които до сега са били концентрирани в центъра, като следват горната и средна прослойки и се формират съобразно техните нужди - *субцентрове* (Mertins und Mueller, 2000). От около 25 години насам възникват все повече търговски центрове и такива за свободното време за съответните квартали на горната прослойка, което води след себе си значително нарастване на цените на земята в тяхната околност. Така се въздействат трайно посоката и интензивността на разпростиране на социално високостойностните квартали.

Възникналото в ядрото на стария град, характеризирано с високо застрояване сити, трябва да поеме значителна *загуба на функции*. Особено очебийно е западането на стария център в Панама (Sandner 1969, 32), Лима (Kross 1992, 129), Богота (Mittendorf 1984, 34) или Сао Паолу (Coy, 2001, 280), докато в Буенос Айрес, Монтевидео и Сантяго де Чили, „обезценяването“ е по-малко (Gans 1990). Преместването на социално високостойностните квартали има за следствие строителна и социална деградация на тези изоставени жилищни квартали. Доколкото напуснатите жилищни сгради не са разрушени или приведени към друга функция (бизнес или канторно използване), те общо са поделени и дадени под наем на долни групи по доход. Тъй като малко се инвестира в запазването на строителната субстанция, това предопределя значителния строителен упадък (*tugurios por proceso*).

Заемането на някога по-високо стойностни жилищни квартали от социално по-ниски групи население все пак не е достатъчно за да се покрие нарастващата нужда от жилища на тези слоеве. Затова биват реализирани още през втората половина на XIX в, но и до 40-те години на XX в., спекулативни строителни проекти, при което наличните площи по начало се използват най-малко чрез плътно застрояване и заселване, така че и при сравнително ниски наеми се постига все още висок доход (*tugurios por origen*). При това често се извършва застрояване по протежение на тесните, подобни на задънени улички проходи или простите нередко без прозорци едностайни жилища се групират около един или няколко двора.

Разпростирането на ситито и мерките за саниране с времето все повече ограничават вътрешноградските *маргинални квартали*. Например, в Лима в *tugurios* живеят днес толкова хора, колкото преди 50-60 години (Custer, 2001). И тяхната функция е на първо място прихващането на мигранти. Въпреки

високата гъстота и често тежките жилищни условия, тези квартали на базата на своето близо до центъра разположение получават атрактивност и мобилността спада.



Снимка 4. Западният квартал Ла Бока в централната част на стария град в Буенос Айрес (сн. П. Стоянов, 2012)

Макар държавните и полудържавни компании в рамките на т. нар. *социално жилищно строителство* да се стремят да осигуряват и долните социални слоеве с жилищно пространство или да им предоставят в рамките на т. нар. проекти *site-and-service* най-малкото парцели с вода и ток, бързото

и често неконтролирано нарастване на площите на метрополиите от 60-те години насам все повече се определя от нелегални и полулегални колибни квартали. Те често преминават процес на строителна консолидация и след това поемат ролята на вътрешноградски *маргинални квартали* като първи подслон за новите мигранти (под наем). Нелегалните колибни квартали възникват чрез (най-често планирано) заемане на обществени или частни земи и едновременно строителство на прости колиби, за да се демонстрира претенция за собственост. Това са фавелите (*favelas*) в Бразилия, *villas miseria* в Аржентина, *barriadas* в Перу, *callampas* в Чили и *colonias paracaidistrias* в Мексико. При характеризиранияте като полулегални маргинални квартали, една определена площ, която обикновено не е или все още не е отделена като земя за строеж, бива парцелирана или от самите собственици или от нает от тях строителен предприемач и парцелите след това се продават (*fraccionamentos clandestinos*). Често продавачът нанася правата на собственост в регистъра. Това важи едва за по-късните подялби. Така купувачите се чувстват все пак като законни собственици, могат да покажат и документ, но до момента на легализирането в съответната община те са само де факто собственици. Все пак правната сигурност е далече по-голяма отколкото в нелегалните квартали, така че инвестициите се извършват по-скоро в консолидирането на колибите, което се улеснява обикновено от по-доброто икономическо положение на собствениците. Ако този процес протича безпрепятствено за по-дълго време, то се извършва освен строителна, но и икономическа и социална промяна и се променят структурите на мобилност.

Наистина постоянно има опити да бъдат премахнати *barrios ilegales* и да бъдат прогонени жителите или да бъдат преселени (Pachner 1982, 114; Kefling, 1996, 103), но най-често те биват толерирани и с времето снабдявани

с техническа и социална инфраструктура (Buchhofer, 1982; Killisch und Dietz, 2002). Все пак, съпроводените с такава валоризация по-високи натоварвания довеждат много често до изтласкване на особено бедните домакинства (вж по-долу главата за фавелите в Бразилия в настоящия сборник). В по-ново време покупателната способност на такива консолидирани колибни квартали все повече се преоценява от частните търговци. Така в *barriadas* на Лима се наблюдава възникване на шопинг центрове и развлекателни квартали с концентрация на дискотеки, обикновено хотели, ресторанти и барове, което не остава без обхватно въздействие върху неформалната търговия на съответния квартал.

Успоредно с бързото нарастване на населението, приблизително от началото на 50-те години започва ускорена *площна експанзия на града*. Често, потреблението на площи нараства даже по-бързо от демографския растеж. Това зависи преди всичко от обстоятелството, че голяма част от градското площно разпростиране става неформално, т.е. нелегално или полулегално и колибните квартали в края на града изискват много място. Най-малко половината от строителната субстанция на големите градове, в няколко случая даже до 75%, са възникнали неформално. В тях са включени все пак и по-старите, междуременно отново консолидирани и формализирани, т.е. официално признати квартали. Един от впечатляващите случаи представлява метрополията Лима-Каляо, където още през 1974 г. над половината от новите жилища се падат на неформалните, построени в самопомощ, на бедните, като тези квартали (*barriadas*) са станали доминиращи носители на градското развитие (Krob, 1992, 154).

Дълго време *площното разпростиране* се извършва повече или по-малко продължително навън с отделни пикове на растеж по протежение на жп линиите или изходните магистралаи. Най-късно от 60-те години насам този

образец се замества от клетъчнообразно разширяване в периферията, т.е. не съществува първоначално площна взаимовръзка между централния град и селищните разширения в субурбанизираното пространство. Едва в хода на по-нататъшната експанзия на града се срастват различните селищни тела. Същевременно се формират все пак нови клетки пред затворен селищен фронт. Бързият демографски и площен растеж не остават без влияние върху *социалната екология* на големите градове. Колониалният образец със социален градиент отвътре-навън (обърнат „тип Бърджис“) от края на XIX в, а след това от 30-те години на XX в, все по-силно се преобразува и променя. От тогава богатите семейства вече не живеят в градския център, а по-бедното градско население се концентрира вече не изключително в периферията.

От началото на 50-те години се извършват промени и в *морфологията* на латиноамериканския град, започва да се извършва и *американизация*. Виситите навлизат високи сгради, по-старите биват разрушавани за да осигурят място за нови по-високи сгради. Причина за строителството на високи сгради все пак не е само липсата на площи и високите цени на земята, а преди всичко символът на високата сграда като белег за благосъстояние и стремеж към прогрес.



Снимка 5. Билдинг Банеспа (edifício Vanespa) в ситито на град Сао Паолу (сн. П. Стоянов, 2012)



Снимка 6. Билдинги в ситито на Рио де Жанейро (сн. П. Стоянов, 2012)

Също в субурбанизираното пространство се следва американския пример: така днес предградията на средните и по-горни слоеве население силно наподобяват англоамериканските субурбии. Промяната на латиноамериканския град се вижда и в неговата физиономия.

Растежът на градовете на Латинска Америка се извършва днес най-често при главните изходни магистрали. Там се отделят индустриални зони и малко по встрани – жилищни територии. Понякога те се формират също спонтанно, съобразно влиянието на града в процеса на урбанизация. Особено ако едно голямо промишлено предприятие доминира стопанството на града, близо до производствените халета се създават и собствени квартали за работниците на това предприятие. Около отделните жилищни райони се

разполагат често пояси от неформални селища, населявани най-вече от вътрешни мигранти. Те все повече се подлагат на мерките за подобряване на строителната субстанция и инфраструктура - спонтанно или по държавни програми, респ. организирани от НПО инфраструктурни програми. Техните поземлени отношения биват легализирани и така стават нормални градски квартали. Една нова тенденция е изнасянето на неформалните селища в квартали със социални жилища, разположени в края на града.

Кварталите на горната и средна прослойка са често в два ясно различими района на града: веднаж близо до центъра, често в санирани градски квартали на стария град, и от друга страна – също в периферията във вилни квартали с големи поземлени парцели. Втората тенденция се развива от 80-те години на ХХ в все по-силно, като често биват изградени затворени жилищни комплекси (вж по-долу повече за *gated communities*), които разпростират градската територия далече в периферията.

Често в големите латиноамерикански градове се среща екстремно *социално неравенство* в жилищните отношения. Докато вилните квартали на богатите в европейско сравнение са комфортни, то в неформалните селища висок дял на население живее само с елементарна инфраструктура. Все пак има тенденция феноменът на неформалните селища в повечето страни на Латинска Америка да спада от края на 90-те години. Причината е най-често не само в малко по-добрата икономическа ситуация, вследствие на мерките на държавните и местни власти, но преди всичко в спада на вътрешните миграции, които са предизвикали тези селища в миналото.

Един чест феномен на латиноамериканските градове е, че периферията може да се подели на различни *социално-икономически зони*, чието подреждане отговаря особено на ландшафтно –климатичните условия на

съответните територии, които ги правят повече или по-малко атрактивни. Ето и няколко примера:

- В Буенос Айрес, при който Рио де ла Плата тече от северозапад на югоизток, горната прослойка от населението се разполага в северозапада на града. Най-големите квартали на долната прослойка се намират югоизточно от центъра, където реката вече е замърсена от отпадни индустриални води;
- Ла Пас, столицата на Боливия, е разположена в долина на над 3500 m н.в., поради което климатът тук е студен. Горната прослойка население обитава обаче климатично по-благоприятните ниски територии, докато долната прослойка населява планинските склонове или околното плато;
- Обратна е ситуацията в разположения също в долина град Кордоба (Аржентина). Там горната прослойка живее главно в по-високо разположените и с това ландшафтно по-атрактивни предградия северозападно от градския център, докато долната прослойка живее в периферията на долината.

Типове квартали на различните социални слоеве. *Кwartали на горната, средната и долна класа.* Типични за възникналите след отток на население квартали на горната прослойка са от една страна разположените в субурбанизираното пространство *вилни квартали* с еднофамилни къщи. Техният строителен стил се ориентира в началото към европейските образци, междуременно обаче те се пренасочват към господстващите международни архитектурни направления. Друг, по-нов тип квартали на горната прослойка, са с *многоетажни сгради с луксозни апартаменти*, в които се намират същевременно и съоръжения на свободното време.

Един трети тип квартали на горната прослойка са затворените жилищни комплекси по американски образец, наричани тук *урбанизационес* (*urbanizaciones*), или *кондоминиуми* (*condominium cerrados*) или *бариос серадо* (*barrios cerrados*). Тези квартали са изолирани чрез стени или огради от околността и се охраняват постоянно от частна въоръжена охрана. Най-често в такива комплекси живеят хора с еднакъв социален статус, които предпочитат доброволната сегрегация с цел сигурност и необозпокояване пред нормалния начин на живеене. Те показват отчасти високостойностна, все пак запазени само за жителите инфраструктура под формата на спортни и за сводобното време съоръжения, отчасти и на образователни учреждения (Meyer und Baehr 2001; Janoschka 2002; Meyer-Kriesten, Ploeger und Baehr 2004).

Кварталите на средната и долна прослойка са най-често невидими и поради постоянните промени по-трудно могат да се класифицират. Въпреки това се отделят няколко типа: изоставени и деградирани квартали на горната прослойка (в които се нанасят хора от средната и долна прослойка); квартали, които възникват при кварталите на горната прослойка; квартали в близост до индустрилни зони; квартали на социалното жилищно строителство; консолидирани квартали от бордеи.

Маргинални селища. Когато се говори за маргинални селища, трябва да се дефинира и понятието „маргиналност”. Определението „маргинален” се отнася преди всичко за пространственото разположение на селищата (но при вътрешноградските маргинални селища не е удачно) или за почти липсващата, респ. зле изградена техническа и социална инфраструктура. Често с „маргинален” се описва все пак икономическото и социално положение на населението на тези селища.

Маргинални селища в края на града. Екстремно силно разрастващите се от 50-те години на ХХ в. маргинални селища в покрайнините на латиноамериканските градове биват наричани различно в отделните страни на региона: напр. *бариос* (barrios, barrios de invasion, barriada) или *калампа* (callampa) за тези на нелегалните мигранти, *barrio pirata* за полулегалните, *operation sitio* за легалните. В Рио де Жанейро маргиналните квартали се характеризират като *фавели* (favelas), в Сао Паолу – като *вилас* (villas), както и фавели. Те се отличават с нестабилна строителна субстанция (колиби и бараки от шперплат, дъски, ламарина, картон и т. н., отчасти с обикновено строителство от тухли и камъни), с висока жилищна гъстота, както и с недостатъчна жилищна и обществена инфраструктура. Собствениците фактически се стремят колкото се може по-бързо да преодолеят началната фаза на нестабилна постройка, да издигнат обикновена къща и така да я изградят, че да има помещения за даване под наем на новодошли мигранти. Срещат се *три главни категории* квартали от колиби:

1. Легални квартали от колиби: парцелът е законно отделен от общината или е придобит/арендован, има разрешение за строеж;
2. Полулегални квартали от колиби: строителният парцел е придобит или арендован, но няма разрешение за строеж;
3. Нелегални квартали от колиби: тези селища възникват най-често продължително време чрез преднамерено окупиране на свободни парцели вътре и извън града.

На жителите на тези квартали се правят опити да се помогне чрез социално жилищно строителство. За съжаление тези проекти най-често не са особено успешни и се прилагат предимно за долната средна прослойка, докато домакинствата от долната прослойка остават извън тях. Към това се прибавя, че социалните жилища не предоставят необходимото достатъчно

жилищно пространство за, по правило, многочленните семейства на долната прослойка.

Друг подход е т. нар. жилищна политика на ниските разходи, при която чрез субсидии трябва или да се подобри наличното жилище и инфраструктура или да се създаде ново жилищно пространство и инфраструктурни съоръжения.

Маргинални селища във вътрешния град. При маргиналните селища на вътрешния град се отделят два главни типа: квартали от колиби и деградирани жилищни квартали, които по-рано са обитавани от икономически по-благосъстоятелна група население. Кварталите от колиби се поделят на легални, полулегални и нелегални, от които легалният тип почти липсва във вътрешния град поради високите цени на земята и отсъствието на свободни площи. Легалните и полулегални квартали се намират най-често в ареали, които не са подходящи за нормално застрояване, като напр. застрашените от наводнение райони, планински склонове, заблатени територии и градски бунища. Тези квартали биват най-често толерирани, но все пак винаги съществува опасност от насилствено изгонване от военните или полицията, ако колибите представляват пречка за желаната от върхушката градска картина.



Снимка 7. Деградиран жилищен блок в района на метростанция Луз, централна част на Сао Паолу (сн. П. Стоянов, 2012)

Деградирането и сукцесията (тук в смисъл на възприемане на по-рано престижни жилищни квартали от социално по-ниските градски слоеве) на части от близките до центъра квартали на по-горните слоеве население, става обикновено вследствие на притока и нарастването на гъстотата на населението и свързания с това спад на качеството на живота. Така възникват преди споменатите конвентийос, респ. венсидадес. *Конвентийос* са най-често от сгради от един или два етажа и се състоят от няколко примитивни жилища с една стая без прозорци, стаите са с размери около 15-20 m² и са най-често свръхнаселени. Тъй като има недобре устроени тоалетни или водоснабдяване, тези масови жилища са източник на епидемии или

допринасят за тяхното разпространение. *Венсидадес* са някогашни масови жилища за работници, които са изградени със спекулативна цел.

Литература

Amato, P.W. Elitism and settlement patterns in the Latin American city. *Journal Amer. Inst. of Planners* 36, 1970

Bähr, J. Neuere Entwicklungstendenzen lateinamerikanischer Großstädte. *Geographische Rundschau* 28 (4), 1976

Bähr, J. Innerstädtische Wanderungsbewegungen unterer Sozialschichten und peripheres Wachstum lateinamerikanischer Metropolen. In: Kohout, K. (Hg.): *Die Metropolen in Lateinamerika – Hoffnung und Bedrohung für den Menschen* (Eichstätter Beiträge 18), Regensburg, 1986

Bähr, J. / G. Mertins. Idealschema der sozialräumlichen Differenzierung lateinamerikanischer Großstädte. *Geographische Zeitschrift* 69 (1), 1981

Bähr, J., G. Mertins. Idealschema der sozialräumlichen Differenzierung lateinamerikanischer Großstädte. In: *Geographische Zeitschrift* 69, 1981

Bähr, J., G. Mertins. Die lateinamerikanische Großstadt. Darmstadt: Wiss.Buchges. 238 S. = Erträge d. Forsch. , 1995

Bähr, J., R. Wehrhahn. Polarization reversal in der Entwicklung brasilianischer Metropolen? Eine Analyse anhand demographischer Indikatoren am Beispiel von Sao Paulo. - In: *Erdkunde* 49, 1995

Belisle, F. and D.R. Hoy. The commercial structure of Latin American towns: A case study of Sangolquí, Ecuador. *Revista Geográfica* 90, 1979

Borsdorf, A. Population growth and urbanization in Latin America. *GeoJournal* 2 (9), 1978

Borsdorf, A. Städtische Strukturen und Entwicklungsprozesse in Lateinamerika. *Geographische Rundschau* 30 (8), 1978

Bromley, R.D.F. Market-place trading and the transformation of retail space in the expanding Latin American city. *Urban-Studies* 35 (8), 1998

Buchhofer, E. Stadtplanung am Rande der Agglomeration von Mexiko-Stadt: der Fall Nezahualcoyotil. - In: *Geographische Zeitschrift* 70 (1), 1982

Buchhofer, E., Guillermo Aguilar, A. Stadtextension in der Schuldenkrise. der Fall Mexiko-Stadt. - In: *geographische Rundschau* 79, 1991

Coy, M. Sao Paulo: Entwicklungstrends einer brasilianischen Megastadt. *GH* 56 (4), 2001

Crowley, W. K. Modelling the Latin American city. *Geogr. Rev.* 88 (1), 1998

Ford, L. R. A new and improved model of Latin American city structure. *Geogr. Rev.* 86 (6), 1996

Custer, G. Inner-city rental housing in Lima. *Cities* 18 (4), 2001

Gans, P. Die Innerstaedte von Buenos Aires und Montevideo: Dynamik und Nutzungsstruktur, Wohnbedingungen und informeller Sektor. 2 Bde. Kiel (Kieler Geogr. Schr. 77), 1990

Gans, P. Phasen der wirtschaftlichen Entwicklung und ihre Auswirkungen auf das Grosstadtwachstum in Lateinamerika. In: Reinhard, W. und Waldmann, P. Nord und Sued in Amerika. Bd. 1. Freiburg/Br., 1992

Gilbert, A. The mega-city in Latin America. Tokyo, 1996

Gormsen, E. Die Städte im spanischen Amerika. Ein zeit-räumliches Entwicklungsmodell der letzten hundert Jahre. *Erdkunde* 35 (4), 1981

Gormsen, E., A. Thimm. Megastädte in der Dritten Welt. Mainz (= Johannes Gutenberg-UNiversität Mainz. Interdisziplinärer Arbeitskreis Dritte Welt. Veröffentlichungen; 8), 1983

Gilbert, A. Debt, poverty and the Latin American city. *Geography* 80 (4), 1995

Griffin, E. and L. Ford. A model of Latin American city structure. *Geographical Review* 70, 1980

Janoschka, M. Wohlstand hinter Mauern: private Urbanisierungen in Buenos Aires. Wien (=ISR-Forschungsberichte 28), 2002

Kefling, D.J. Buenos Aires: global dreams, local crisis. Chichester (=World Cities Series), 1996

Killisch, W. und Dietz, J. Sanierung von Favelas in Rio de Janeiro. In: GR 54 (3), 2002

Koester, G. Bevoelkerungsstruktur, Migrationsverhalten und Integration der Bewohner von Mittel- und Oberschichtsvierteln in der lateinamerikanischen Stadt: das Beispiel La Paz (Bolivien). Aachen (=Aachener Geogr. Arb. 30), 1995

Kranenburg, R. H. Buurtconsolidatie en urbane transformatie in El Alto: Een longitudinal onderzoek naar veranderingsprocessen in de voormalige periferie van La Paz, Bolivia. Utrecht (=Nederlandse Geogr. Studies 295), 2002

Krob, E. Die Barriadas von Lima: Stadtentwicklungsprozesse in einer lateinamerikanischen Metropole. Paderborn (=Bochumer Geogr. Arb. 55), 1992

Mertins, G. Raumzeitliche Phasen intraurbaner Migrationen unterer Sozialschichten in lateinamerikanischen Großstädten. Ibero-Amerikanisches Archiv, N.F. 11, 1985

Mertins, G. Entstehungsparameter und Strukturmuster der hispanoamerikanischen Satdt. In: Reinhard, W. und Waldmann, P. Nord und Sued in Amerika. Bd. 1. Freiburg/Br., 1992

Mertins, G. und Mueller, J. M. Die Verlagerung hochrangiger Dienstleistungen aus der Innenstadt von Bogota/Kolumbien. In: Erdkunde 54 (54), 2000

Meyer-Kriesten, K., Ploeger, J. und Baehr, J. Wandel der Stadtstrukturen in Lateinamerika. GR 56 (6), 2004

Mittendorff, R. Das Zentrum von Bogota: Kennzeichen, Wandlungen und Verlagerungstendenzen des tertiareren Sektors. Saarbruecken (=Sozialwiss. Studien zu internat. Problemen 89), 1984

Newig, J. Der Schachbrettgrundriss der Stadt Mexico: antikes Vorbild oder indianische Tradition? In: PGM 121 (4), 1977

Nickel, H. Marginalität und Urbanisierung in Lateinamerika. Geographische Zeitschrift 63 (1), 1975

Pachner, H. Huertenviertel und Hochhausquartiere als Typen neuer Siedlungszellen der venezolanischen Stadt. Stuttgart (=Stuttgarter Geogr. Studien 99), 1982

Pachner, H., W. Kaiser. Neue Städte in Lateinamerika: Bundeshauptstadt Brasilia und Regionalmetropole Ciudad Guayana. Analyse brasilianischer und venezolanischer Erfahrungen. - In: Sohn, A., H. Weber. Hauptstädte und Global Cities and der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Bochum (= Herausforderungen. Historisch-politische Analysen; 9). 2000

Parnreiter, C. Entwicklungstendenzen lateinamerikanischer Metropolen im Zeitalter der Globalisierung. Mitt. Oesterr. Geogr. Ges. 145, 2003

Sandner, G. Die Hauptstädte Zentralamerikas: Wachstumsprobleme, Gestaltwände, Sozialgefüge. Heidelberg, 1969

Sandner, G. Die Hauptphasen der wirtschaftlichen Entwicklung in Lateinamerika und ihre Beziehung zur Raumerschließung. In: Hamburger Geogr. Studien 24, 1971

Solano, F. de: Historia y future de la ciudad iberoamericana. Madrid, 1986

Wehrhahn, R. Global cities in Lateinamerica? GR 56 (4), 2004

Wilhelmy, H. Suedamerika im Spiegel seiner Staedte. Hamburg, 1952

Wilhelmy, H. Die spanische Kolonialstadt in Südamerika. Grundzüge ihrer baulichen Gestaltung. Geographica Helvetica 5 (1), 1950

Wilhelmy, H., A. Borsdorf. Die Städte Südamerikas. teil 2: Die urbanen Zentren und ihre Regionen. Berlin, Stuttgart, 1985

Wurster, W.W. Cuzco in zwei Welten: Hauptstadt der Inka und spanische Kolonialstadt. In: Antike Welt, 31, 2000

Zsilincsar, W. Städtewachstum und unkontrollierte Siedlungen in Lateinamerika. Geographische Rundschau 23 (12), 1971

GATED COMMUNITIES В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Вероятно най-силно разпространение на gated communities сред развиващите страни има в региона на Латинска Америка. Някои автори търсят причината затова с близостта на САЩ, откъдето води началото си този феномен. Други го отдават на изключително високата поляризация на населението, на глобализацията и на неолибералния модел, експериментиран в повечето страни от региона през 90-те години.

Наименованието на тези охранявани жилищни комплекси варира от страна в страна: в Бразилия биват наричани *barrios fechados*, *barrios exclusivos*, но в останалите испаноезични страни преобладава наименованието *barrios cerrados*. В Аржентина към него се прибавя и *barrios privados*, а в Еквадор – *urbaniciones cerrados*.

През последните години множество изследвания не само показват, че в латиноамериканския град се очертава тенденция за живеене в затворени, частно охранявани жилищни квартали, но и че това важи особено, когато като следствие на глобализацията различията в доходите на населението са много големи. Докато от една страна нарастващата безработица има за следствие разпространяваща се бедност, то от друга страна нарастват възможностите за печалба от предприемаческа дейност и имущество. Последващата от това социално-икономическа поляризация се отразява в пространствената сегрегация. За долните слоеве по доход изборът на пазара на жилища е значително ограничен, следствието е социално фрагментиране на градското пространство. Възникват и функционални острови на благоденствие, на високорангови услуги, на високорангово потребление, на градския (нощен) живот. Същевременно се развиват градски квартали, които

се възприемат от останалите жители като изключително опасни („no-go areas”).

Фишер и Парнрайтер (Fischer, K. und Parnreiter, 2002) подчертават, че промените в социално-пространствената структура на глобализацията напредват бавно, така че трябва да се говори за тенденции, които преобразуват традиционните образци на сегрегация. За латиноамериканските градове тези процеси на наслагване водят до нарушаване на основаната в колониалния период социална структура. Бедните и богати слоеве население вече не се разделят принудително от една голяма пространствена дистанция, а често жилищните райони на горната и долна прослойка са плътно един до друг, но все още строго разделени един от друг. Видимата хомогенност на градските части затова не може да се оцени като смесване на различни слоеве население, а повече като изостряне на сегрегацията върху малко пространство.

В Бразилия много gated communities има в частност в Рио де Жанейро и Сао Паолу. В последния, в една от субурбиите има най-малкото 6 такива, известни като Тамборей 1, 2, 3 и т.н. Всяка се състои от сглобяеми къщи с много малки градинки отпред, с което само далече наподобяват богатите субурбии на Англоамерика и Европа, въпреки че тук се заселва горната класа. Обикновено gated communities са малко селище със собствена инфраструктура (електроснабдяване, канализация, охрана). Някои дори имат училище до V клас. Целта на тези gated communities е да защити обитателите си от насието навън. Същата философия има при затворените сгради и повечето шопинг-центрове (много от тях са достъпни само отвътре чрез паркинг или гараж. Все пак се счита, че бумът в изграждане на gated communities е отминал, вследствие на общото възприемане, че е безсмислено

да се оградеш от света отвън за да избегнеш насилието, тъй като то ще намери начин да влезе.

В **Перу**, в столицата Лима има няколко *barrios cerrados*, особено в престижните квартали Ла Молина и Сантяго де Сурко, които се обитават от множество известни перуанци. В Кито изграждането на *barrios cerrados* е една от съставните части на динамичния процес на урбанизация. Обусловен от процесите на икономическа трансформация и нарастващото влияние на глобализацията през последните години се засилиха социално-икономическите диспропорции, които междуременно се изразяват в засилена, специфична по слоеве, сегрегация. Но все пак процесът на изграждане на *barrios cerrados* в Кито далече не е достигнал този размер, както в другите големи латиноамерикански градове. Във вътрешния град *barrios cerrados* се проявяват най-често под формата на *conjuntos cerrados* – по-малки оградени жилищни единици от сгради с апартаменти или еднофамилни домове с няколко общи съоръжения за свободното време. Обратно, в субурбанизационния пояс доминират *urbanizaciones cerradas* - голямоплощни вилни квартали със скъпа инфраструктура и множество съоръжения за свободното време.

В **Мексико** развитието на *barrios cerrados* показва редица особености, наред с общите черти на феномена за региона. Мексико сити може на базата на своята стопанска мощ и население от 20 млн. ж да се счита кат особено характерен пример за тези градско-пространствени промени през последните десетилетия, които засягат в сравнима форма преобладаващата част от латиноамериканските градове. Решаваща за развитието на междуременно необозримия брой затворени жк са частните фирми за недвижимо имущество, които печелят от дерегулирането на стопанството, на пазара на земята по-специално, но и от нарастващия и съзнателно разпалван страх от

престъпността сред градските жители. Изключителното разрастване на barrios cerrados указва на това, че в Мексико сити силното нарастване на престъпността през втората половина на 90-те на XX в. е вследствие на икономическата криза и е стимулирало възникване на затворени жилищни комплекси. Предвид на безсилието на градското правителство да поддържа сигурността в общественото пространство, гражданите започват да реагират чрез частни инициативи на нарастването на престъпността. Тъкмо това субективно чувство за несигурност използват множеството фирми за недвижимо имущество, при което те от една страна съзнателно подклаждат страха на гражданите, от друга същевременно предлагат изход от заплахата от престъпност и насилие: живеене в затворени и охранявани селища.

Тенденцията в Мексико сити за „живеене зад стени“ в никакъв случай не се ограничава върху горната прослойка. Преобладаващият брой barrios cerrados се изгражда междуременно и за средната прослойка и даже за части от долната. Едно изследване на предлагането на недвижимо имущество в периода 1989-2001 г. показва, че почти 2/3 от всички предлагани за продан жилищни единици в частно охранявани, затворени съоръжения са били предназначени, на базата на покупната цена, за основната, респ. средната прослойка, а само 31% - за горната прослойка (вж Kantscheider, S. 2002).

Какво прави живеенето там привлекателно? Анкети проведени през 2002 г. в 4 избрани barrios cerrados в Мексико сити показват различни мотиви: първо, че аспектът сигурност във всички изследвани barrios cerrados е най-важният привлекателен фактор. Сърешаващо за избора на местоживеене често е да се намери добро място за децата, което позволява да могат да играят защитени както от насилие и престъпност, така и от уличното движение.

От голямо значение за слоевете с високи доходи изглежда също живеенето в ландшафтно атрактивна околност (големи парцели и паркови съоръжения). За тях накрая от важност е и ексклузивността на мястото, на местоживеенето, което е свързано с престиж, който е изключително важен в едно общество, дефинирано чрез социално-икономическия статус. С високи разходи за придобиване на жилищно пространство се осигурява и контакт с еднородни социални слоеве. Тези контакти се подкрепят с великолепно предлагане на инфраструктура (игрище за голф, клуб, обор за езда, плувен басейн, ресторант, възможности за пазаруване и т.н.).

Културните аспекти на охраняваните жилищни комплекси могат да се видят във възприемането им сред населението. Представа за възприемането на *barrios cerrados* сред мексиканците дава една оценка на „менталните карти“, изготвена с помощта на сътрудници на градската управа в 10 различни градски района. Най-добре са известни голямоплощните и по-стари жилищни комплекси, докато незаконно затворените улици се възприемат само в отделни случаи. Възможни причини за този дефицит на възприемане могат да се намерят в културната история. Испанците в хода на завладяването донесат в Латинска Америка дома „патио“, който е жилищна форма, специфична за колониалните градове. Характерно за тези домове е една бедна на прозорци, недружелюбна улична фасада, която се свързва чрез масивна врата и отворени пространства към различни вътрешни дворове на дома. Градовете правят при това открито впечатление чрез липсващото навън укрепване, но все пак изглеждат затворени навътре. Важни характеристики на този традиционен дом „патио“ могат отново да се открият в променена форма и в модерните *barrios cerrados*, така че тази форма на обитаване в значителна степен не изглежда необичайна за латиноамериканците.

В *Мексико сити* както цените на жилищното пространство, така и специфичната по слоеве диференциация на новите *barrios cerrados* показват еднозначно предпочитание от горната прослойка към западните части на града спрямо източните, както може да се види в традиционния модел на поляризирания латиноамерикански град. Тази голямопространствена тенденция се надгражда все пак от една много по-малкопространствена, много хетерогенна, което показва, че жилищните райони на горната прослойка много често са възниквали в директно съседство на бивши скуотерни квартали. Този белег показва, че в Мексико сити могат да се срещнат абсолютно най-високите цени на жилища в севера на града, който същевременно е една от важните територии на заселване на основната прослойка и място за изграждане на голяма част от субсидираното жилищно строителство.

Тъй като нарастването на *barrios cerrados* до сега протича почти безспирно, динамиката на промяната в градската структура продължава да е голяма. Тъкмо в един град като Мексико сити, чиято транспортна инфраструктура е хронично претоварена, въздействията които има почти неконтролираното затваряне на улици върху уличното движение са катастрофални. Досега в Мексико сити все пак няма указания за трайно контролиране или регулиране на градското развитие от обществена страна.

Литература

Blakely E. J., M. G. Snyder (1999). *Fortress America. Gated Communities and the United States*. Lincoln Institute of Land Policies, Brookings Institution Press, Washington D.C.

Fischer, K. und Parnreiter (2002). *Transformatiuon und neue Formen der Segregartion in den Städten Lateinamerikas*. In: *Geographica Helvetica*

57, 4

- Frantz K., (2000). Gated Communities in the USA - a New Trend in Urban Development. In: *Espaces, Populations, Societes*, no. 1, p. 101-113
- Genestier, P. (2001). Gated community versus ville europeenne – la version urbaine de l’anti-americanisme. *Espace et Societes* 107
- Haya el Naser, (2002), Gated Communities, In: <http://www.USATODAY.com> - Gated communities more popular and not just for the rich, updated 16. 12. 2002
- Kantscheider, S. 2002). Condominios und fraccionamientos cerrados in Mexiko-Stadt. Sozial-räumliche Segregation am Beispiel abgesperrter Wohnviertel. In: *Geographica Helvetica*, 57, 4
- Lang R. E., K. A. Danielsen. (1997) Gated Communities in America: Walling Out the World? In: *Housing Policy Debate*, vol. 8(4), pp. 867-899
- Low S., (2003). Behind the Gates: Life security and Pursuit of Happiness in Fortress America, Routledge
- Madore, F., Glasze, G. (2003). L’essor des ensembles résidentiels clos en France: un phénomène en expansion et aux resorts multiples. In: *Geographica Helvetica*, H. 4
- McKenzie E., (1996). *Privatopia: Homeowner Associations and the Rise of Residential Private Government*, New Heaven, Yale University Press
- Perouse, J-F. (2003). La soumoise emergence des cites dites securisees en Turquie. Le cas de l’arrondissement de Bezkoy (Istanbul). In: *Geographica Helvetica*, Heft 4
- Raposo, R. (2003). New Landscapes: Gated Communities in the Lisbon Metropolitan Area. In: *Geographica Helvetica*, Heft 4
- Stoyanov, P. (2002). Gated communities in Bulgaria: a new trend in post-communist urban development. Abstract on: www.gated-communities.de
- Stoyanov, P. (2005) Gated communities in Bulgaria as a new trend in post-communist urban development. In: *GeoJournal*

ФАВЕЛИ И ГРАДСКО РАЗВИТИЕ В БРАЗИЛИЯ

Фавели има в повечето големи градове на Бразилия. Те представляват голям проблем за градското развитие на страната, тъй като заемат значителна територия от града, в тях живее също значителна част от населението му. Проблемът с несигурността в тези квартали на бразилските градове нараства не само, поради това че живеенето в тях става все по-трудно, но също и за развиващия се туризъм. Към това се прибавя, че страната бе домакин на две световни събития: през 2014 г. Световното първенство по футбол, през 2016 г. – на Летните олимпийски игри.

Решаването на проблемите с фавелите има значителна традиция в Бразилия. За нуждата от намеса на държавата красноречиво говори мнението на бившия президент на страната Дилма Русев, която в интервю за септемврийския брой на сп. „Форбс” през 2012 г., посветен на тази тогава една от най-влиятелните жени в света, отбелязва: „Ако мислите, че само пазарът може да извади от бедността 70 млн. д, то смятам че грешите”.

Опитът на Бразилия излиза извън границите на страната, който се ползва не само в другите страни на Латинска Америка, но и в други части на света. Тази опит може да се използва и от нашите градски управи, предвид наличието на подобни градски образувания и у нас. Настоящото изследване е както на базата на специализирана литература, така и на лични наблюдения на автора, проведени през есента на 2012 г. След като се направи кратък преглед на историята на фавелите, ще разгледаме градове с най-големи фавели, а накрая – политиката на градските управи по отношение на проблема с фавелите.

Същност и типични черти на фавелите. С фавела (*favela*) се характеризират бедните квартали, разположени най-често в периферно географско положение на големите градове на Бразилия. Те са резултат от неравномерното разпределение на богатството в страната. Бразилия е една от страните в света с най-големи социални контрасти: 10% от населението получава 50% от националния доход, 8,5% живеят под границата на бедността. По данни на Бразилския институт за география и статистика (IBGE) през 2010 г. във фавели живеят 11,4 млн.д (т.е. около 6% от около 190 млн.д население), от които едва 30% е бяло население. В страната са идентифицирани 6329 фавели, разположени в 323 от общо 5565 общини. Столици на щати с най-голям дял на живеещо население във фавели са: Белем (53,9%), Салвадор (26,9%), Сао Луиш (24,5%), Ресифи (23,2%).



Снимка 1. Фавела Санта Терезиня в западната периферия на Сао Паолу, разположена край линията на градската железница СРТМ (сн. П. Стоянов, 2012)

Двата най-големи града Сао Паолу и Рио де Жанейро имат съответно 11 и 12% от населението, но Рио е градът с най-голям брой население, живеещо във фавели (1 393 314 д), което означава, че на 100 хил.д се падат 22160 д живеещи във фавели. През 1969 г. в Рио има около 300 фавели, днес те са два пъти повече. През 1950 г. в тях живеят 7% от населението на града, днес вече 12%. Доклад на ООН от 2006 г. прогнозира, че през 2020 г. Бразилия ще има 55 млн.д живеещи във фавели (20% от населението).

Все пак през последните години този дял бележи спад. Друг доклад на ООН от 2010 г. сочи, че населението във фавелите е намаляло през последните 10 години с 16%. От всички страни, изследвани от ООН, само Китай, Индия и Индонезия са намалили повече броя на населението, живеещо в бедни квартали. Спадът на населението във фавелите на Бразилия се дължи на обстоятелството, че миграцията от селските райони към големите градове е станала по-малко привлекателна след направените инвестиции в селските райони на страната, които са подобрили условията за живот на селското население.

В Бразилия името на тези бедни квартали идва от пълзящото бразилско растение „фавела”. Подобно на него бедните квартали в Рио де Жанейро се разполагат по склоновете („пълзят нагоре”). Подобни неформални селища се срещат и в други развиващи се страни, където имат други названия. Фавелите са неформални или маргинални квартали, в които жителите не притежават земята. Жилищните сгради във фавелите се състоят в началото само от дъски от каси, ламарина и палмови листа като строителен материал.

Междувременно в големите градове те се изграждат от камък, тухли, дъски. Наричани са често „град в града”, организирани са значително независимо от официалната градска управа, често под ръководството на водач (на местния наркокартел или друг). Затова качеството на живот в отделните фавели се формира различно.

В началото на възникването на фавела стои често опитът за разчистване на терен. Междувременно се наблюдава нарастващо интегриране на бразилските фавели с цел повишаване качеството на живот, като се изграждат пътища, електро и водоснабдяване. В средно големите фавели все по-често се срещат малки полицейски служби. По различни оценки, само 2% от жителите на фавелите набавят средствата си за съществуване чрез нелегални дейности.

В Бразилия тези неформални селища могат да се обобщят по различни критерии в различни категории: напр. според техния размер или типология. Тези класификации са релевантни особено при подбора на районите на интервенция. Напр. в Рио де Жанейро програмата за фавелите се концентрира първоначално върху средно големите фавели (между 500 и 3500 семейства на селище) и се стреми да обработи всяка от трите основни класификации съобразно земята за строеж (на склон, в равнина и в наводнявани територии). Други подходи са напр. класифициране по географско положение (централно или периферно), в природозащитена територия или върху замърсени терени, върху частна или обществена земя и т.н., по размер, по степен на консолидация или по размер на самоуправление.

Върху свободно достъпните в интернет платформи за въздушни снимки лесно могат да се забележат фавелите в големите градове на Бразилия, поради тяхната екстремна гъстота, раздробеност и нерегулярна улична мрежа. От подобно застрояване на историческите градски центрове фавелите

се различават върху въздушната снимка с друго оцветяване, което се дължи на покривите или стените.

Също, пространството на фавелата в рамките на градското пространство може да не се разграничава ярко, т. е границата между фавелата и заобикалящите я градски райони може да не е драстична. Няма стена за изолация. Същевременно понякога достъпът до фавелата може да е труден, поради градостроителни решения. Напр. единственият достъп до Жакарезиньо (в Северната зона на Рио де Жанейро, втората по големина фавела в града) откъм главната улица Авенида Дом Хелдер Камара е един тесен мост. В други фавели се стига само чрез стръмни стълби или кални и неосветени пътища. Но има и фавели, произлезли от първоначално регулярни жилищни райони, и затова разполагат с една или повече широки улици, които проникват в територията на фавелата. Това затруднява разпознаването ѝ. В много фавели се стига до ситуации, където бедни и богати живеят пространствено съвсем близо, но социално-пространствено да са много разделени. Столицата Бразилия е изключение, доколкото там е развита система на сателитни градове и обществен транспорт, за да се запази физическата дистанция между бедни и богати. Този физически аспект на фавелите се използва все повече от наркокартелите, които изграждат допълнителни укрепителни съоръжения за да използват фавелите като своя сигурна база.

С това могат да се отделят *две форми* на сегрегация в бразилските градове: индуцирана и автосегрегация. При първата става въпрос за сегрегация на бедни слоеве население, които биват изключени от официалния пазар на недвижимо имущество и трябва да се оттеглят в често неподходящи за застрояване, изключени от градското снабдяване с инфраструктура или в друга форма неблагоприятствани терени, с което в

рамките на града се стига до типично за сегрегацията нееднакво разделяне на жилищните райони, с хомогенно по раса, етнос и доходи население, тъй като при по-голямата част от тях става въпрос за мигранти, принудени да се преселят от бедните селски райони (доброволност като изключение има само при наркопрестъпността, но тя е впоследствие, т.е. след установяването на фавелата). При автосегрегацията, почиваща върху общи социални, икономически и културни белези става въпрос за самосегрегация на горната прослойка в затворени квартали/общности от типа gated communities.

Има понякога и позитивни аспекти в изолацията на фавелите. Например, повечето фавели по склоновете на планината Тижук в Рио де Жанейро вследствие на своето експонирано към залива Гуанабара и океана географско положение, често разполагат с впечатляващ изглед към града. Още архитектът Льо Корбюзие обръща внимание на това местоположение на фавелите, когато през 20-те години на XX в посещава града. Днес има много туристически фирми, които са се специализирали в развеждането на туристи във фавелите придружени от въоръжена охрана, с джипове или малки частни микробуси през крайбрежните фавели на Южната зона. Това е нова форма на туризъм („слъм-туризъм” или „фавелен туризъм”), каквато може да се види в някои развиващи се страни, като Индия, Република Южна Африка. В Бразилия той се практикува предимно в няколко конкретни фавели на Рио де Жанейро и Сао Паолу, като най-посещаваната е Росиня (годишно около 4500 туристи). Някои туристически фирми разрешават снимането само в определени места, други го забраняват напълно.

Този вид туризъм се насърчава още от правителството на Лула да Силва. През 2010 г. то отделя 230 хил. бр. реала за подпомагането му. Местното население обаче малко печели от това, тъй като туровете се

организиран откъм. Освен това поради тесните улици, стръмния терен и лоша настилка, появата на нови автомобили създава хаос.

Във фавелите е очевидно недостатъчното снабдяване със социална, особено образователна инфраструктура, като училища, детски градини и библиотеки, липсва културно предлагане, като кина, театри или концертни зали. Според данните от преброяването в страната на IBGE през 2010 г. във фавелите от услуги се ползва от канализация 67% от населението, от водоснабдяване 88,3%, от електроснабдяване 99,7%, от събиране на боклука 95,4%. Неграмотните са 8,4%.

Електро и водоснабдяването във фавелите е широко разпространено (след приватизирането на тази сфера през 80-те години на XX в, частните компании са заинтересовани да обхванат все повече и повече клиенти), но канализацията продължава да е значителен проблем. Депонирането на отпадъците в повечето фавели се регулира от страна на града с поставяне на големи контейнери при достъпните за камиони улици, но те често са доста отдалечени от живеещите в районите със стръмни терени. Недостатъчната хигиена във фавелите създава значителни проблеми на градските власти. Също недостатъчното здравно обслужване на фавелите има както за жителите на фавелите, така и за тези на съседните квартали на града въздействие под формата на повишени разходи и директни заплахи. Особено борбата с треската „денга“ (предавана от комарите) се усложнява както от хигиенната ситуация, така и от дефицита и трудната достъпност на жителите за ограмотяване по отношение на превантивните мерки.

На тяхно място обаче противостои често значителен брой футболни игрища. Много бивши професионални футболисти произхождат от фавелите (напр. Пеле, Ромарио и др.). Днес обаче някога важната роля на футбола като средство да се избяга от бедността (социална мобилност) се замества от

стимула да се печелят пари чрез влизане в търговията с наркотици. Клишето за креативния, пълен с надежда жител на фавелата („феладо”) и неговият успех в международния футбол вече е мит. Преобладаващата част от жителите на фавелите са с ниско образование, респ. квалификация и заемат ниско платени работни места.



Снимка 2. Футболен тренировъчен център на името на Пеле в Сантус, разположен при стадион Урбано Калдейра в близост до фавелата Нова Синтра (сн. П. Стоянов, 2012)



Снимка 3. Фавела Нова Синтра в Сантус (сн. П. Стоянов, 2012)

Предвид на високата престъпност (годишно във фавелите загиват около 6000 д), властите предприемат крути мерки за нейното ограничаване. На тази тема са заснети редица игрални филми, като „Градът на бога” (излъчван и по българска телевизия), „Елитен отряд” (2007) и „Елитен отряд 2” (2010). В Рио де Жанейро от 2008 г. се въвеждат специални полицейски сили, т. нар. UPP (Unidade de Polícia Pacificadora). За тази цел предходната година началникът на полицията на града посещава Колумбия, с цел обмяна на опит в борбата с престъпността. Съставът на тези сили преминава специално обучение, освен това получават към заплатата си бонус от 300 долара. До окт. 2012 г. такива UPP има вече в 28 фавели на Рио, до 2014 г. те трябва на нараснат на 40.

Възникване и развитие на фавелите в Бразилия. Понятието „фавела” се въвежда в Бразилия в края на XIX в, когато възникват първите фавели в процеса на освобождаване от робство през 1888 г., вследствие на последвалия голям приток на хора в градовете и от тогава постоянно се разпространяват. През 1897 г. наемници, биещи се във войната за Канудос (федерален щат Баия) срещу чужденците, изграждат колибно селище на хълма Морро да Провиденсия, недалече от Министерството на войната в тогавашната столица Рио де Жанейро, за да искат обещаната от правителството заплата. Окупираният от тях хълм те наричат Морро де Фавела, като за това избират името на едно увивно растение, с което се сблъскват по време на войната за Канудос, тъй като то при докосване предизвиква болезнено парене. Също лагерът (селището) Морро де Фавела е бил неприятен за правителството, подобно на други подобни спонтанни селища (напр. Мокамбос в Ресифи, Кафуас в Минас Жераис). Все пак понятието „фавела” се налага в цялата страна.

С времето фавелите в Рио се преместват. През 1906 г. центърът на града бива радикално преустроен с цел създаване на модерна столица на новоосновената република, което довежда до масивно разрушаване на скъпи сгради с жилища под наем. Голяма част от изтласканото бедно население започва да окупира пръснатите по територията на града хълмове („моррос”), с което започва разрастването на фавелите в Рио де Жанейро. От тогава фавелите следват линиите на експанзия на формалното градско развитие. През 20-те години на XX в фавелите са разрастват дотолкова, че вече се възприемат като проблем на цялото общество.

През 1950 г. мнозинството от фавелите са в индустриално използваната Северна зона на Рио и в експандиращите квартали на горната прослойка на Южната зона (Ботафого, Копакабана и Ипанема), които предлагат работни

места на жителите на фавелите. От 1950 до 1970 г. населението на фавелите на Рио вследствие на притока на мигранти отбелязва екстремно високи темпове на нарастване, с което се стига до уплътняване на фавелите на Южната зона, както и до множество нови основавания, свързани със силното разпростиране в Северната зона. През 80-те и 90-те години на ХХ в уплътняването на фавелите в централната градска част (Северна и Южна зони) води до силно нарастване на броя и площта на новите селища и в преди слабо населената Западна зона.

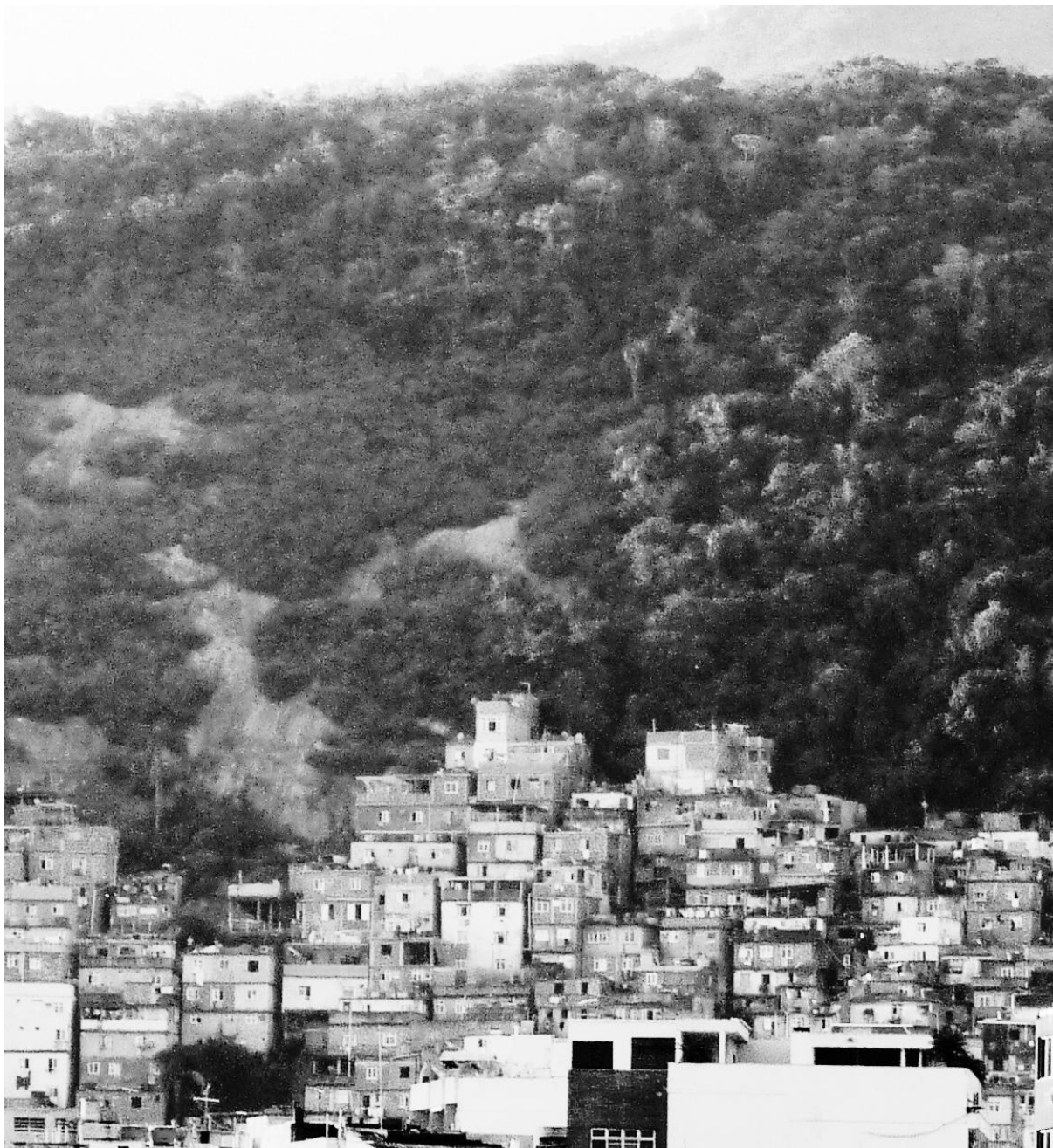
Съвременното пространствено развитие на фавелите в Рио де Жанейро се характеризира с две тенденции:

- Възникване на нови фавели в периферията, предимно в Западната зона при уплътняване на по-старите и консолидирани фавели на централната градска част;
- Възникване напоследък на т.нар. „линеарни фавели” по протежение на реките, магистралите и високоволтовите електропроводи. Тези, разположени в рискови райони, фавели използват последните налични площи в гъсто населената централна градска част.

По отношение на проектите за саниране, изходната градостроителна ситуация е различна по територията на града. От една страна в много фавели има значителни дефицити при базовата инфраструктура. Това е характерно особено за по-новите, неконсолидирани фавели като „селища на бедността”. От друга страна, много фавели, въпреки negliжирането и от време на време даже прилагане на репресивни мерки от страна на градските власти, преминават процес на консолидиране, който отнема около 20 години и той може да се забележи по постепенното подобряване на базовата инфраструктура и строителната субстанция. В резултат на това, голям брой

фавели, някога временни селища (квартали) на беднотата, постепенно малко се различават от легалните квартали на долната прослойка по доходи на населението.

Въпреки това, снабдеността с техническа инфраструктура и в консолидираните фавели е най-често с дефицити. Създадените с минимални инвестиции от жителите мрежи са най-често недостатъчни да поемат обслужването на бързо нарастващото население във фавелите. Като следствие има претоварване и упадък на инфраструктурата във фавелите, проблем който може да се реши само адекватни мерки от страна на общината, щата или държавата за изграждане на минимални стандарти и поддръжка.



Снимка 4. Фавела Морро до Павао в Южната зона на Рио де Жанейро, в близост до плажа Копакабана (сн. П. Стоянов, 2012)



Снимка 5. Фавела Вила Бейра Рио в Рио де Жанейро при входа на магистрала 116 Сао Паолу - Рио де Жанейро (сн. П. Стоянов, 2012)

Като най-голяма фавела в Рио де Жанейро, а и в цяла Латинска Америка, се счита Росиня, разположена в Южната зона на Рио де Жанейро с около 250 хил. ж (официално към 2006 г. за нея се дават само 56 хил. ж). Оценките се затрудняват от обстоятелството, че само в Рио съществуват множество градски райони, в които толкова силно са израснали фавели, че те междувременно формират огромни затворени „комплекси“ от фавели, които отвън могат да се разпознаят като една фавела. Напр. Complexo do Alemão и da Maré в Северната зона на Рио при еднакво гъсто застрояване заемат 2 до 3 пъти повече площи отколкото най-голямата фавела Росиня. Такива комплекси („complexos“) могат да се видят в много градове на Бразилия.

Накрая, известността на Росиня се дължи вероятно само на нейното географско положение в центъра на благоденстващата Южна зона на Рио с нейните световно известни плажове Копакабана, Ипанема, Леблон.

Политика на градските управи към проблема с фавелите. От възникването на първите фавели политиката на бразилското правителство и на градските управи се колебае между усилия за изселване от една страна и предлагане на помощ за подобряване на инфраструктурата на жителите от друга. Военните диктатури в периода 1964-85 г. се опитват чрез отчасти принудителни програми за преселване да постигнат изтласкване на населението от тези градски селищни пространства, което все пак се проваля.

По време на диктатурата бразилската държава се стреми към силен икономически подем, към привличане на ПЧИ в големи инфраструктурни проекти. Това засилва проблемът на фавелите в двоен аспект. От една страна всички големи градове разработват мастърпланове, които са насочени към изключването им от възникващата мрежа от вътрешноградска инфраструктура, като изолацията на фавелите се засилва от все по-нарастващата разлика между бедни и богати. Това планиране чрез изграждане на мастърпланове в смисъла на зонирание на градовете засилва спекулацията с недвижимо имущество и с това допълнително – на натиска върху бедното население.

Възстановяването на демокрацията в Бразилия също има своите последици, отразяващи се на въпроса за благоустройството на селищата. В страната има задължително гласуване, т.е. това означава че политиците са заинтересовани от изборните гласове и на социално слабите територии. Тази ситуация на зависимост от „добрата воля“ на отговарящите властимащи създава в Бразилия една характерна система на клиентелистка зависимост, при която например размяната на изборни гласове срещу мерки за градски

подобрения е обичайна практика. Задължителните днес за големите градове мастърпланове изискват и специално третиране на въпроса за собствеността в неформалните селища/квартали, при което както на собствениците на домове във фавелите, така и на правомерните собственици на окупираната земя се падат точно определени права.



Снимка. 6. Фавела в североизточните покрайнини на Манауш, щат Амазонас (сн. П. Стоянов, 2012)

Стратегии на национално равнище: Статут на град. Статутът на град („estatuto da cidade”) е приет със закон през 2001 г., който служи на поточното прилагане на два члена на конституцията на Бразилия от 1988 г. В закона се дефинират редица инструменти на градското планиране, които да се прилагат от отделните общини при разработване на задължителните

мастърпланове (т. нар. plano director е задължителен за градове с население над 20 хил. ж).

Как се стига до решението за въвеждане на статут на град? В хода на демократизацията от 80-те години на XX в в страната се формира т. нар. Национално движение за градски реформи (*Movimento Nacional de Reforma Urbana*), което си поставя следните цели (Maricato, E., 1988):

- Намаляване на спекулацията с парцели земя и недвижимо имущество;
- Намаляване на социално-икономическото и пространствено разслоение; Демократизиране на градското планиране и на административния апарат и
- Осигуряване на гражданските права и за жителите на неформалните селища.

След провеждането на референдум и приемането на двата нови члена в Конституцията, ядро на градската политика става plano director. В него са очертани всички площи на общината. Целта е градското развитие да се подобри трайно, като собствеността в града се регулира като колективен капитал, както и „равновесието в градската среда”. Един важен инструмент, особено по отношение на санирането на фавелите, е възможността в plano director да бъдат установявани т. нар. Zonas Especiais de Interesse Social, ZEIS (Специални зони от социален интерес). Тези територии в градското планиране до тогава са застроени незаконно, отличават се с висока гъстота на заселване, те са неформално признати от планирането. С помощта на ZEIS те могат преходно или трайно да бъдат освободени от известни правила и да станат обект на конкретни градски планови мерки. Напр. това може да е изграждане на социални жилища или отваряне на една горска територия за

обществеността. Също може да се задължи собственик да парцелира имота си и да продаде част от него. Ако той откаже до 5 години, възможно е отнемане на собствеността. Статутът на град стимулира и социалното жилищно строителство като цяло.

Акцентът върху санирането на фавелите води началото си от края на 60-те години и се налага все повече от около 1997 г., първоначално с последователни намеси, а в по-ново време чрез големи интегративни проекти. Например, в Рио де Жанейро през 1994 г. стартира голямо мащабна програма за саниране на фавелите „Favela-Vaíro”, която до 2010 г. трябва да докара във всички фавели електричество, вода, канализация и други инфраструктурни и социални съоръжения и в своите първи две фази засяга едва 600 жители. Освен това организацията „Um techo para mi país” („Покрив за моята земя”) си поставя за цел премахването на бедните квартали и изграждане на подслон за всички жители на страните от Латинска Америка.

Подобно на „Favela-Vaíro”, в района на Сао Паолу се разработва проектът „Гуарапиранга”, който в голямата си част е стимулиран от Интерамериканската банка за развитие. Той е програма за саниране на комунално равнище, като възниква вследствие на влошеното екологично състояние, от застрашеното водоснабдяване на Сао Паолу, с убеждението че чрез една широкомащабна програма за саниране на всички разположени по склоновете на язовир „Гуарапиранга” южно от града неформални селища ще може да се гарантира за дълго време водоснабдяването му, както и да се отстрани проблема с отпадните води.

При програмите за саниране на фавелите, от които ще представим по-долу по-подробно „Favela-Vaíro”, за пръв път са съставени интердисциплинарни проектни групи, вместо както е обичайно преди, отделни проблеми да се разглеждат изолирано един от друг. Напр. при Рио де

Жанейро е задължително проектната група, наред с ръководещият архитект, да има и специализиран в санитарните съоръжения инженер, както и един социолог или антрополог. В много случаи се включват и други професии в проектния тим. Също върху градския мащърплан фавелите се обозначават дълго време в повечето случаи като бели или зелени петна, тъй като се дефинират като нелегални, а не като част от формалния град. Сега с изясняване на дефиницията за фавела, както и с въвеждането на гореспоменатите зони или също „ареали от специален социален интерес” (areas de especiais interesse social, AEIS), става възможно да се изведе на преден план жилищният въпрос за спешна нужда от действие.

Исходното положение за саниране на фавелите се определя освен от градостроителни аспекти, но и от типичната за фавелите форма на социална самоорганизация, асоциация на жителите на фавели (Associação de Moradores). Задача на избраните обединения на население е да мобилизират и координират общностите за самопомощ при създаване на инфраструктура, да представят интересите на населението и в градските служби, за да постигнат подобряване на жилищната територия. Реализирането на проекти за саниране зависи при това и от съществуването и компетенциите на тези обединения на жители. От друга страна, вследствие на наводняването на много фавели от наркобанди, които ги използват за база за действие и защита, във фавелите се е установила паралелна власт, прилагаша както „благодеяния”, така и заплахи. По този начин се ограничават възможностите за действие на обединенията на жители, затруднява се провеждането на проекти за саниране и най-важното – значително се влошава социалният климат във фавелите.

Политика на градската управа на Рио де Жанейро.

Първи проекти за саниране и инфраструктурни програми (1979-1981 г.). След авторитарната политика на военните за разчистване (1962-74), при

която са разчистени 80 фавели и са преселени 139 хил. души в периферните селища и след една преходна политика на *laisser-faire* (1975-1978 г.) от 1979 г. насам, в Рио се извършва основна промяна в жилищната политика: от тогава на всички политически равнища се признава санирането на фавелите като принос към решаването на жилищните проблеми. Това развитие става възможно с политическото реформиране на военния режим, което изключва продължаването на авторитарната политика за фавелите, поради обявените за 1982 г. директни избори за губернатор. През периода на нова ориентация от 1979 до 1982 г. префектурата на Рио де Жанейро създава административна и планова основа за реализирането на бъдещите проекти и инфраструктурни програми.

Изолирани инфраструктурни програми (1982-86). След изборите за губернатор от 1982 г., на които побеждава левият популист Леонел Бризоза, в Рио се съставят различни, независими една от друга програми за инфраструктурно снабдяване на фавелите. С инфраструктурните програми за пръв път се постига значително подобряване на условията за живот.

Разширяване на програмите за саниране на общоградско равнище (1987-1993). От оттеглянето на централното правителство от федералната и комунална жилищна политика (1987), политиката за фавелите в Рио де Жанейро се определя на муниципално равнище. Засилването на местната автономия по жилищните въпроси наистина подобрява рамковите условия за гъвкава и близка до гражданите политика за фавелите, от друга страна обаче ограничава финансовите средства на градската община. Концептуалното обновяване на политиката за фавелите от 1987 г. се състои в оттегляне от изолираните инфраструктурни програми. Вместо това се залага на т. нар. „глобални проекти за саниране” (обхватно саниране на фавелите), които поради благоприятното съотношение „приходи-разходи” трябва да се

проведат в големи комплекси, като напр. Росиня и Жакарезиньо, но тези мерки се предприемат първоначално само на места.

С оценката на състоянието на неизползваните парцели земя в градската община на Рио и от Комисията за контрол на рисковите райони, за пръв път се обръщат към причините за образуването на фавелите, към липсващия достъп на градските бедни до земя и към резултиращите от това проблеми. През 1991 г. се приема План за комунално развитие (Plano Diretor), в който се залагат в местното право принципите на саниране на фавелите. По-нататък фавелите биват отделени като „специални зони” и биват въведени различни мерки, засягащи спекулацията със земя данъци. С тези мерки се създават правните, плановите и финансово-технически предпоставки за общоградско разработените програми за саниране на фавелите.

От 1993 г. насам в Рио де Жанейро са разработени няколко нови програми за фавелите, от които Програма Favela-Vairro е далече най-обхватната и въздействащата. Цел на Favela-Vairro е да преобразува фавелите в bairros (регулярни градски квартали). С цел адаптиране на съществуващите административни структури към изискванията на Favela-Vairro на мястото на съществуващия до тогава отдел на социалната служба по жилищните въпроси се създава през 1994 г. Служба по социалните въпроси (Secretaria de Habitação), която от тогава отговаря за комуналната жилищна политика. Предвид на изключителния успех на Програмата, ще се спрем на нея отделно по-долу, след като видим как се процедира в другия голям град на страната – „икономическата столица” Сао Паолу.

Политика на градските управи на другите големи градове: Програма Paraisopolis в Сао Паолу. Тук ще се спрем накратко на *Програма Paraisopolis* в Сао Паолу, съставена след въвеждането на статута на град. Параизополис със своите 80 хил. ж е втората по големина фавела в града,

разположена югозападно от центъра му в средата на богатия квартал Морумби. За широката общественост Параизополис е известен със социалните си контрасти. Той се отличава в двоен аспект от много други фавели в Сао Паолу: от една страна неговото директно съседство с домове на средната и горна прослойка, което е необичайно за града, тъй като за разлика от Рио де Жанейро, тук съществува почти изключително типът периферна фавела, разположена далече от жилищните райони на населението с добри доходи. В това отношение Параизополис има привилегировано положение, тъй като да се живее в близост до богатите райони на града се повишават шансовете за работа като домашна прислуга, респ. намаляване на транспортните разходи (към м. септ. 2012 г. билет в градското метро или железница струва 3,10 бразилски реала или около 2,50 лв, при среден доход на човек от долната прослойка от около 500 бразилски реала или около 400 лв.!!! – бел. авт.).



Снимка 7. Фавела Параизополис в Сао Паолу (2012)

От друга страна Параизополис има правоъгълна форма, респ. прави улици. Това е резултат от парцелирането на територията на голямата фасенда Морумби през 20-те години на XX в., с намерение на това място да се създаде вилен квартал за перманентно разширяващия се град. След продажбата на парцелите, поради икономическите трудности и голямото разстояние от градския център, както и намеренията за спекулиране със земята, застрояването им първоначално се забавя. По-късно по време на икономическия бум през 60-те години се подновява интересът към застрояване, вследствие на което за да се задържи бързата урбанизация се установява в градостроителния план от 1972 г. гъстота на жителите от само едно семейство на строителен парцел. Тук си построяват вили известни личности, поради което и до днес районът се характеризира с модерна

архитектура, но и с оградени с високи стени имоти, поради което те са слабо видими.

От началото на 80-те години по протежение на главната улица на Морумби започва изграждането на домове и затворени комплекси (gated communities) на горната средна класа. В страничните малки улички израстват фавелни квартали, вкл. т. нар. *complexo* (селищни комплекси от няколко сраснали се фавели). Сградите са построени с широк набор от строителни материали – от дървени, пластмасови и ламаринени до тухли и бетон. Много от тях нямат прозорци.

Програмата за саниране от страна на градската управа обхваща целия *complexo Paraisopolis*. Предвидените мерки включват изграждане на канализация, асфалтиране (на главните улици), на места стълби по склоновете улички, социални жилищни сгради за да се компенсират жителите загубили домовете си вследствие на разрушавания с превантивна цел. Като цяло Програма Параизополис в Сао Паолу се различава от Програма *Favela-Vaíro* именно с жилищното строителство.

С цел да се противодейства на спекулацията със земя на пазара на недвижимо имущество, за да може много жители на фавела да останат в своя градски квартал, както и за да може да се планира на територията на фавелите с широка подкрепа от населението в Параизополис, от страна на градската управа на Сао Паолу е разработена сложна и бюрократично раздута на разходи система на обезщетяване на засегнатите от разрушаване:

а) Изплащане в брой на 5000 бразилски реала (на самотни без деца, на части от родителско тяло – само 3000 бразилски реала). При тази опция на компенсиране за 20 години се губи правото на друг вид обезщетение в рамките на една обществена програма за жилищно строителство. Сумата от 5000 реала (около 2500 щатски долара) е практически без стойност на

официалния пазар на недвижимо имущество, с тях получателят им може най-много да се сдобие с друга барака в друга фавела. Но на неформалния пазар на недвижимо имущество тази цена е вече над 5000 реала.

Преди началото на планирането, във всички райони на саниране се разработва един вид кадастрален план, в който се каталогизират размера, географското положение и броят на населението на всички колиби. Който се нанесе във фавелата след тази регистрация и е засегнат от мерки на разрушаване, може да използва само опцията плащане в брой на 5000 реала и е изключен от други компенсации.

б) Преместване в новопостроено жилище. При това първоначално се извършва по време на построяването и за сметка на градската управа преместване в жилище под наем (максимално 500 реала на месец). Размерът на наема подлежи на контрол от страна на градската управа. Социалните жилища за временно настаняване са обикновено в рамките на фавелата, с което никой жител да не бъде откъснат от своята социална среда. Въпреки това, мнозина са настроени критично към преместването в ново жилище поради наличието на допълнителни разходи за ток, вода, обща поддръжка. Също, защото структурата на жилищата не допуска в голямата си част разширяване, това е голям недостатък за млади семейства планирали да имат още деца. В Сао Паолу все още няма т.нар. разширяеми жилищни единици, изпробвани вече в Сантяго де Чили. Сега те се изпробват в рамките на санирането на „комплекса“ Аламао и Мангиньос в Рио де Жанейро (тук семействата могат да се разширят с 1-3 стаи).

в) Ново построяване на собствен дом с предоставен от градската управа безлихвен кредит. От това се възползва онзи жител на фавела, който е получил право на компенсация, за да построи нова сграда върху наличен парцел земя (вкл. извън фавелата) при съгласуване с градската управа. Чрез

т.нар. „кредитна карта” се покриват до 22-40 хил. реала. Възможно е и да се придобие вече съществуваща къща, но разходите се покриват до известен размер. Във всеки случай безлихвеният кредит е за срок до 20 години. Едва след това придобитото недвижимо имущество може да бъде продадено (мярка с цел да се избегне спекулацията).

г) *Смяна на дома*. Засегнатите от планирането, респ. от разрушаването могат да се откажат от преместване в жилища на градската управа и вместо това да извършат размяна на дом, като другият предоставя своето срещу преместване в новопостроен. При това се проверява обитаемостта на жилищата периодично за наличие на стандарти (евентуална опасност от срутване, наличие на прозорци, баня и кухня), като те са много ниски. Бразилското министерство на градското планиране дава в своите указания напр. следната дефиниция за неадекватно градско жилищно пространство: „Квалифицирането като неадекватно засяга жилищните постройки с недостатъчна инфраструктура, с прекомерна гъстота на живеещите, с проблеми свързани със състоянието на собствеността, с висока степен на западнали или неналични санитарни възли”. Под дефицитна инфраструктура се разбират всички жилища, които не разполагат най-малко със следните базови функции: електроосветление, канализация на парцела, отводнителни съоръжения за използвана вода или септична яма, както и извозване на боклука. За прекомерна гъстота на живеещите се говори, когато в сградата се надхвърля стойността от 3 д/спалня. Терминът „неадекватно състояние на собственост” се отнася за случаите, в които най-малкото един жител наистина притежава постройката, но не е официалният собственик на съответния парцел.

Програма „Favela-Bairro”. Програмата Favela-Bairro започва през 1994 г., първоначално финансирана с градски средства, в 15 по-малки фавели

на Северната зона. Оценката на състоянието, анализът и планирането биват прехвърлени на частни архитектурни и планови бюра. Привличането на частния сектор в Програмата има за цел да компенсира дефицитите на подходящ персонал и оперативна гъвкавост на общественото управление. След пробния период, който демонстрира реализируемостта на Програмата, бива одобрена молбата за кредит от 300 млн. дол за финансиране на Favela-Bairro от Интерамериканския фонд за развитие (Inter-American Development Bank, IDB). През 1995 г. се започва със санирането на още 50 фавели. Мерките за подобряване и развитие покриват, според нуждите, следните сфери на техническа и социална инфраструктура – стабилизиране на застрашените от ерозия склонове, саниране на уличната мрежа и на санитарната система, общественото осветление, чистенето на улиците и извозването на боклука, както и изграждане на общински съоръжения. IDB напоследък е предоставила на Рио де Жанейро нов кредит от над 300 млн. дол, който позволява продължаване на Програмата (Favela-Bairro 2) върху още 63 фавели. До средата на първото десетилетие на новия век Програмата покрива общо 158 фавели с около 600 хил. ж.

„Favela-Bairro” е по-същество урбанизационна програма, която се прилага в Рио де Жанейро като част от градския план за развитие (*Plano Diretor da cidade do Rio de Janeiro*), за да се преобразуват фавелите в нормални градски квартали. Както се вижда от името, на първо място в Програмата става въпрос за интегриране на фавелите в регулярния град. В своите усилия тя се концентрира върху обществените услуги и пространства. Цели се проектните територии да бъдат снабдени с функционална инфраструктура (водоснабдяване, извозване на боклука, осветление на улиците, поща), да ги организира наново пространствено от аспектите на една отваряща се към града територия (да се създаде достъп, отваряне на

фавелата към града, осигуряване на рисковите територии), да се установят социални услуги (детски градини, училища, консултантски бюра). Нови жилищни сгради трябва да се изграждат само когато вследствие на осигуряването на рисковите територии като стръмни склонове, буница или речни течения се налага разрушаване на съществуващи постройки.

В хода на Програмата се разработват две подпрограми, които функционират на същия принцип и се координират от същите служби, но все пак засягат други „целеви групи” фавели: *bairrinho* („градски кварталчета”) за малки фавели между 100 и 500 семейства и ‘*grandes favelas*’. Освен това има редица допълнителни програми, които съобразно специфичната ситуация на една фавела могат да бъдат съставени и да се специализират, напр. върху преселването от рискови територии или регулирането на нелегално парцелирана земя.

Програмата се оказва много успешна и бива адаптирана още през 90-те години на XX в. в много градове и дори други страни. Тя се счита за пионер на една нова парадигма в градското развитие на развиващите се страни, при което вместо преселване на жителите на бедните квартали в новоизградени, в центъра стои развитието на самите квартали.

„Favela-Bairro” се отнася към т. нар. програми за подобряване на градските части (или *Upgrading Programms*), парадигма стимулирана преди всичко от Интерамериканската банка за развитие (IDB) от около 1990 г. насам в градското развитие, която поставя на преден план санирането на западналите градски квартали (*slums*) и неформални селища (бедни квартали). За разлика от традиционните урбанизационни програми за бордеите (*slums*), които имат най-често като следствие преселване на жителите, при този род програми почти не се строят нови сгради, а вместо

това се подобрява съществуващата строителна субстанция и засегнатите градски квартали се снабдяват с инфраструктурни съоръжения.

Програмата „Favela-Bairro” излиза извън този подход, тъй като се цели не само подобряване на базовата инфраструктура, но и интегриране на фавелите към формалния град. Това става от една страна чрез легализирането на парцелните отношения, а от друга – чрез изграждане на комунални съоръжения, които трябва да позволят устойчиво развитие. Прави се опит да се стимулира и подкрепя икономическият потенциал на квартала (чрез инкубаторни центрове или търговски пасажи), като се изграждат също детски градини и ясли, както и сгради за обществени мероприятия. Този интегративен подход е възприет и в други програми за саниране на градски квартали.

Кратка история на програмата. Както стана въпрос по-горе, фавелите съществуват в Рио от XIX в. насам, проблемът все пак се изостря около 1950 г., когато като следствие на индустриализирането на Бразилия се извършва бягство от селата в големи размери към големите градове. Много от вътрешните мигранти са без средства и се заселват при това в неформални селища в края на града. Първоначално, подобно на другите развиващи се страни, градът се опитва да реши този проблем чрез социално жилищно строителство. Вследствие на консервативния възглед на военните правителства през тези години, методите на преселване са отчасти драстични, като засегнатите фавели са принудително разчистени с помощта на строителни машини, техните жители биват принудително натоварвани на камиони и настанявани в нови жилищни блокове (*conjuntos habitacionais*). В тези квартали на социално жилищно строителство условията за живеене по правило рядко се подобряват. Тази проблематика се разглежда във филмирания по-късно роман „Градът на бога” на Пауло Линс (излъчван и по

българска телевизия). Между 1960 и 1975 г. само в южната част на града са преселени 137 774 д (Blank, G., Bras de Pina, 1979).

Между края на 60-те и средата на 70-те години на XX в все пак вследствие на социологични изследвания в света се признава невъзможността да се реши проблемът с формирането на градски бордеи чрез такива програми за преселване, които се разглеждат не само като трудно финансируеми, но и довеждат със себе си множество социални и икономически проблеми, като отдалеченост на социалните жилища (сателитни градове) от работните места и склонност на преселените лица да разглеждат това жилище като потребителска стока, да го продават и отново да се преселват обратно в бордей (Andreatta, V., 2012). На конференцията Habitat I на Световната банка през 1976 г. се изказват редица препоръки за алтернативни програми. По същото време в Рио се стига до постепенно преосмисляне. През 1968 г. федералният щат Рио де Жанейро в контраст на политиката на централното правителство създава служба за финансиране на първите програми за саниране (*Companhia de Desenvolvimento de Comunidades*, CODESCO). Първата програма се прилага за фавелата *Bras de Pina*. Под понятието шапка *mutirão remunerado* през 70-те години възникват независими движения във фавелите, които имат за цел подобряване на инфраструктурата. Те са организирани най-често на кооперативна основа. През 1983 г. чрез създаване на кадастър на фавелите (*Cadastro de Favelas*) се извършва градска статистическа оценка на състоянието на тези квартали, с цел ограничаване на проблемите.

След като през 1985 г. пада военния режим и се възстановява демокрацията в Бразилия, движенията *mutirão remunerado* биват подкрепяни официално от градската управа. Към края на 80-те години се очертава

промяна и в градското законодателство в резултат на политическите дебати около урбанизирането на фавелите.

Plano Diretor u Favela-Bairro 1 (1995–2000). От началото на 90-те години Интерамериканската банка за развитие започва да стимулира инфраструктурни програми. Като преломна точка се счита 1993 г., когато на общинските избори за нов кмет на Рио е избран Сезар Мая. Новата градска управа разработва начело с архитекта Луиз Паолу Конде нов план за развитие (*Plano Diretor da Cidade do Rio de Janeiro*), който съдържа като централни проекти двете урбанизационни програми Favela-Bairro и *Rio-Cidade* за по-нататъшното развитие на формалния град. Ръководството и разработването на Програмата Favela-Bairro се поема от архитекта Жорже Марио Жауреги.

Един първи проект на Favela-Bairro стартира през 1994 г. и обхваща първоначално 15 фавели в един пилотен проект. По време на официалната фаза от 1995 г. насам Програмата се разпростира върху 54 фавели. Градската управа успява да покрие 60% от разходите чрез кредит от Интерамериканската банка за развитие.

Favela-Bairro 2 (2000–2004). През 2000 г. Интерамериканската банка за развитие одобрява нов кредит за втори проект на Програмата Favela-Bairro. Съставни части на Програмата са:

База на програмата е един договор между различните градски служби в сферата на здравеопазването и инфраструктурата, които се задължават да разпрострят своите дейности върху съответните включени в проекта фавели и с това отвъд техните досегашни сфери/обекти. Затова на тези служби се предоставят от града финансови средства. Дейностите обхващат следните сфери: 1. Водоснабдяване (всички жилищни единици да се снабдят с течаща вода); 2. Тоалетни (фавелата се свързва към градската мрежа от тоалетни); 3.

Дренаж/Канализация (фавелите да получат канализационна система, за да се избегнат наводнения); 4. Стабилизиране на площите по склоновете (несигурните площи да се укрепят чрез строителни мерки); 5. Залесяване (да се озеленят неизползваните площи, доколкото е разумно); 6. Делимитиране на фавелите (разглежданата като *favelado* територия бива отграничена чрез строителни мерки от останалата част на града, за да се възпрепятства нейното разпростиране); 7. Улична мрежа (изгражда се главната улична мрежа и се подобряват второстепенните улици и пешеходни пътеки, второстепенна улична мрежа); 8. Отстраняване на отпадъците (фавелата бива свързана със системата за регулярно градско събиране на сметта); 9. Електричество (всички жилищни единици биват свързани с официалната електромрежа, изгражда се осветление на улиците, площадите и други обществени учреждения); 10. Обществени учреждения (изграждане и поддръжка на комунални и частни съоръжения – детски ясли, здравни центрове, търговски и развлекателни комплекси); 11. Икономически потенциал (провежда се изследване за икономическия потенциал на квартала, за да може целево да бъдат стимулирани предприятия и кооперации); 12. Поземлена собственост (парцелите земя биват привеждани в собственост на жителите на фавелите и така регулирани.

Оценка и възприемане на Програмата Favela-Bairro. Как може да се оцени Програмата на фона на новата стратегия на Световната банка за общоградско „ъпгрейдване на бордеи”? Първо трябва да се вземе под внимание, че при това става въпрос за една в много отношение нова програма, чието реализиране особено на първоначалния етап не е без слабости. Забележителното е все пак, че отговорните са подложени на постоянен процес на учене и научените уроци са вградени в Програмата чрез мерки за коригиране. С това Favela-Bairro подобрява не само условията за

живот, но и дава принос към изграждането и засилването на институциите на ориентираната към овладяването на бедността жилищна политика. В частност, в Програмата могат да се установят следните слабости:

- Програмата изисква създаване на нова жилищна служба и изграждане на подходяща административна структура, което довежда първоначално до значителни проблеми с процедирането и координацията;
- Изискването в Програмата участие на жителите на фавелите в планирането на проектите за саниране почти не става в практиката. За това са отговорни недостатъчният опит на архитектурните бюра и тези за планиране, както и времевия натиск за реализиране на Програмата от предстоящите комунални избори през ноември 1996 г. Междувременно е признато значението на участието на гражданите за възприемането на Програмата и с това се създават външни бюра, които дават на жителите на фавели информация за проекти и свързани с това въпроси и проблеми;
- Може да се критикува също силната насоченост в началото на Програмата към техническата инфраструктура. По тази причина Favela-Vaíro 2 ще съдържа повече мерки за осигуряване на доходи и за развитие на социалната инфраструктура във фавелите;
- Легализирането на поземлената собственост е труден процес, което би блокирало за години реализирането на Favela-Vaíro, поради което въпросът за поземлената собственост първоначално е изваден от Програмата. Тъй като с проектите за планиране все пак ще нараснат и цените на недвижимото имущество, легализирането на поземлената собственост ще бъде отново релевантно и трябва да се засегне на втория етап на Програмата;

- Търговията с наркотици във фавелите на Рио е фактор, който поставя под въпрос провеждането на Програмата. Макар съпротивата на наркобосовете да е нарастващ проблем на Програмата, до сега са избегнати по-големи конфликти.

Въпреки споменатите пропуски, Програмата Favela-Bairro може да се оцени като успешна. Освен концептуално, тя се отличава и по отношение на своя необичаен обхват спрямо предишните точно насочени инфраструктурни програми, като до сега са подобрени условията за живот на 376 хил. ж на фавели. За IDB Програмата се смята като положителен проект и сега се провежда в съседната мунисипия Сао Жоао де Меритил.

Поставя се въпросът, все пак, дали Програмата с нейната претенция за пълна интеграция (пространствена, градостроителна и социална) на фавелите във формалния град не е прекомерно висока цел. Защото решаването на проблема с фавелите зависи и преди всичко от политически, социално-икономически фактори, които се проявяват чрез градостроителна намеса.

Програмата Favela-Bairro заема през 2003 г. първо място при три от проведените в различни месеци анкети за изследване на общественото мнение, при което запитаните трябва да отговорят коя от множеството социални програми на Рио де Жанейро трябва да получат най-голям приоритет при градската управа. При въпроса, кой от тогава провежданите проекти въобще е най-важен за града, Програмата Favela-Bairro също е посочена на първо място, преди градската автомагистрала Линя Амарела.

Още в началото на Програмата са адаптирани подобни проекти в други региони на Бразилия или други държави. Така съседна Аржентина започва през 1997 г. много сходно насочена програма (*Programa de Mejoramiento de Barrios*, PROMEBA). Този род урбанизационни програми се отнасят от

средата на 90-те години към инструментите на Интерамериканската банка за развитие и се стимулират от нея целево и се подлагат постоянно на оценка.



Снимка 8. Разчистване на фавела с цел освобождаване на терен за ново строителство във фавелата Нова Синтра на Сантус, щат Сао Паолу (сн. П. Стоянов, 2012)

Примерът с Рио де Жанейро показва, че санирането на фавелите в Бразилия няма алтернатива. Предвид на натиска на проблема е нужна жилищна политика, която позволява възможно устойчиво и въздействащо подобряване на фавелите. До тази цел Програмата Favela-Vairo е стигнала малко по-близо. Тя е крайната точка на едно по-продължително развитие, през което се създават институционални, правни и планови предпоставки за провеждане на широко заложените програми за „ъпгрейдване на бордеи”. До

глобалната реализация на новата стратегия за общоградски стратегии за саниране на Световната банка има вероятно още дълъг път. Подобряването на градските маргинални селища затова вероятно още дълго ще зависи от усилията на засегнатите за самопомощ.

Литература

Andreatta, V. Favela-Bairro, un nuevo paradigma de urbanización para asentamientos informales. https://upcommons.upc.edu/revistes/bitstream/2099/1586/1/01_Favela-Bairro.pdf (31.08.2012)

Baumann Burgos, M. Dos Parques proletários ao Favela Bairro, in: Zaluar, Alba e Alvito, Marcos (org.), Um século de Favela, Rio de Janeiro, Editora FGV., 2006, p.34

Blank, G., Bras de Pina. Experiência de Urbanização de Favela, in: Lícia do Prado Valladares (Hrsg.), Habitação em Questão, Jorge Zahar Editor, Rio de Janeiro 1979

Blum, E., P. Neitzke. FavelaMetropolis Berichte und Projekte aus Rio de Janeiro und São Paulo, bauverlag, Birkhäuser, 2004

Craemer, U. Favela Monte Azul. Verlag Freies Geistesleben, 1987

Dietz, J. Aufwertung ganzer Stadtteile. Erfolge des Favela-Bairro-Programms. http://www.topicos.net/fileadmin/pdf/2001/3/Favela_Sanierung.pdf (31.08.2012)

Killisch, W. und Dietz, J. Sanierung von Favelas in Rio de Janeiro. Bessere Lebensbedingungen in staedtischen Marginalsiedlungen. In: GR 54, Heft 3, 2002

Maricato, E. The Urban Reform Movement in Brazil, In: International Journal of Urban and Regional Research No.1/1988, ESSEX, Edward Arnold Editions, 1988

Pasternak, T. S. Squatter Settlements and Slums in Brazil, in: Aldrich, B. C., E. Sandhu, R. Housing the Urban Poor. Policy and Practice in Developing Countries, London, Zed Books, 1995

Segre, R. Las escalas de la pobreza en América Latina. Rescate de la ciudad

informal en Rio de Janeiro: El Programa Favela-Bairro. Iberoamerikanisches Seminar für Wohnungspolitik, San Miguel de Tucumán, 2003
<http://www.iadb.org/en/topics/topics-in-latin-america-and-the-caribbean,1125.html>

Wintzingerode, Ayla von. Favelas – Neue Wege in der Slumsanierung (Favelas – nuove strategie di recupero. Università degli Studi di Sassari Dipartimento di Architettura e Pianificazione Dottorato di Ricerca in “Progetto Ambientale dello Spazio”

XX Ciclo a. a. 2007/2008

UN-HABITAT, The Challenge of the Slums: Global Report on Human Settlements 2003, United Nations Human Settlements Programme, London, UN-Habitat, 2003

www.worldbank.org/urban Стратегически документи на Световната банка

www.worldbank.org/html/fdp/urban//public/cties_in_transition.pdf Документи на UNCHS-Habitat

http://www0.rio.rj.gov.br/habitacao/favela_bairro.htm Програма Favela-Bairro (към 25.10.2012)

СЮДАД ХУАРЕС (СЕВЕРНО МЕКСИКО) В СЯНКАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

По северната граница на Мексико индустрията процъфтява. Много концерни от развитите индустриални страни са изградили там предприятия, за да печелят от по-ниските разходи за заплати в сравнение със САЩ и Канада. Сюдад Хуарес е най-големият мексикански град по границата със САЩ и се смята за столица на т. нар. предприятия “макиладора” (вж по-долу). Без индустриалното развитие той би бил един незначителен пограничен град. Но бумът на индустрията довежда до големи социални и екологични проблеми.

Мексико се глобализира. От началото на 80-те години на ХХ в. мексиканското правителство провежда политика на интензивно интегриране към световния пазар, която е съпроводена със значителни институционални промени на наднационално равнище (участие в НАФТА) и реструктуриране на националните институции. Не на последно място за това допринасят и политическите промени в страната: през 2000 г. след 71-годишно управление Партията на институционалната революция (ПНИ) предава управлението на национално-консервативната партия - Партията за национално действие (ПНД).

Междувременно Мексико се смята за една от най-интегрираните страни в световния пазар латиноамерикански страни. Най-важният търговски партньор за страната са САЩ: $\frac{3}{4}$ от вноса на Мексико идват от САЩ и почти $\frac{9}{10}$ от мексиканския износ отиват за САЩ.

САЩ играят важна роля за Мексико и в друг аспект - предвид на значително по-ниските заплати в Мексико, отколкото в САЩ и Канада,

правителството успя да привлече чрез специална програма трудоемки промишлени отрасли преди всичко по границата със САЩ - т. нар. “макиладора”. Но Мексико днес не е “страна с евтино производство”. Наистина средните разходи за заплати в Мексико продължават да са далече под тези в САЩ, но в азиатските страни като Китай, Индия и Индонезия заплатите все още е далече под средните за Мексико.

Напоследък се прибавя още един фактор за локализиране на чуждестранни предприятия в Мексико. В рамките на НАФТА в началото на 2001 г. са премахнати данъчните облекчения за предприятията “макиладора”, като цяло за страната митата са значително намалени. Това означава почти пълна митническа свобода за стокопотоците между Мексико и САЩ/Канада. Ограниченията засягат преди всичко европейските и азиатските компании.

Понятието “макиладора”

Още през 60-те години мексиканското правителство започва да стимулира създаването на предприятия “макиладора” (понякога наричани кратко “макила”). Предприятията “макиладора” формират част от производствените етапи, които използват вносни продукти. “Макиладора” са замислени през 60-те години от мексиканското правителство преди всичко като средство за разтоварване на Мексико сити, и за създаване на работни места на мексиканските работници надничари, които до 1964 г. можеха да работят легално в американските плантации. Днес предприятията “макиладора” се намират предимно в Северно Мексико.

До 90-те години предприятията “макиладора” са освободени от мита и работят с ниски данъци, ако продукцията им се реекспортира. От 2001 г. митническите облекчения важат само ако реекспортът се извършва извън страните на НАФТА (САЩ, Канада, Мексико). За тях митата постепенно се премахват, с което “макиладора” вече не се отличават съществено от останалите предприятия, създавани от чуждестранни компании.

Сюдад Хуарес – център на индустрията “макиладора”. Сюдад Хуарес израства за четири десетилетия от незначителен граничен град до петия по големина град на Мексико, където се намират 15 % от всички предприятия “макиладора” и работят 1/3 от всички заети в “макиладора”. Със своите 25 000 работници и служители, градът има най-голям брой заети в “макиладора”.

Инвеститори и отрасли. Повечето предприятия “макиладора” са със седалище в САЩ, следвани от тези в Канада. Директни инвестиции има също от Германия (“Сименс”, “Бош”), Нидерландия (преди всичко “Филипс”), най-голямата френска инвестиция е на “Томсън”. Най-важните отрасли на обработващата промишленост (измерено по броя на заетите) са

електротехника и електроника, транспортно машиностроене, текстилна и шивашка промишленост, а най-важната сфера на електротехниката и електрониката е производството на телевизори: всеки трети телевизор в Северна Америка идва от Сюдад Хуарес. Другите сфери на електрониката снабдяват транспортното машиностроене с електронни системи и кабели. Във връзка с локализацията на автомобилната промишленост по северната граница на Мексико се говори вече за “макиладоризация” на отрасъла.

Предвид на значението на автомобилната промишленост за Сюдад Хуарес, тук важи известната поговорка: “когато автомобилпроизводителите кихат, субдоставчиците заболяват от грип”. Зависимостта на автомобилостроенето на Сюдад Хуарес е преди всичко от автомобилните концерни на САЩ. Предвид на спада в търсенето на автомобили в САЩ след 2001 г., в Сюдад Хуарес производството се забавя.

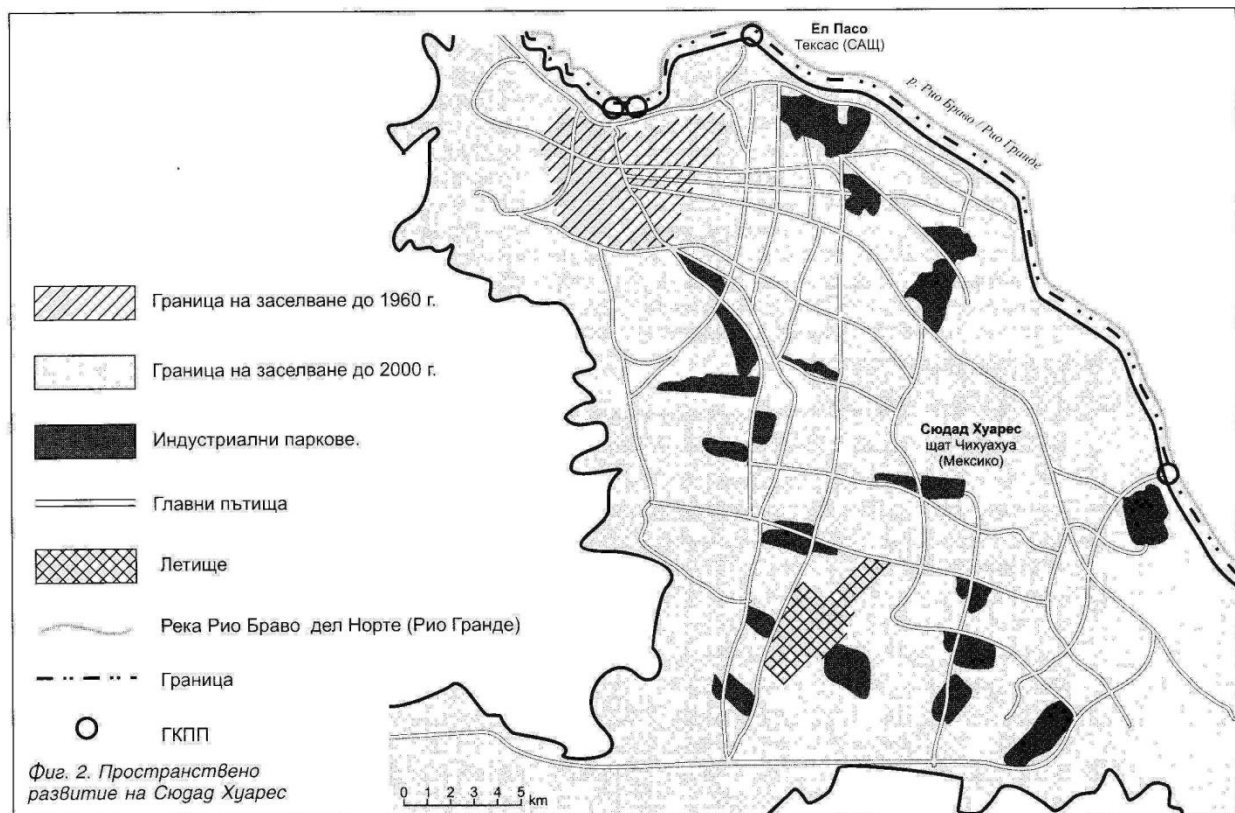
По-силен вторичен сектор от третичния. В Сюдад Хуарес не се отбелязва прелом към развитие на третичния сектор. Вторичният е станал господстващ с навлизането на индустрията “макиладора”. Сравнително слабото нарастване на сектора на услугите се дължи също и на установяването на услугите в съседния град-близък Ел Пасо (САЩ). Тъй като бумът на Сюдад Хуарес повишава и разходите за поддържане на живота значително над средните за Мексико, много жители всекидневно пътуват от Сюдад Хуарес за покупки в “шопинг-центровете”(молове) на Ел Пасо. В Ел Пасо секторът на услугите има три пъти повече заети отколкото в обработващата промишленост.

Градско развитие. Река Рио Браво, респ. Рио Гранде разделят Сюдад Хуарес от неговия град близък Ел Пасо. Селището води началото си от францисканска мисия, основана през 1659 г.. От 1888 г. то се нарича Сюдад Хуарес по името на мексиканския президент Бенито Хуарес. И ако днес

Сюдад Хуарес е по-големият град, то до 1950 г. по брой на населението Ел Пасо е по-напред, благодарение на развитието на услугите, включително туризма. С въвеждането на “сухия режим” в САЩ през 20-те години на ХХ в., към Сюдад Хуарес се наблюдава засилен интерес (градът става популярен със “алкохола, наркотиците и престъпленията”). През 40-те години американската армия изгражда в града близък Ел Пасо голяма военна база, което предизвиква още по-голям разцвет на проституцията и търговията в Сюдад Хуарес. През 60-те години започва държавното стимулиране на индустрията в граничния регион. Демографският растеж на Сюдад Хуарес от тогава много по-малко се дължи на естествения прираст, отколкото на миграцията. Пристигат преди всичко млади хора: 2/3 от населението е на възраст под 30 г.

Проблеми от бум в развитието на града. Градът днес има множество проблеми, които се дължат на бързия бум в развитието му:

- *“Лъжлива урбанизация”*. До 1960 г. градът се разпростира върху по-малко от 1000 ha площ, след това последва изключително бързото му разрастване за да достигне днес около 22 000 ha днес. Градът е агломерация без същински културен и функционален център;
- *Значителни слоеве бедно население*. Данъците, които се получават от индустрията отиват почти изцяло в централното правителство и само малка част от приходите се връща обратно в градската управа. Изграждането на инфраструктурата става изключително от частни предприемачи: частни компании за жилищно строителство строят жилища за платежоспособни лица. Почти 1/2 от улиците на Сюдад Хуарес не са с твърдо покритие и във всяко шесто домакинство липсва канализация.



Фиг. 1. Пространствено развитие на Сюдад Хуарес

Съществуват и **екологични проблеми** - Сюдад Хуарес се намира в гранично положение не само в топографско, но и в екологично отношение:

- до сега предприятията “макиладора” трябваше да реекспортират своите отпадъци, както и продукцията си. В рамките на НАФТА това условие бе премахнато;
- тъй като Сюдад Хуарес е разположен в аридната (сухата) зона близо до пустинята Чихуахуа (над 2000 m над морското равнище), природният баланс разполага с малко ресурси за възстановяване. Подпочвените води се изпомпват от голяма дълбочина. Всяка година нивото им в района на Сюдад Хуарес и Ел Пасо спада с 1,5 m. Прогнозите сочат за изчерпване на запасите през 2020 г.;

- Въздухът е силно замърсен от вредни емисии. Наред с предприятията, за това допринася изключително бързото нарастване на броя на леките коли, тъй като липсва градски транспорт. Поради това, че групите население с ниски доходи се ориентират към евтини автомобили, те карат стари коли, които отделят много вредни емисии. Средната възраст на една кола в Мексико е 16 г. Според нормите на ООН, на Сюдад Хуарес не достигат 80 % зелени площи, поради което нито може да се възстанови потреблението на кислород, нито да се пречистят вредните вещества във въздуха. Качеството на въздуха над градовете-близнаци междуременно е най-лошото от всички гранични градове и едно от най-неблагоприятните в Северна Америка.

Опазване на околната среда в Сюдад Хуарес

“ В Сюдад Хуарес само 1% от замърсяването на въздуха идва от индустрията, останалото е от други източници и най-вече от автомобилния транспорт. Все пак индустрията дава по-опасни субстанции от домакинствата. Затова индустриалните предприятия не можеха да бъдат изключени от програмата за чиста индустрия” – казва Д. С. Ания, директор на службата “Екотехнологиас де Мехико”. В Сюдад Хуарес 80 индустриални предприятия са се подложили на доброволен екологичен одит на програмата и 55 от тях са получили сертификата за “чисто предприятие”.

Източник: сп. Екология, 11.02.2001 г.

Развитие на индустриалната структура. Ранните предприятия “макиладора” се характеризират стога, че са производствени етапи с ниски

разходи на труд, които са отделени от намиращите се предимно в САЩ основни производства. Така тук се установяват предимно онези производствени сфери, които използват нискоквалифицирана, респективно заменима работна сила.

Напоследък се формират *нови индустриални структури*. В тях се развиват производствени процеси, които се подкрепят с т. нар. CAD/CAM-системи (гъвкави производствени системи , ГПС). Скъпите машини изискват изключително квалифицирана работна ръка. За да се намали текучеството на работната сила се въвеждат програми за квалификация, които обещават лично преуспяване. Така се мотивират и обвързват работниците с предприятието. Освен това се обучават специалисти (техници и инженери) за нуждите на местния пазар на работната сила.

Нуждата от висококвалифицирани работници расте и от локализирането на фирми от сферата на НИПКР, особено в сферата на автомобилостроенето.

МЕКСИКАНО-АМЕРИКАНСКИ ТРАНСГРАНИЧЕН РЕГИОН I: ПУСТИНИ И МАКИЛА

Свикнали сме да гледаме американски филми, в които границата на САЩ с Мексико е спасителната линия за хората, бягащи от закона или за трафик на хора, дрога и оръжие. Тази граница обаче от 1994 г. насам е и вътрешна граница на едно от най-големите търговско-икономически обединения в света (НАФТА), а все още няма изгледи да бъде премахната.

Границата между САЩ и Мексико е граница на екстремните контрасти. Тя отделя не само политически две страни една от друга, но формира и разделителна линия между Първия и Третия свят, при което се проявяват политически, икономически, социални и културни различия. Прилежащото пространство обхваща 10 мексикански и американски щата, в които днес живеят около 100 млн.д. Това пространство наистина е извънредно хетерогенно, но в хода на историята бива засегнато по особен начин от политическото и икономическо развитие от двете страни на границата. То се характеризира от постоянните взаимодействия през границата и с взаимна зависимост на двете страни, която все пак е силно асиметрична (Martinez, 1994 В: Pollheimer, 2001: 52).

Тук ще скицираме първоначално политическото възникване на границата и граничното пространство Мексико-САЩ, след това ще засегнем по-подробно икономическото развитие и характерните обществени феномени на този проблем. Накрая ще разгледаме няколко специфични аспекта на граничната проблематика. Проведеният анализ е както на базата на изследване на научна литература, така и на лични наблюдения на автора почти по цялото протежение на границата. В тази първа част на изследването ще се спрем по-конкретно на:

- Морфологията и формиране на границата;
- Гранично пространство – природно, социално, икономическо;
- Програма „Макиладорас”.

Морфология и формиране на границата. Границата между Мексико и САЩ тръгва от Сан Диего (Калифорния) и Тихуана (Баха Калифорния) на запад и стига до Матаморос (Тамаулипас) и Браунсвил (Тексас) на изток. При това донякъде върви в посока запад-изток през множество ландшафти, които контрастират между големите градове и неплодородни пустини.

Границата може да се раздели на 2 части: източно от Ел Пасо-Сюдад Хуарес и западно от тях. Източно от Ел Пасо (Тексас) и Сюдад Хуарес (Чиуауа) границата следва течението на Рио Гранде (в Мексико известна като Рио Гранде дел Норте) до Мексиканския залив. Западно от тази гранична секция, която е разположена в една двунационална агломерация, границата върви през пустините Сонора и Чиуауа, делтата на р. Колорадо и най-северната точка на п-в Долна Калифорния до Тихи океан.

По данни на Международната комисия за границата и водите (International Boundary and Water Commission, IBWC) дължината на границата възлиза общо на 3144 km. По източния участък тя следва талвега на Рио Гранде на протежение от 2019 km, съгласно договора от Гуаделупе-Хидалго от 1848 г. между двете страни след мексикано-американската война. В западния участък до р. Колорадо тя е маркирана с гранични стълбове и ограда на разстояние 859 km, след което върви по талвега на реката на запад в продължение на 38 km, отново продължава наземно, маркирана от стълбове и ограда на разстояние 227 km до Тихи океан (с изключение на морската границата от 18 мили в Тихи океан, респ. 12 мили в Мексиканския залив). На

границата в американския щат Калифорния се падат 227 km. Една част от 22,5 км между ГКПП Отаи Меса и Сан Диего (Калифорния) и Тихи океан се характеризира в ежедневиия език като "стената Тортия" (Tortilla Wall). Най-дълъг граничен участък има мексиканският щат Сонора от 512 km.

Днешната граница се формира окончателно с т.нар. „закупуване на зоната Гадсен” (по името на тогавашния американски посланик в Мексико) през 1853 г., с което САЩ придобиват частите на Аризона и Ню Мексико от Мексико, южно от р. Гила.

По време на най-голямо си разпростиране, Вицекралство Нова Испания претендира приблизително за цялата територия на Централна и Западна Северна Америка. Реалната политическа власт то може обаче да упражнява само над нейната южна част. Между испанските и британските колонии, от които възникват САЩ, лежи френска Луизиана. През 1762 г. Франция отстъпва Луизиана на Испания, но с това не възниква истинска граница между испанските и британските колонии, защото няма никакви контакти между колонистите през населяваните от индианците Големи равнини. През 1803 г. Наполеон принуждава Испания отново да предаде Луизиана на Франция, но след това я продава още на следващата година на междуременно станалите самостоятелни САЩ с т.нар. сделка за Луизиана.

Самата граница между САЩ и Мексико тогава не е ясно демаркирана и така остава когато между 1810 и 1822 г. Мексико постига независимостта си от Испания. Със САЩ се развиват конфликти от една страна за Тексас, а от друга - търговски контакти между Сейнт Луис и Санта Фе по т.нар. Санта Фе Трейл. Американски търговци на кожи нахлуват през главния хребет на Роки Маунтийнс във формалната мексиканска територия, която е далече извън реалния контрол на мексиканската държавна власт. През 1847 г. мормони основават също върху формалната мексиканска територия своя град Солт

Лейк Сити и територията Дезерет, от която по-късно възниква американския щат Юта.

Мексико се опитва да създаде буферна зона по границата за да се предпази от възможна инвазия от север. Правителството стимулира хиляди свои граждани да се установят в региона известен като Тексас и дори предлага евтина земя на заселниците в замяна на усядането и заселването на този ареал. Но притокът на хора не осигурява очакваната защита. Конфликтите за Тексас и Калифорния ескалират. Англотексасците обявяват независимост на Тексас през 1836 г., а през 1845 г. САЩ го анексират.

В последвалата мексикано-американска война от 1846-1848 г., в която Мексико губи значителни територии (над 2,5 млн. km², т.е. 55% от своята), неговите провинции Алта Калифорния и Санта Фе де Нуево преминават към САЩ (фактически това, което са днес американските щати Калифорния, Аризона, Ню Мексико, Юта, Невада и части от Колорадо, Уайоминг, Канзас и Оклахома). Изоставени са някои спорове за Тексас и оспорваната територия между Рио Гранде и Рио Нуесес. След 5 години закупуването на зоната Гадсен завършва създаването на настоящата американско-мексиканска граница, но възникналата с това граница бива малко променена през 1853 г.

По време на Мексиканската революция (1910-1929 г.), след множество промени в границата от мексиканския революционер Панчо Виля, САЩ изпращат през 1916 г. експедиционен корпус начело с Джон Пършинг в т.нар. "мексиканска експедиция". Операцията постига значителни военни успехи, но е политическо фиаско. Навлизането на американските войски служи за повод на въстаниците на П. Виля да нарушават границата, респ. води до дипломатически конфликт с правителството в Мексико Сити. С влизането на САЩ в Първата световна война през 1917 г. войските са изтеглени от Мексико и изпратени в Европа.

Договорът от Гуаделупе-Хидалго (1848 г.) и още един договор от 1884 г. са споразумение първоначално за установяване на международната граница, и двата определят талвега на Рио Гранде като гранична линия, независимо от промените в течението на реката. Но по-късно въпреки това възникват спорове: Рио Гранде се мести между 1852 и 1868 г., и най-радикално след наводненията през 1864 г. През 1873 г. преместването на руслото на реката води до отрязване на близо 600 акра (2,4 km²) мексиканска територия в района на Ел Пасо-Хуарес, т.е. прехвърляне на земя към САЩ. С договора от 1963 г. Мексико си връща повечето от тази земя (чрез т.нар. „спор Чиназал“) и в замяна прехвърля на САЩ 264 акра (1,07 km²).

Днес граничните договори се администрират съвместно от Международната комисия за границите и водите, създадена през 1889 г. за да поддържа границата, да установява речните води между двете страни и да осигурява контрол над наводненията и почистването на водите. Някога считана за образец на международно сътрудничество, през последните десетилетия Комисията е силно критикувана като институционален анахронизъм, несправяща се със съвременните социални, екологични и политически проблеми.

Тази граница е една от най-често пресичаните, но и от най-укрепените в света, а политическото, социалното и икономическото положение на общото трансгранично пространство не води до неговото срастване, а тъкмо обратното – до крути мерки на ограждане и милитаризиране. Те са опит да се противостои на нелегалния трафик на хора, дрога и оръжие. Успоредно с това мексиканското правителство прави опити да намали големия контраст в условията за живот в своя граничен участък спрямо американския и да задържи по този начин желаещите да мигрират. Успехът е забележителен, като за това допринася и кризата от 2008 г. насам.

По тази граница, като най-често пресичана в света, са се формирали от двете страни двойки градове-близнаци. При всички има ГКПП, като при някои две и повече. Общо по границата са изградени 45 ГКПП с 330 места за пресичане (ports of entry).

Мексикано-американската граница се счита днес и за най-натоварената в света, особено пресичането на ГКПП при Сан Диего (Калифорния) към Тихуана (Мексико), известен като San Ysidoro port of entry. В САЩ магистрала 5 води директно към Тихуана. Напр. през 2005 г. това ГКПП са пресекли над 17 млн. транспортни средства и над 50 млн.д. са влезли в САЩ. Сред тях са и т.нар. „transfronterios”, американски граждани, живеещи в Мексико и посещаващи училище в САЩ. По мексиканското крайбрежие на Баха Калифорния има квартали от американци, живеещи в Тихуана, Росарито Бийч и Енсенада, чиито жители всекидневно преминават границата за да работят в САЩ.

Гранично пространство – кратък обзор. Според Граничния договор от 1970 г. (Boundary Treaty of 1970) между САЩ и Мексико, който урежда всички до тогава спорове и неясноти, свързани с границата по Рио Гранде (Рио Браво дел Норте), международната континентална граница се простира на 3144 km, като се изключат морските граници от 18 мили в Тихи океан и 12 мили в Мексиканския залив. Обхватът на трансграничния район САЩ-Мексико може да се схване в 2 варианта: един широк и един по-тесен. Широкият обхват включва всички 10 щата от двете страни на границата (обща територия от 2,5 млн. km² и население от близо 100 млн. души). По-голямата част от региона попада в американската страна (69%, респ. 78%).

Табл. 1. Територия и население на граничните щати на САЩ и Мексико (2015 г.)

Съставено: от автора

| Щати | Територия, хил. км ² | Население, хил.д | Гъстота, д/ км ² |
|------------------------------|------------------------------------|---------------------|--------------------------------|
| Американски щати | | | |
| 1. Калифорния | 423 696 | 39 145 | 95 |
| 2. Аризона | 295 234 | 6 828 | 22 |
| 3. Ню Мексико | 315 194 | 2 085 | 7 |
| 4. Тексас | 696 241 | 27 469 | 41 |
| Общо американски щати | 1 730 365 | 75 527 | |
| Мексикански щати | | | |
| 1. Баха Калифорния | 71 450 | 3 316 | 46 |
| 2. Сонора | 179 355 | 2 850 | 16 |
| 3. Чихуахуа | 247 460 | 3 557 | 14 |
| 4. Коауила | 151 595 | 2 955 | 19 |
| 5. Нуево Леон | 64 156 | 5 120 | 80 |
| 6. Тамаулипас | 80 249 | 3 442 | 43 |
| Общо мексикански щати | 794 265 | 21 240 | |
| Общо граничната зона | 2 524 630 | 96 767 | |

По-тесният вариант съвпада с т.нар. официален граничен регион, който се простира на 60 km на север и юг от границата и 60 km на изток в

Мексиканския залив и 60 km на запад в Тихи океан. Има и наличие и на т.нар. гранична буферна зона от 100 km от двете страни на границата (фиг. 1).



Фиг. 1. Официален трансграничен район САЩ-Мексико и градове близнаци

Както се вижда, трансграничният район включва части от щати на САЩ и Мексико. При САЩ това са от запад на изток: Калифорния, Аризона, Ню Мексико и Тексас, а при Мексико - Баха Калифорния, Сонора, Чиуауа, Коауиля, Нуево Леон и Тамаулипас. В САЩ Тексас има най-големият граничен участък от който и да е щат, докато Калифорния - най-късият. В Мексико най-дълга е границата на Чиуауа, а Нуево Леон най-късата.

Природата на региона се характеризира с пустини, каменисти хълмове и две големи реки - Колорадо и Рио Гранде, които доставят животворни води за сухите и малко плодородни земи край реките. Най-тежки условия за живот и стопанска дейност има в двете пустини Сонора и Чиуауа. Сонора е разположена основно от двете страни на мексиканския щат Сонора (518 km

граница) и американския Аризона, малки части влизат в съседните щати Баха Калифорния и Чиуауа. Пустинята Чиуауа заема 1/3 от територията на едноименния мексикански щат и продължава на територията на съседния щат Коауила, а също и от другата страна на границата – Западен Тексас и Южно Ню Мексико.

Двете пустини страдат от процес на бързо опустиняване поради деградацията на земите и загуба на биологична маса, изсичане на горите и намаляване на естествената растителност, засоляване на почвите. В Сонора се намира и най-засушливият район на Мексико – пустинята Алтар. Реките имат дъждовно подхранване, което силно се колебае.

В резултат на това, граничните части на Сонора и Чиуауа са слабо населени райони (а и неблагоприятни места за нелегално пресичане на границата). Общият брой на *населението* в по-широката гранична зона възлиза на 97 млн. души, в тясната - около 12 млн. души. Гъстотата е изключително ниска, поради полупустинния и на места пустинен характер на територията (Сонора, Чиуауа). Най-висока тя е в американския щат Калифорния (95 д/км²) и в мексиканския щат Нуево Леон (80 д/ км²), а с най-ниска са американският Ню Мексико (7 д/ км²) и мексиканският Чиуауа (14 д/км²).

Слабата населеност на мексиканската част се дължи най-вече на суровите природни условия и приграничния характер. Относително по-високата гъстота на населението на щатите Нуево Леон (80 д/ км²), Баха Калифорния (46 д/ км²) и Тамаулипас (д/43 км²) е благодарение на по-благоприятните условия за живот и стопанска дейност.

По общата мексикано-американска граница са се формирали двойки градове-близнаци (от запад на изток, вж фиг. 1): Сан Диего-Тихуана, Калексико-Мехикали, Юма-Сан Луис Рио Колорадо, Ногалес-Ногалес, Нако-

Нако, Дъглас-Агуа Приета, Калъмбъс-Пуерто Лас Паломас, Сънланд Парк/Ел Пасо-Сюдад Хуарес, Пресидио-Охинага, Дел Рио-Сюдад Акуня, Ийгъл Пас-Пиедрас Неграс, Ларедо-Нуево Ларедо, Браунсвил-Матаморос. Преобладаващата част испански имена на градовете указва на мексиканското минало на тази територия.

Предвид на това, че мексиканската част на общия трансграничен регион е по-слабо развита, по-долу ще акцентираме изключително на нея и нейната динамика на демографско, социално и икономическо развитие.

Големите градове в мексиканската пригранична част дължат развитието си изключително на миграцията към САЩ. В щата Баха Калифорния (Долна Калифорния) най-големи градове са Тихуана (1 286 хил. ж), Мехикали (856), Енсенада (460). В щата Сонора няма милионни градове, а и градската система е малко по-балансирана: Хермосийо (702), Сюдад Обрегон (376), Ногалес (194), Сан Луис Рио Колорадо (157), Навахоа (145), Гуямас (134). Щатът Чиуауа е с едно от най-високите равнища на урбанизация (76,4% градско население) при все че е най-слабо населеният (12 д/ km²). Почти 2/3 от населението е концентрирано в градовете Сюдад Хуарес (1301 хил. души), Чиуауа (749). Други градове с над 100 хил. души население са Парал (101), Сюдад Куаутемок (106), Делисяс (108). Това е и щатът са най-голяма емиграция към САЩ. Същевременно голям е делът на имигрантите от южните щати и от страните на Централна Америка (повечето са нелегални, в района на Сюдад Хуарес). Но в Чиуауа се отбелязва и една от най-високите равнища на престъпност не само в Мексико, но и цялото западно полукълбо (134 убийства на 100 хил. д население). Сюдад Хуарес заедно с Тихуана е мястото на най-жестоки сблъсъци между наркокартелите.

Главни градове на щата Коауила са Салтильо (710), Тореон (609), Монклова (215), Педрас Неграс (150), Акуня (134). Щатът Нуево Леон освен,

че е най-високо индустриализиран, но е и с много висока степен на урбанизираност (около 94%). Почти 88% от населението е в агломерациите на Монтерей (1 100), Гуаделупе (673), Аподака (467).

И накрая щатът Тамаулипас, който води в Мексико по равнище на насилие, свързано с наркобизнеса, има следните най-големи градове: Рейнос (609), Херойка Матаморос (489), Нуево Ларедо (384), Сюдад Виктория (322), Тампико (297), Сюдад Мадеро (197), Сюдад Рио Браво (118).

Възникване и развитие на трансграничното политическо и икономическо пространство. В доколониалния период ацтеките, идващи от Севера на днешно Мексико от митичното място Ацтлан, се установяват в Централно Мексико и от своята столица Теночтитлан (днешното Мексико Сити) заселват обширни части на страната. През периода 1519-1522 г. Ернан Кортес завладява откъм Веракрус първоначално Централно Мексико, създава испанска колония с феодална структура на базата на мисионерството, военната отбрана и икономическата експлоатация на местното население.

В средата на XVI в., с откриването на находища на сребро, заселници от различни страни и с различно минало започват да пристигат в района на днешно Северно Мексико. Територията технически се числи към Кралство Нова Испания, но поради рядката му населеност и разнообразния произход на населението, изглежда че не принадлежи към никоя страна. Този статут продължава до началото на XIX в., когато САЩ започва да форсира териториалното си разширение на запад, започнало с т.нар. „закупуване на Луизиана“.

Колонизирането на Севера от страна на Мексико става постепенно и чрез отделни военни форпостове, като Санта Фе (Ню Мексико) или Сан Антонио (Тексас), следват през XVIII в. мисионерските станции по

крайбрежието на Калифорния. През 1821 г. Мексико постига независимост от Испания, което слага край на колонията Нова Испания.

Първите контакти между Мексико и САЩ възникват още през колониалния период, но едва със създаването на търговския път Санта Фе (1830 г.) се стига до единна гранична област и до първите регулярни търговски връзки, също с американците от САЩ, които тръгвайки от своята заселена територия по източното крайбрежие, се разпростират все по на запад. В Тексас възникват впоследствие между мексиканците и североамериканските заселници (които още през 1835 г. далече надхвърлят по брой мексиканците) конфликти за формата на стопански отношения (англотексасците не се отказват от доходоносното робовладение в земеделието, а мексиканците в голямата си част го отхвърлят), което води през 1836 г. до отделяне на Тексас и през 1845 г. - до присъединяването му към САЩ.

На базата на това анексиране и множеството гранични спорове, през 1846 г. се стига до мексикано-американската война. Още през 1823 г. САЩ показват чрез „доктрината Монро“ ясно претенциите си за хегемония в латиноамериканското пространство. С войната това става за пръв път реалност, тя приключва през 1848 г. с мирни преговори и договор от Гуаделупе Хидалго, с което Мексико трябва да отстъпи над $\frac{1}{2}$ от територията си. Тази загуба до днес е дълбоко болезнена в колективното съзнание на мексиканците. След продажбата на земя през 1853 г. (зона Гадсен), териториалната експанзия на САЩ в тази част приключва, по-нататъшното разпространение от тогава се прехвърля на икономическо равнище.

В Мексико, по време на феодализма, се създава система по испански образец. На индианското население, което съобразно традициите си води земеделие на колективна база чрез кооперативи „ехидос“ (ejidos), бива

наложена принудително системата на „енкомиенда“ (encomienda), която ги задължава да предоставят на колонизаторите своята работна сила и част от продукцията си. Подобна система на принудителен труд „мита“ (mita) има и в миннодобива (Potts, 1988: 27). Също след независимостта от Испания остава феодалната икономическа система. Горната прослойка сега е малка група креолски фамилии, но също около 1/3 от най-плодородните земи се намира до секуларизацията през 1830 г. в ръцете на църквата (Kueleg 1989: 20). Поради голямата отдалеченост от централното правителство, в Севера на Мексико се развива системата на хасиендата (hacienda) – едро земевладение с авторитарна власт, при което провинциалните каудильо поемат на локално равнище и задачи на правораздаването и контролират търговията. Последиците от феодализма се усещат до днес. Въпреки мексиканската революция и по-късно повторените опити за по-справедливо разпределение на земята, до днес не е извършена дълбока поземлена реформа, което се вижда отново от конфликта в Чиापас от 1994 г.

Във войната между САЩ и Мексико се сблъскват два различни начина на производство: мексиканският феодализъм от една страна и американският капитализъм от друга. След войната, останалите да живеят на придобитата американска територия около 100 хил. мексиканци (chicanos) получават, съобразно мирния договор, американско гражданство, но поради езиковата бариера (договорът е бил на английски) те често не могат да реализират признаването на правата си на собственост над сгради и земя (Kueleg 1989: 29). С това, както и на базата на спекулацията със земя, на монополизирането на селското стопанство и на концентрацията на собственост в миннодобива, възниква армия от безработни, които са евтина работна ръка при жп строителството, в селското стопанство и миннодобива.

Развитието на североамериканския капитализъм от една страна и мореднизацията на Мексико по време на дългото президентство на Порфирио Диас между 1876 и 1910 г. от друга (развитие на жп мрежата, стимулиране на индустрията, миннодобива, нефтодобива и преки чуждестранни инвестиции) води до съществуващите до днес тесни, но неравноправни връзки между двете страни. От тогава се стига все повече до мигриране на мексиканци в САЩ, на което ще се спрем по-долу. Последвалите важни икономически събития (световна икономическа криза 1929-1933 г., влизане на САЩ във Втората световна война, Програма Брасеро, „Зелена революция“ в Мексико, Програма „Гранична индустриализация“ и не на последно място подписването на споразумението НАФТА).

Стопанството в мексиканската част днес. По време на управлението на мексиканския президент Порфирио Диас, граничните общини се развиват бурно поради близките връзки със САЩ и подкрепата на мексиканското правителство за инвестициите от САЩ. Строят се жп линии, които свързват северните мексикански щати повече със САЩ, отколкото с Мексико и населението бързо нараства. В този период се развива преди всичко миннодобивната промишленост, контролирана от американски компании (81%). Американските компании инвестират като цяло около 500 млн.дол в мексиканската промишленост, а техният дял в граничния район на Мексико се оценява на около 25%.

Мексиканската революция от 1910 г. предизвиква политическа нестабилност, но не намалява значително американските инвестиции. Все пак като цяло икономическото развитие на Мексико се забавя, и това се отразява и на граничните райони. Тъй като инфраструктурата на общините откъм американската страна постоянно се подобрява, мексиканската страна започва

да изостава в изграждането и поддържането на важни транспортни мрежи необходими за развитието.

Днес икономическото развитие на граничния район в мексиканската част силно зависи от близостта със САЩ, поради отдалечеността си от главните икономически центрове на страната (столичния регион Федерален окръг и неговите сателити в Централната част). Икономиката на мексиканските щати по границата със САЩ е силно обвързана с американската – директно и индиректно. Баха Калифорния има експортно ориентирано сглобяване на уреди и машини, електроника, текстилна и химическа промишленост, дървообработване и автомобилостроене. Развива се също насочено към американски граждани хотелиерство и туризъм, за което спомага добре развитата транспортна инфраструктура, както и земеделие и животновъдство и риболов.

Щатът Сонора е един от най-добре развиващите се щати не само по американската граница, но и в цяло Мексико (по темпове на растеж на БВП и по БВП/ч). Икономиката му също е тясно свързана с тази на САЩ, в частност с щата Аризона. През 80-те години тук възниква голям брой т.нар. „макиладорас“ (предприятия с чуждестранен или смесен произход, работещи изключително за износ), концентрирани по границата и в Ермосильо. Пикът им обаче е през 2001 г., а след кризата от 2008 г. насам много американски компании прехвърлят своите производствени мощности в Китай. Броят на макиладорас намалява, но стойността на произведената от тях продукция расте. Някои са преминали в мексикански ръце. Важна е и добивната промишленост (сребро, целестин, бисмут). Сонора е един от лидерите в добива на злато, графит, молибден, мед. Важно значение има също въгледобивът. Нараства ролята на туризма поради близостта с Аризона. Най-

популярни за американските туристи са градовете Ногалес, Ермосильо, Пуерто Пеняско.

Чиуауа дължи на преките чуждестранни инвестиции водещото си място в БВП на страната, при важно значение и на услугите (почти 60% от БВП). Голямо е значението и на паричните преводи на мексиканците от САЩ. Повечето от макиладорас произвеждат електроника, автомобили, компоненти за самолети (над 400 компании работят по федералните програми IMMEX или Prosec). В 25 индустриални парка работят около 300 хил.души. Главните отрасли са електроника, агроиндустрия, дърбообработване и биотехнологии. Щатът води в страната и по производството на някои земеделски продукти (памук, ябълки, чили верде и др.) и животновъдни продукти (месни и млечни продукти). Миннодобивната промишленост на щата е сред водещите в страната в производството на олово, цинк, сребро, злато.

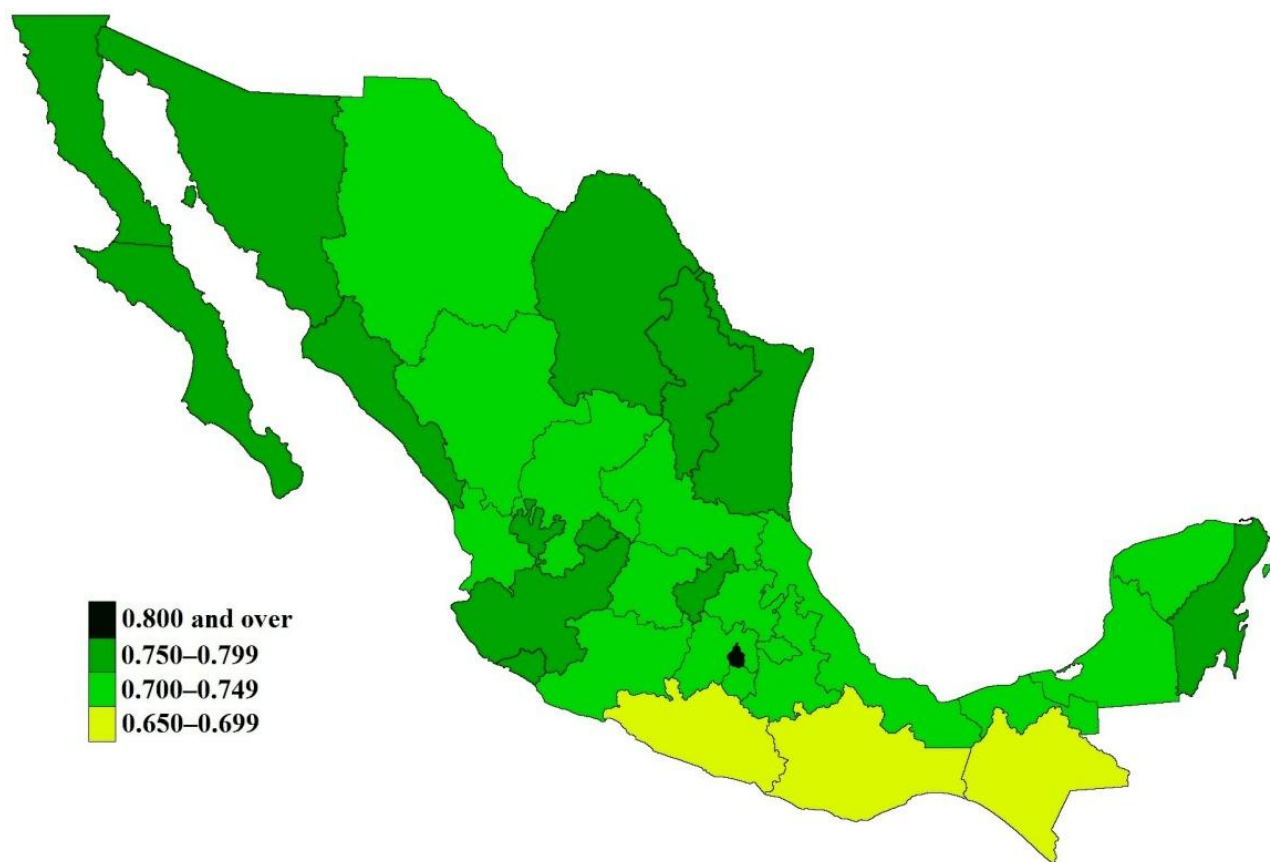
Икономиката на щата Коауила се доминира от автомобилостроенето (заводи на Дженерал мотърс и Крайслер) и миннодобива (95% от запасите на въглища на страната). Освен разрастването на броя на макиладорас, през последните години расте добивът на желязна руда, титан, олово, доломити. В селското стопанство доминира отглеждането на памук, картофи, лозя, пшеница, царевица, сорго, отглежда се едър рогат добитък.

БВП/ч на щата Нуево Леон е втори по размер след този на столичния окръг, а в международно сравнение – до този на азиатския тигър Южна Корея и по-висок от този на Хърватска, Словакия или Полша. Той се дължи на промишленото производство (вкл. на макиладорас), на локализацията на няколко мощни конгломерата (национални и чуждестранни). Нуево Леон има и силно развит аграрен сектор („портокалов пояс“, зърнени култури). Но като цяло те са съсредоточени в северната част, южната остава по-слабо развита. Икономиката на щата, подобно на останалите пригранични щати, е силно

експортно ориентирана. Това се дължи не на последно място на големите усилия през последните години на щатското правителство да привлече значителни инвестиции в аеронавтиката, биотехнологиите, мехатрониката, ИТ сектора (създаден е Изследователски и технологично-иновационен парк в рамките на международната програма City of Knowledge на Монтерей, разположен на 10 km от международното му летище).

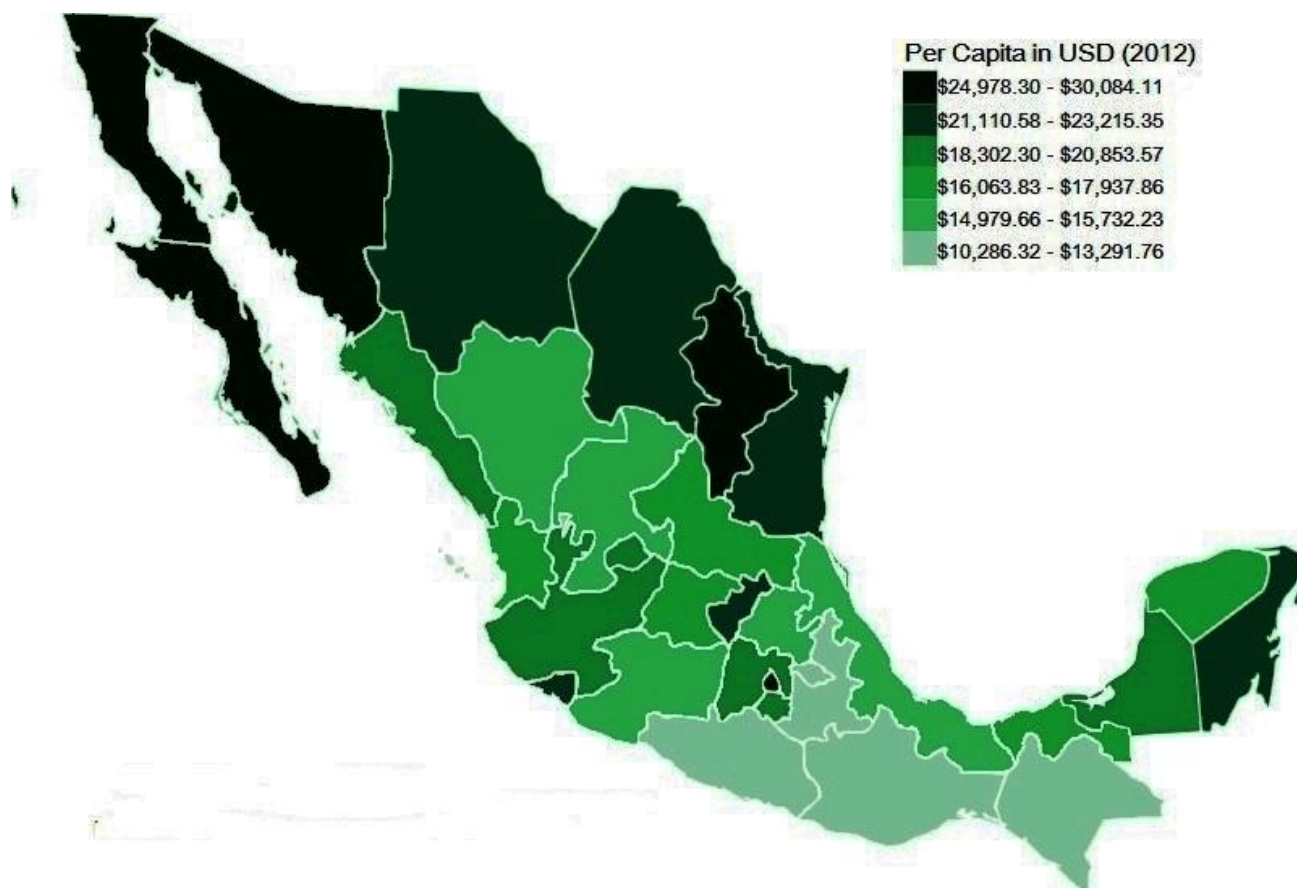
Накрая, щатът Тамаулипас се характеризира с аграрен север и индустриализиран юг. В севера се развива отглеждането на различни типични за Северно Мексико култури (царевица, памук, пшеница, сорго, цитрусови, слънчоглед, захарна тръстика), както и хранителна и текстилна промишленост на тяхна база. Отглежда се едър рогат добитък, овце, кози, свине и птици. Юга развива предимно нефтохомия, риболов и туризъм. За това спомага и развитата транспортна инфраструктура. По границата работят около 350 макиладорас, чиято продукция отива в САЩ.

Регионални диспропорции. Регионалните диспропорции и неравенства в доходите са съществен белег на мексиканската икономика като цяло. Политиката за развитие на Севера намалява дистанцията спрямо Центъра, но засилва диспропорциите спрямо Юга. Докато всички щати имат ИЧР над 0,70 (средно до високо развитие), северните и централните щати имат по-високи равнища спрямо южните щати. Нуево Леон, Кампече и Федералният окръг имат към 2015 г. ИЧР сходен с европейските страни, докато на Оахака и Чиापас е сходен с този на Китай и Виетнам. Повечето щати с високо развитие (ИЧР над 80) са в Севера, с изключение на Колима, Халиско, Агускалиентес, Федералния окръг, Керетаро, както и югоизточните щати Кинтана Роо и Кампече (фиг. 2). Това обяснява, защо след години на емиграция от Севера към САЩ, сега той е обект на миграция от Юга на Мексико и дори от Централна Америка.



Фиг. 2. ИЧР по щати в Мексико (2015)

Изт.: UNDP 2015



Фиг. 3. БВП/ч по щати в Мексико (2012)

Изт.: UN Programme for Development in Mexico

От 80-те години на ХХ в. политиката на либерализъм води до децентрализация на икономиката и управлението като цяло, но и до забавяне на темповете на растеж. С най-висок дял на индустрията са Федералният окръг (15%), следван от Мехико (11,8) и Нуево Леон (7,9%). С най-високи темпове на БВП са Кинтана Роо (9,04%) в Югоизтока, Баха Калифорния (8,89%) в Северозапада и Сан Луис Потоси (8,18%).

Въпреки икономическия подем, който междуременно с икономическата криза от 2008 г. насам спада, ножицата между бедни и богати се увеличава, около 40-45 млн.ж на Мексико живеят в бедност.

Според ОИСР, на която Мексико е член, то е втората страна с най-висока степен на икономически диспропорции между бедни и богати след Чили, макар пропагата да е намалена през последното десетилетие. Долните 10% от населението разполагат с 1,36% от ресурсите на страната, докато горните 10% - с почти 36%. ОИСР отбелязва също, че бюджетните разходи на Мексико за премахване на бедността и социално развитие са само около 1/3 от средното за ОИСР. Според данни на Световната банка от 2004 г. 17,6% от населението на Мексико живеят в екстремна бедност, а 21% в умерена.

Програма "Макиладорас". След края на Втората световна война и намаляването на търсенето на мексиканска работна ръка в САЩ, Мексико разработва през 1946 г. програма за създаване на специални икономически зони (СИЗ) като зони за свободна търговия (ЗСТ). През 1961 г. Програмата е разширена за сметка на включването на приграничната със САЩ зона от Тихуана до Матаморос. На компаниите се предоставят отстъпки, като освобождаване от плащане на мита, понижена ставка на ДДС, освобождаване от мита при внос на оборудване, а вносните стоки които след преработването в зоната се реекспортират, са освободени от лицензиране.

Програмата за създаване на производствени зони в Мексико получава названието „Макила“ (maquila), според която СИЗ се нарича „макила“, а предприятията регистрирани в нея и произвеждащи продукция съобразно установени критерии - „макиладорас“ (maquiladoras). Тя е разработена през 1965 г. във връзка с отмяната на американската Програма „Брасеро“ за съдействие на заетостта в аграрните райони работници от Мексико, които са се устроили временно на селскостопанска работа в САЩ. В резултат, Програмата макиладорас се разработва за създаване на работни места за онези мексиканци, които са загубили работата си в САЩ, но не в аграрното стопанство, а в промишлени предприятия в самото Мексико.

Терминът „макиладора“ днес е добре известен в други страни на света. Счита се че той се е появил още в епохата на колониалното завладяване на Мексико, когато означава „такса за преработване на зърно“. Днес под макиладора се разбира компанията, осъществяваща производство (сглобяване и/или преработка) от компоненти, временно внесени на територията на Мексико, а след това готовите изделия са изнесени в други страни, главно в САЩ. Компанията действа в рамките на специален режим. Терминът „макиладора“ не е единствен, може да се срещнат и други определения за подобни промишлени производствени зони: офшорна операция (offshore operation), съвместно производство (production sharing), предприятия близнаци (twin factories).

Първите макиладора са създадени в СИЗ Баха Калифорния и в Сюдад Хуарес, щата Чихуахуа през 1966 г. за целите на реализацията на плана за индустриализация на приграничните територии на Мексико. Първоначално основната цел на макиладорас е абсорбирането на излишната работна ръка в приграничните територии и разширяване на мексиканския износ, съдействие за развитието на промишлеността, увеличаване притока на чуждестранни инвестиции и предаване на технологии. Днес вече концепцията за макиладора изхожда от принципа за създаване на такива предприятия в който и да е район на страната, възможността да се реализира произведената продукция на вътрешния пазар (а не 100% за износ, както е първоначално). Законодателно режимът е определен със Закона за развитието и функционирането на промишлените предприятия макиладорас от 22 дек. 1989 г. Така регистрираните днес компании в рамките на макила могат да се локализируют във всеки регион на Мексико, с изключение на столицата Мексико сити, а също Гуадалахара и Монтерей (поради високата концентрация на промишленост в тези райони). Известни ограничения от

екологичен характер могат да се поставят от правителствата на мексиканските щати. Компаниите трябва да отговарят на две изисквания:

- В уставния капитал и в управлението да участва чуждестранен капитал, чийто дял може да достигне 100%;

- Компанията се задължава да изнася в чужбина продукцията за временно използване (т.е. да не остава завинаги на територията на Мексико), предназначена за използване в процеса на производство и осъществяването на самото производство: машини, оборудване, материали, инструменти, офис оборудване, запасни части. Срокът на престой на тази продукция в Мексико е ограничен на 1 година за материали и детайли, а за материали и детайли за производствени цели – 2 години, за тежкотоварни автомобили не повече от 20 години.

При изпълване на посочените изисквания компанията получава специален митнически режим – право на безмитен внос на необходимата продукция. На чужденците е разрешено също закупуване на поземлени участъци, с изключение на участъците влизащи в 100-километровата зона по протежение на държавната граница и 50-километровата зона покрай крайбрежието. Последните могат да се вземат под аренда за срок от 30 години с възможност за продължаване на срока. За тази цел се създава тръстова компания, която арендува земята чрез мексиканска банка, играеща ролята на поръчител.

Компанията, стремяща се да стане макиладора, трябва да се регистрира и получи лиценз за производствена дейност от Министерство на търговията и промишленото развитие на Мексико, а също лиценз за правото на дейност от департаментите за градско развитие и екология, разрешение за експортно-импортни операции, да се премине през статистическа регистрация, да получи санитарно-ветеринарен лиценз и др. В сравнение с другите компании,

макиладорас се ползват от опростени процедури на лицензиране на „едно гише“.

Една компания макиладорас може да има различен брой предприятия, вариращ от 1 до над 50. Разрешени ѝ са различни видове дейност, като се започне от най-просто сглобяване на временно внесени компоненти за производството на завършена продукция, изпълняване на непроизводствени операции, като напр. обработка на данни, опаковане, сортиране, маркиране на стоки.

По оценки, 98% от износа на мексиканските макиладорас се осъществява в САЩ, което подчертава важноста на митническите преференции и опростените митнически правила. Размерът и характерът на облекченията зависи от характера на продукцията. Преференциите действат в рамките на Общата система на митническите преференции на САЩ, чиито размер възлиза на 100% при условие, че продукцията съдържа не по-малко от 35% местен компонент, т.е. мексикански. Съгласно споразумението за НАФТА, макиладорас имат право да извършват безмитно производство на стоки за износ в страни нечленки на НАФТА и в САЩ при отговаряне на установени критерии (в частност съдържанието на местен компонент да е не по-малко от 50%).

Днес водещи отрасли на производство на макиладорас са електрониката, автоматизацията, полупроводници, поддържащи услуги, производство на офис оборудване и техника, текстилна продукция, пластмаси. За последното десетилетие са създадени над 1 млн. работни места, но в определени периоди техният брой се колебае поради икономическата конюнктура. От всички заети 60% са жени. Броят на заетите в една компания варира от по-малко от хиляда души до над 60 хил.д. Равнището на заплащане възлиза на по-малко от 2 дол./ч, т.е. далече по-ниско от това в САЩ. По данни на сайта на Mexico Manufacturing Industry Information Center, на макиладорас се пада над 1/3 от мексиканския износ през

последните 10 години. Като цяло в Мексико са регистрирани 6 СИЗ като зони за свободна търговия и свободни пристанища и 2860 макиладорас по мексикано-американската граница. Зоните за свободна търговия са локализиращи в Коатсокоалос, Салина Крус, Баха Пенинсула, Сонора, Кинтана Роо, Чиуауа. Зоните са държавна собственост, изведени извън националната митническа територия. Главни форми на облекчения, предоставяни на инвеститорите са снижена ставка на ДДС, освобождаване от акцизи, намалена ставка на ДОД и върху собствеността, освобождаване на износа и капиталното оборудване, премахване на импортните лицензи, снижаване на ставките за внос. В СИЗ се произвеждат 45% от националния износ, а размерът на ПЧИ подхвърля 1 млрд. дол. В тях се създават промишлени производства, увеличава се заетостта в региона. Опитът на Мексико успешно се прилага в редица РС, като Тайван, Мавриций, Виетнам и др. През последните години макиладора възникват по мексикански образец и в други латиноамерикански страни, особено в Централна Америка.

Какво е въздействието на макиладорас върху развитието на приграничните мексикански градове? Особено силно се отразява положителното въздействие върху град Сюдад Хуарес. Притокът на работници води до нарастване на населението му – за 40 години от 200 хил. ж на почти 2 млн.ж. (пети по големина в Мексико, даващ 1,65% от БВП на страната). Тук са 15% от всички мексикански макиладорас и почти 1/3 от заетите им (над 300 предприятия и 300 хил. работници, към които ежегодно се прибавят по 30 хил. нови работни места).

Подобно нещо се установява и за Тихуана, най-бързо нарастващият град на Мексико. Той формира, заедно със Сан Диего (американския щат Калифорния), най-големите градове-близнаци от двете страни на общата граница. Официално градът има 1,5 млн. души население, но независими оценки сочат 3-4 млн.ж. Тихуана привлича годишно 100 хил. д. Площта на града нараства ежегодно с 2-3 ha и съгласно една студия за региона на щата Баха Калифорния, 57% от градската територия е с „нерегулиран произход“.

Друг град на значителен брой предприятия макиладорас е Мехикали, малко по на изток от Тихуана, също на границата със САЩ. Град-близък е

на Калексико на американска територия.

Атрактивността за инвестиране в предприятията макиладорас идва от ниските седмични заплати от 30 до 60 дол., както и липсата на профсъюзи и екологични закони. В макила в Мексико са заети около 1 млн.д, само в Тихуана – около 200 хил.д, повечето жени. При отчасти вредни за здравето условия (жега, прах, емисии), те работят по 12 часа. Който се опълчи срещу условията на труд или поставя критични въпроси, рискува да се озове на улицата (ситуация напomniaщата на нашия южен граничен район!).

Литература

Hofmeister, Wilhelm, (2002): Lateinamerika und die neuen Dimensionen internationaler Sicherheit. Lateinamerika Berichte und Analysen 23: Migration, in: Karin Gabert u.a. (Hrsg.), 2003.

Maihold, Günther, (1986): Einführung in die Systemwissenschaften, Vorlesung, Graz, Sommersemester 2000. Schellhorn, M. Kai, Der Staat: Die wichtigste Aktionseinheit in der internationalen Politik, in: Gottfried-Karl Kindermann (Hrsg.), München-Zürich.

Bustamante, Jorge A. (1989): Frontera México-Estados Unidos: Reflexiones para un marco teórico. In: Frontera Norte, Vol. I, Num.1, Jänner -Juni 1989. S.7-24.

Dwyer, Augusta (1994): On the Line. Life on the US-Mexican Border. Latin America Bureau, London.

Esquivel, Laura (1989): Como agua para chocolate. Planeta, Mexico D.F.

Fleck, Susan (2000): A Gender Perspective on Maquiladora Employment and Earnings. In: <http://wbln0018.worldbank.org/> (05.06.2003).

Fuentes, Carlos, (1995): La frontera de cristal. Una novela en nueve cuentos. Alfaguara, Madrid.

Geinitz, Christian (2002): "Im Korridor des Todes". In: FAZ vom 07.10. 2002.

Hualde, Alfredo; Ramirez, Miguel Angel (2001): The impact of the NAFTA treaty on wage competition, immigration, labor standards and cross-border cooperation. In: Transfer. Brussels: European Trade Union Institute. Vol. 7, no.3 (Autumn 2001) S. 494-514 (ILO).

Kahle, Günter (1993): Lateinamerika. Die Geschichte der lateinamerikanischen Länder zum Nachschlagen. Verlag Ploetz, Freiburg, Würzburg.

Kiser, George; Silverman, David (1978): Mexican Repatriation During the Great Depression. In: Kiser, George, Kiser, M.W. (Hg.): Mexican Workers in the United States: Historical and Political Perspectives. Albuquerque.

Kron, Stefanie; Kanzleiter, Boris (2000): Mexican Beauty. In: Südwind-Magazin Nr. 5, Mai 2000, Jahrgang 21, Wien.

Kühler, Andreas (1989): Chicanos und mexikanische Arbeitsmigranten. "Dritte Welt" in den USA. Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.

Marcelli, Enrico A.; Cornelius, Wayne, A. (2001): The Changing Profile of Mexican Migrants to the United States. In: Latin American Research Review 36/ Bd. 3, 2001.

Martínez, Oscar J. (1994): Border People. Life and society in the U.S.-Mexico Borderlands. The University of Arizona Press; Tucson, London.

Mexico Manufacturing Industry Information Center
<http://www.maquilaportal.com> (кЪМ 10.03.2016)

Parnreiter, Christof (2000): "Von Mauern und Löchern in Mauern". In: <http://planet.gruene.at/planet8/seite5.shtml> (08.06.2003).

Pinzler, Petra (2000): "Das andere Amerika". In: Die Zeit vom 02.03. 2000.

Pollheimer, Margit (2001): Aufwachsen an der Grenze zwischen zwei Welten. Eine Fallstudie zum Leben Jugendlicher in Tijuana, Mexiko. Diplomarbeit, Wien.

Potts, Lydia (1988): Weltmarkt für Arbeitskraft. Hamburg.

Radauer, Iris (2003): Entwicklung der Maquiladora-Industrie in Mexiko

(Arbeitstitel) Diplomarbeit in Arbeit, Wien.

Reichardt, Dieter (Hg.) (1992): Autorenlexikon Lateinamerika. Suhrkamp, Frankfurt.

Taylor, Lawrence; Hickey, Maeve (2002): Ambos Nogales. Intimate Portraits of the US-Mexico Border. Santa Fe, School of American Research Press.

МЕКСИКАНО-АМЕРИКАНСКИ ТРАНСГРАНИЧЕН РЕГИОН II: НЕЛЕГАЛНА МИГРАЦИЯ И МИЛИТАРИЗИРАНЕ НА ГРАНИЦАТА

В тази *втора част* на изследването ще се спрем по-конкретно на:

- Значение на мексикано-американската миграция;
- Размери на миграцията в миналото;
- Нелегалната миграция днес;
- Въздействия на нелегалната миграция
- Мерки срещу нелегалната миграция

Значение на мексикано-американската миграция. През 2010 г. миграцията от Мексико в САЩ с над 3 пъти повече мигранти, е най-големият транснационален миграционен поток в света, а със средно 800 хил. емигранти/год. САЩ са имигрантска страна №1 в света. В САЩ с преброяването от 2010 г. се установява, че 63% от общо около 50 млн. т.нар. hispanics и latinos в САЩ идват от Мексико. С това мексиканците имат дял от 10% от населението на САЩ. От тях по оценки $\frac{1}{2}$ са нелегални в страната, а мексиканците без разрешително за работа формират 16% от икономически активното население (ИАН) на САЩ. 98,7% от мексиканските имигранти се насочват към САЩ като цел за миграция и така през 2010 г. всеки 10-ти мексикански гражданин живее в САЩ. Общо между 1850 г. и 2015 г. са имигрирали в САЩ приблизително 12 млн. мексиканци.

Имиграцията до реформата на Закона за имиграцията от 1965 г. е легална или може лесно да се легализира. Преди това важат расистки регулации, които в края на XIX в. са въведени срещу имигрантите от Азия,

през 20-те години на ХХ в са модифицирани за европейските страни. С реформите от 1965 г. трябва всички нации да се третираат еднакво, установява се квота от 20 хил. имигранти за нация годишно. Предимство имат членове на семейства от САЩ и хора със специална квалификация. С това бива затворена вратата за легална имиграция за повечето мексиканци и други латиноамериканци в САЩ.

Вследствие на икономическата криза от 2008 г. насам се стига все пак до застой на имиграцията от Мексико, а до 2015 г. се обръща посоката на движение. Повече мексиканци и членове на техните семейства напускат САЩ, отколкото нови да влизат. Вместо това нараства броят на имигрантите от страните южно от Мексико. Сред хората без документи (исп. *indocumentados*, англ. *undocumented*) през 2014 г. за пръв път броят на немексиканците надхвърля този на съседа.

Всички тези статистики онагледяват изключително голямото значение на мексиканската миграция в САЩ. От нейното начало насам тя характеризира стопанството, обществото, културата и политиката на двете държави. Също големият брой нелегални имигранти придава международно внимание на уникалния феномен. Всеки, преди всичко в Северна Америка, има изграден стереотип за типичния мексикански имигрант, който живее на границата на бедността и извършва по-ниско платена работа в селското стопанство.

Тук ще изследваме явлението „мексиканска имиграция в САЩ” и точно чрез историческо обобщение на миграционното движение, както и анализ на мерките които американското правителство предприема срещу масовата нелегална имиграция и обратното въздействие върху миграционния поток. Накрая ще направим обобщение за да се даде перспективата на възможното развитие в бъдеще на тази миграция.

Мексиканската миграция в САЩ в миналото. Началото на мексиканската миграция в САЩ със значителен размер датира от 80-те години на XIX в. Тази първа тенденция на емиграция е икономически движещата, но и социално въздействаща политика по време на управлението на мексиканския президент Порфирио Диас, наречена Porfiriato (1876-1910). Държавата национализира тогава голяма част от по-малките до средно големи земевладения, преди всичко в Юга и Запада на страната и създава системата на „ехидос“ (*ejidos* - кооперативна собственост на селскостопанската земя), за да я преразпредели наново сред няколко големи стопанства. През 1894 г. 1/5 от цялата селскостопанска площ на Мексико става собственост на такива стопанства. Тези мерки донасят наистина за страната общоикономически подем, но за мнозинството от населението все пак влошени условия за живот. Освен това неравното разпределение на земята отчасти води сред нормалните граждани до общо обезземляване, а заедно с механизацията в хода на индустриализацията, която и без това създава повишена безработица - до финансово влошена ситуация на селското население. При това политиката при Диас, която отчасти е диктаторска, има негативни последици върху личната и политическа свобода. Диас определено въвежда „ред“, който се поддържа на висока цена за сметка на „прогреса“. Сила е използвана независимо дали е необходимо за неутрализиране на опонентите на режима.

В САЩ по това време има нужда от работници, преди всичко в жп строителството. Тя се изостря още повече с приемането на т. нар. *Chinese Exclusion Act* от 1882 г., който първоначално забранява придобиването на гражданство от китайските имигранти и привличане на нови потенциални китайски работници. Това прави необходимо търсене на други чуждестранни трудови ресурси. От всички тези push- и pull-фактори се получава първата

значителна емиграция на мексиканци в САЩ. Основно от тогава вече често най-важните мотивации (лош жизнен стандарт на мексиканска територия, изгледи за работно място и нужда от работна ръка – на американска) са по-нататък в историята най-често главните причини за миграция. Изключение на това може да се установи все пак в следващата епоха на Porfiriato в мексиканската история – гражданската война и революцията (1910-1920). Кървавите борби, които започват с въстания срещу диктатора президент Диас, скоро обхващат цялата страна и така 1/10 от населението е убито, прогонено в суровите за живеене райони, преди всичко в Севера и в Центъра, които карат хората да напускат страната. При това вече не икономическите причини за движение са на първо място, а просто бягството от войната. Взаимовръзката между регионите, в които се водят големи сражения и най-големия брой емигранти, може да се установи и в по-ново време. И през 1990 г. повечето емигранти идват от регионите на щатите Халиско, Мичоакан, Гуахуанато, Сакатекас и Чиуауа, които преди 75 години са били арена на сблъсъци.

С началото на Втората световна война идва нова фаза на трудова емиграция, която продължава до 1964 г. В САЩ има много голяма нужда от мексиканска работна ръка (*braceros*), които се наемат за извършване на прост вид работа и в рамките на „първата миграционна програма” – Програма за трудовите мигранти (*Programa bracero 1942-1964*). Това насищане на нуждите от работници в САЩ съживява мексиканското стопанство между 40-те и 60-те години на ХХ в. Когато от 70-те години нататък спада икономическото чудо, а нефтената криза от 1982 г. донася рецесия за мексиканската конюнктура, отново по-голяма роля играят push-факторите поради лошото общо икономическо положение.

Тази ситуация не се променя основно от тогава насам, но все пак през следващите 40 години до днес най-значително се увеличава броят на американците родени в Мексико. Така броят им между 1970 и 2010 г. нараства 15 пъти – от 760 хил. души на 11,7 млн. души. Най-голямото абсолютно нарастване донасят 90-те години, през които имигрират почти 5 млн. мексиканци.

Днешни причини за нелегална имиграция. Многообразните причини, които движат мексиканското население днес потенциално към емиграция, могат да се дължат общо на различни push-фактори, които ги тласкат от тази страна и pull-фактори от които са привлечани в САЩ.

Push-фактори. Най-важните push-фактори са най-често от икономическо естество, отчасти могат все пак и социални причини да тласкат към емиграция.

Икономически push-фактори. От икономическа гледна точка общо лошото икономическо положение в определени райони на Мексико са отговорни за безперспективността пред хората, които се решават да емигрират. В рамките на страната се проявяват значителни диспропорции между федералните щати, което може да се установи чрез БВП/ч и ИЧР (вж фиг. 2 и 3 в част I). По данни на Националния институт за статистика, география и информация (Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática, INEGI), БВП/ч във Федералния окръг е над 23000 дол, докато стойността в щати като Гереро или Оахака е по-малък от 5000 дол. Стойността на Федералния окръг се нарежда до ранга на Южна Корея (ранг 44), докато най-слабо развитите щати биха попаднали в международно сравнение под ранга на Куба (93-то място). Взаимовръзката с емиграцията може да се различи при вече засегнатите щати Мичоакан и Сакатекас. Те

имат също подобен малък БВП/ч от по-малко от 6800 дол. и както бе споменато в част I, са региони под най-силната емиграция.

С лошата икономическа ситуация върви естествено и високата безработица. Официално квотата на безработица в Мексико от 3,6% е наистина по-ниска отколкото в САЩ (4,6%), но все пак в тази статистика не се включва категорията на непълно заетите, така че хората с работно време под 1 час седмично не се считат за безработни. При калкулиране на безработните и непълно заетите, действителната квота се оценява на 30%.

От високата безработица резултира бедност, която преобладава преди всичко в селските ареали. По данни на ЦРУ, през 2012 г. 52% от мексиканското население живее под границата на бедността, което е на 19 място сред страните с най-висок дял от общо 162 страни.

За трудещата се част от населението все пак условията също не са подобри. В много региони пазарът на работната сила (ПРС), поради много по-ниските заплати на нискоквалифицираните работници, е изключително неатрактивен. Така общо това е онази част от работещото население, което емигрира в САЩ, тъй като емиграцията от живот в абсолютна бедност е трудно възможна поради необходимите начални инвестиции под формата на разходи за пътуване и други подобни. За това допринасят инфлацията и задлъжняването, натоварващи лошата икономическа ситуация. Тези обстоятелства значително се изострят и с провеждането на дерегулация и приватизиране на стопанството, за това играе също както и преди роля широко разпространената корупция, която може да задържи икономическото развитие.

Социални push-фактори. Освен икономически, има и социални причини за вземане на решението да се емигрира, при което pull-факторите все пак най-често преобладават. Социалните pull-фактори, обратно, могат да

произлязат от икономическите условия, напр. социални неблагоприятия възникват обусловени от несправедлива политика и корупцията. Освен това поради малкия брой работни места в селските ареали се стига до миграция към градовете. Възникващото от това пренаселване може да доведе до формиране на бордейни квартали, с което силно се влошават социалните и хуманитарните условия и карат хората да емигрират. Към това се прибавя демографското развитие на страната и също големият демографски растеж, стимулиращ емиграцията в чужбина.

Pull-фактори. Също сред причините, които теглят миграцията в САЩ най-важни са икономически и социални pull-фактори.

Икономически pull-фактори. Мексиканското стопанство показва естествено, глобално погледнато, не само слабости. Страната напр. е най-значителната индустриална нация на Латинска Америка, има икономически растеж от 5% годишно през последните 10 години и се намира сред 15-те нации с най-голям БВП в света. Това все пак става незначимо, ако я сравним със съседа ѝ САЩ. Водещата в света индустриална нация има в сравнение с Мексико 5 пъти по-висок БВП/ч, значително по-ниска безработица, 4 пъти по-високо средно заплащане на час и до 10 пъти по-високи заплати за едни и същи дейности. И този екстреман контраст в заплатите между двете страни е първият икономически pull-фактор. Чрез по-добрите възможности за печелене в чужбина възниква за мексиканците шанс за по-добри условия за живот, който не могат да постигнат в родината си. При това в САЩ има и необходимото търсене на неквалифицирана работна сила, което също въздейства привличащо върху имигрантите. Преди всичко в селското стопанство, индустрията и строителството има възможности за печелене, тъй като американското население все по-малко желае да извършва прости, зле платени дейности. Освен това САЩ предлагат постоянно нарастващо

стопанство, изразен неформален сектор, който открива възможности за нерегистрираните имигранти за достатъчно доходи и с това – стимули за нелегална имиграция.

Също топографските условия на голямата, трудно охраняема граница или обширните равнини в граничния район въздействат благоприятно върху миграцията.

Социални pull-фактори. Както вече бе споменато, при социалните причини pull-факторите в много случаи са по-решаващи, отколкото push-факторите. През изминалите десетилетия са възникнали сложни фамилни и социални мрежи, които свързват мястото на произход и мястото цел на миграция и често теглят емигрирането на членове на семействата и приятели от Мексико. Тези социални мрежи в международното пространство са все по-често решаващ фактор за вземането на решението да се емигрира, тъй като те улесняват в много сфери прехода към новия живот. Членове на семейството или приятели, които вече живеят в САЩ, могат да дадат съвети при търсене на жилище или работа и да помагат при преодоляване на езиковата бариера и други неща, като уреждане на формалностите при регистрирането и др. Успехът от емиграцията често е символ на статус в родината и така мотивира също съзнанието, че много познати са успешно извършили преминаването в САЩ. Така предоставянето на възможност за запазване на собствената култура в страната цел прави по-лесна стъпката натам. Запазването на обичаите на мнозина имигранти и създаването на общности в землячески съюзи (*Home Town Associations*) спомага за поддържането на постоянна връзка с родината.

Въздействие на нелегалната миграция

Въздействие върху страната произход Мексико. Както причините за миграция, така и последиците върху родината могат да се поделят на по-големи сфери на икономически и социални въздействия.

Икономически аспекти. Емиграцията има както позитивни, така и негативни последици за стопанството на Мексико. Това което въздейства стимулиращо, са главно паричните преводи (исп. remesas), с които мигрантите подкрепят финансово своите семейства в Мексико. Тези преводи са вторият по важност източник на валута за страната, която и в световен мащаб е най-голямата страна получател на парични преводи, и в слабо развитите райони се разглеждат като икономически мотор на развитие. От 2005 г. насам те възлизат годишно на над 20 млрд.дол. (за 2012 г. 22,4 млрд. дол). Те са десетият по големина източник на валута за Мексико след нефта, индустриалния износ, банковите и финансови услуги. Преводите са повече от приходите от туризма и представляват 2,1% от БВП на страната.

Отчитайки важността им, мексиканското правителство започва да издава документи за идентификация в мексиканските консулства, които се приемат като идентификационна карта в 32 американски щата. Главните мексикански щати получаващи преводи през 2014 г. са Мичоакан, Гуанахуато, Халиско, Мехико и Пуебла (45% от всички преводи), т.е. от Центъра и Юга.

Тъй като получателите на преводи произлизат предимно от райони с по-бедни условия на живот, с подкрепата от емигрантите могат да подобрят финансовото си положение, с което се намалява регионалното неравенство в доходите в родината. Също така се променя потребителското поведение на получаващите преводи, освен задвижването на стопанството като цяло, като следствие е налице разширяване с нови пазарни територии, както и

комуникацията по интернет, върху долната прослойка население по доходи. Освен това чрез силната емиграция на работната сила се балансира ситуацията на ПРС и се намалява безработицата. Тъй като мнозинството емигранти често теглят след себе си след време членове на семейството, дългосрочно се очаква спад на преводите. Също и при емигрантите, чиито семейства дълго време остават в Мексико, може да се установи тази тенденция, тъй като връзката с родината отслабва с нарастването на продължителността на престой в САЩ.

С нарастващата загуба на работоспособно население възникват естествено и някои икономически проблеми в мексиканското стопанство. Така в някои селски райони местното производство изпитва недостиг на работна ръка и се стига до стагнация. По-нататъшното икономическо развитие се забавя, което още повече влошава бедността в тези райони на страната с голяма емиграция. Това че отсъства значителна част от населението в трудоспособна възраст има разбира се не само локално, но и международно негативни последици. Вместо да се емигрира от селото в града и там да се търси работно място, мнозина млади хора избират САЩ като цел, вследствие на което не достига и работната ръка в града, разчитащ на селските мигранти. Друга негативна последица върху стопанството е, че се губят направените от държавата инвестиции в образованието и здравеопазването.

Също паричните преводи се отразяват отчасти негативно върху стопанството, които погледнато макроикономически все пак играят малко по-малка роля. Така силният приток на валута допринася за това, че обменният курс на мексиканското песо към американския долар нараства. Това прави мексиканския износ по-скъп на световния пазар, а вносът в страната по-евтин и така вреди на развитието на мексиканската индустрия.

Подобни явления се наблюдават и в други латиноамерикански страни (напр. Бразилия).

Тъй като негативните последици от емиграцията засягат по-значително стопанството отколкото позитивните, мексиканското правителство се опитва да засили т.нар. стимулиращи преводи. Финансирането на необходими инфраструктурни проекти в родината от споменатите землячески асоциации става в рамките на програмата на държавата „3 в 1“, която подкрепя съответния щат и община с допълнителни инвестиции. Също правителствата на няколко щата с подкрепа на федералното правителство прилагат програма за използване на част от преводите за финансиране на публични проекти под името „Две за едно“ (Dos por Uno) е проектирана по начин, който за всяко песо на имигрантите от техните преводи държавата и федералното правителство инвестира 2 песо в изграждане на инфраструктура в тяхната община.

Социални аспекти. Бягството на ИАН оставя също негативни последици за отделните лица и обществото. В много селски райони се стига до обезлюдяване, първо на хора в трудоспособна възраст, след това поради влошаващата се икономическа ситуация, на все по-големи части от обществото, така че отделни ареали на страната напълно се изоставят. Отпадането на хора от средната възраст предизвиква възрастова поляризация на обществото, което може да забави демографския растеж. Освен това семейства, в които напр. мигрира в САЩ работещият баща, се разпадат или задлъжняват, тъй като те трябва да финансират емигрирането.

Други последици. Освен икономически и социални последици, в Мексико се получават и още няколко значителни въздействия на емиграцията. Напр. чрез потока емигранти на Север възниква нова вътрешна миграция. От една страна хората от южните щати отиват в северните, от

които мнозина са отишли вече в САЩ, от друга страна все повече хора от южните страни на Централна Америка емигрират в (Северно) Мексико. Броят на нелегалните имигранти от Гватемала, Салвадор, Хондурас, Никарагуа и Еквадор се оценява на годишно 350 хил.д.

Емиграцията има обаче и позитивни хуманитарни последици върху мексиканското население. Чрез допълнителните финансови средства, които получават останалите в Мексико, може да се подобри здравеопазването, преди всичко на децата на емигрантските семейства. Това се получава също от медицинските познания, които могат да придобият емигрантите в САЩ.

Въздействие върху страната цел САЩ. Освен въздействието върху американското общество и култура от страна на изключително големия брой мексикански имигранти, най-важните въздействия върху САЩ са на първо място икономически. Американското стопанство също получава позитивни и негативни последици от имиграцията. Фактът, че голяма част от имигрантите е нелегално в страната и работи, е общо взето предимство за стопанството. Нелегалният статут им дава по-висока гъвкавост по отношение на мястото на работа. Работещите преди всичко в ниско платения сектор мексиканци могат значително бързо да реагират на промените на американския ПРС и голямата нужда от евтина работна ръка, тъй като те заобикалят обстоятелства и формалности, като регистриране или разрешително за работа. Ако съществува търсене на ниско квалифицирани работници, тогава нелегалните имигранти могат бързо да дойдат в страната и да покрият търсенето, докато легалните имигранти трябва да поемат обиколния път през процедури на подбор, списъци на чакащи за разрешение за престой и т.н.

Множество сфери на стопанството в сектора с ниско заплащане зависят от мексиканските имигранти. Преди всичко в селското стопанство и

индустрията се предлагат работни места, които са опасни, неудобни или зле платени за американското население. Без мексиканците тези предприятия ще понесат загуби, тъй като американците търсят по-високо заплащане. Ниските претенции на имигрантите и с това по-ниските производствени разходи за много продукти имат общо позитивно въздействие върху цялото население на САЩ. Така обикновените граждани спестяват при разходите за продукти от селското стопанство, индустрията или строителството и могат да отчетат по-висок разполагаем доход. Негативните последици върху стопанството са от една страна по-високата конкуренция в сектора на ниско заплащане, а от друга - използване на обществени блага без отчисляване на такива за обществото под формата на данъци.

Чрез силния приток на раб сила се натовазва по-силно ПРС на САЩ. И преди всичко в зле платените сфери, в които повечето мексиканци търсят работа, се засилва конкуренцията, което има за следствие загуба на работни места за местното население. Липсващата регистрация на нелегалните имигранти позволява да се заобиколи плащането на данъци. Въпреки това обаче те ползват обществени блага, като здравеопазване и обща инфраструктура. Също правната система и затворите са много засегнати от това, което се дължи на сравнително високата престъпност сред имигрантите. Докато делът в цялото население на САЩ възлиза максимално на 4%, то приблизително всеки пети затворник в американските затвори е мексиканец. Тяхната издръжка носи загуби за американската държава.

Мерки на САЩ срещу нелегалната имиграция. Нелегалната имиграция в САЩ от Мексико и контрабандата с оръжие и дрога са постоянен проблем в общия граничен район, поради което тази граница се охранява значително по-силно отколкото тази на САЩ с Канада. За пръв път нелегалната имиграция става силно дискутирана политическа сфера по време

на предизборната борба между Джордж Буш и Бил Клинтън. След избирането на Клинтън, републиканските сенатори превръщат имиграцията в тема на критика към президента демократ. Клинтън реагира на това с укрепване на граничните съоръжения.

По-долу ще се спрем на мерките на САЩ и Мексико по отношение на регулирането на миграцията през границата, вкл. и чрез нейното укрепване.

Законови регулации в хода на историята. През първите 100 години от новата история на САЩ, имиграцията остава значително неконтролирана, а миграционната политика – либерална, тъй като тя е „решаваща за заселването и индустриализацията на Америка и поради това се приема”. Едва с т.нар. *Immigration Act* от 1875 г. се регулира влизането. Контрол се извършва най-често повърхностно по пристанищата, в които пристигат имигрантите и непозволено дошлите в страната могат да бъдат открити ако са влезли напр. в болница или затвора. С т.нар. *Chinese Exclusion Act* от 1882 г. за пръв път може да се говори за категорията нелегални имигранти. От страх да не излезе извън контрол неконтролираната имиграция, се установява за пръв път ограничаване на имиграцията през 1921 г. с т.нар. *Johnsons Act*. От тогава насам само 360 хил.д годишно могат да имигрират. Този брой бива след 3 години намален на 165 хил.д в рамките на *Johnson-Reid Act*. Освен това законът включва задължително проверка на входната виза по границите, което създава и условията за „имигранта без документи“. След това през 1929 г. неразрешеното пресичане на границата се обявява за правонарушение и може да се наложи парична глоба или задържане. Още през същата година е приет т.нар. *Registry Act*, който позволява на нелегалните имигранти, които най-късно от 1921 г. насам пребивават в страната и са били честни и спазващи законите, да могат да се регистрират като американски граждани.

От Втората световна война насам правилата за имиграция в САЩ постоянно се либерализират. По времето на Програмата Вгасего от 1942 до 1964 г. в САЩ идват до около 5 млн. имигранти. Тогава наред с броя на „брасерос“, нараства и този на нелегалните „мокри гърбове“ (исп. *mojados*, англ. *wetbacks*), които пресичат непозволено границата, предимно през р. Рио Гранде. Така през 1954 г. се провежда военната операция „Wetback“, при която в Югозапада на САЩ биват разкрити над 1 млн. нелегални имигранти и депортирани, а още 500 хил.д бягат обратно. По данни на американската Служба за имиграция и натурализация (Immigration and Naturalization Service, INS) тогава е ликвидиран проблемът с „мокрите гърбове“. В *Hart-Celler Act* от 1965 г. се премахва съществуващото по страни ограничаване на миграцията и общият брой мексикански имигранти годишно е увеличен на 290 хил.д., но с ограничение за максимум 20 хил. имигранти от една страна. С *Refugee Act* от 1980 г. се разрешават допълнително 130 хил. д. След 1929 г., през 1986 г. има нова вълна на легализиране на нелегално влезлите. Този който живее в САЩ най-малко от началото на 1982 г. насам, може на базата на *Immigration Reform and Control Act (IRCA)* да легализира статута си. Законът има също за цел и да контролира и нелегалната миграция и заетост. Така от тогава срещу работодателите биват налагани санкции ако наемат нерегистрирани мигранти. След IRCA последват около 3 млн. регистрации. През 1990 г. законодателството реагира на високото търсене на работна ръка със Закона за имиграцията (*Immigration Act, ИММАСТ*), който повишава годишната горна граница от 290 хил. д през 1965 г. на 700 хил. д. През 1994 г. със зоната за свободна търговия НАФТА се прави опит да се противостои на миграцията чрез структурно-политически мерки. Очаква се извършване на икономическа конвергенция и с това да се постигне балансиране на нивото на заплатите и условията за живот на двете страни.

През 90-те години се издига отново искане за рестрикции на миграционната политика, тъй като се счита, че имиграцията е излязла извън контрол. В политически дебати се говори за „инвазия“ и имиграцията се обявява за проблем на „националната сигурност“. Така през 1996 г. последва т.нар. Реформа за благоденствие (*Welfare Reform*), която забранява на имигрантите или напълно или през първите 5 години на престой да ползват различни програми за социално подпомагане, след 2 години това се реализира в Калифорния с *Proposition 187*. Страхът, че терористи могат да влизат през държавните граници, който нараства още повече след 11 септ. 2001 г., въздейства върху стремежа да се обхване нелегалната имиграция. След тези терористични актове последва пренасяне на отговорността за имиграцията и предприемането на противодействащи мерки на новоосновения Департамент за национална сигурност (*Department of Homeland Security*). Също въпросите на имиграцията и вътрешна сигурност биват тясно обвързани в закона, станал известен като USA PATRIOT Act, по-точно наречен Обединяване и засилване на Америка чрез предоставяне на подходящи инструменти необходими да се спре тероризма (*Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism*), който улеснява службите да процедурат по-кратко, но да задържат за по-дълго време при разследване. През следващите години в миграционната политика се поставя акцент най-вече върху развитието на опазването на границите, което ще разгледаме по-долу.

Гранични съоръжения за опазване на границите. След като нелегалната имиграция през мексиканската граница става проблем на националната сигурност, САЩ инвестират в проекти за подсигуряване на границата, от които най-важни са граничния патрул и граничната ограда. Но първо ще разгледаме американската политика за граничната зона.

Политика за граничната зона. Първоначално през 1994 г. е разработен Национален стратегически план за граничен патрул (National Border Patrol Strategic Plan) за да се засили възприемането, че границата се пресича от нелегални имигранти и наркотрафиканти. През 2004 г. актуализираната стратегия се фокусира върху командните структури, разузнаване, наблюдение, подсилване на граничния патрул за да се намалят заплахите по границата. Стратегическото планиране води до разработване на по-широка политика на Департамента за национална сигурност (United States Department of Homeland Security, DHS), която се последва от разработване на Инициативата за сигурни граници (Secure Border Initiative, SBI) през 2005 г. - програма за подсибяване на границите на САЩ за намаляване на нелегалната имиграция. Тя трябва да реши проблемите с наличния състав, капацитета, наблюдението и инфраструктурата, вътрешните сили.

Стомилна гранична зона. Създава се още през 1953 г. в резултат на интерпретация на Закона за имиграцията и националностите (Immigration and Nationality Act) от Департамента на правосъдието на САЩ (U.S. Department of Justice). В нея служителите на митническата и гранична охрана (U.S. Customs and Border Protection, CBP) имат право да спрат и разследват в рамките на тази 100-милна зона (160 km навътре от всяка външна граница). Това позволява на служителите на СВР да влизат в частна собственост без разрешение в рамките на 40 km от границата, както и операции при ГКПП.

Стомилната гранична зона включва 2/3 от населението на САЩ, повечето най-големи градове на страната и няколко цели щата (Кънектикът, Делавер, Флорида, Хавай, Мейн, Масачузетс, Мичиган, Ню Хемпшър и Ню Джърси). Има известни ограничения за служителите на СВР да спират и разследват, напр. нямат право да отвеждат когото и да е без достатъчно подозрения за нарушаване на имиграционните закони или престъпление или

да претърсват транспортно средство без разрешение. Но тези формулировки се тълкуват доста различно от служителите на СВР и се нарушават.

Единица за гранична сигурност „граничен патрул“ (Border Patrol). Основана е през 1924 г., в годината на приемане на т.нар. Johnson-Reid Act, който позволява да влизат в страната само имигранти с валидна виза, която има за логична последица нелегалната имиграция. Задача на тази единица е първостепенно осигуряване на граничната сигурност, както и задържане на европейци, опитващи се нелегално да имигрират в САЩ през Канада и Мексико. В този момент нелегалните мексиканци все още не са сериозен проблем, той се появява едва по време търсенето на „брасерос“ по време и след Втората световна война.

През 1986 г. IRCA отново поставя във фокуса опазването на границата. Бюджетът и наличния състав на охранителната служба по южната граница биват удвоени с приемането на закона. Десетилетие по-късно, със Закона за реформа на нелегалната имиграция и реакция на имиграцията (Illegal Immigration Reform And Immigrant Responsible Act, IIRAIRA) от 1996 г. последва друга новост. Реформата „Welfare“ от същата година допълнително насочва IIRAIRA към ограничаване на нелегалната имиграция, като от една страна се планира до 2001 г. да се удвои броят на граничните служители по мексиканската граница, а от друга – по-високи санкции срещу нелегалното пресичане на границата, оказване на помощ при реализирането, както и срещу фалшифицирането на документи. Освен това бива засилен контролът на имигрантите, напр. чрез въвеждане на регистриране на пръстови отпечатащи. От тогава граничните служители имат също разширени основания за отпращане.

Към 2010 г. Border Patrol има над 20 хил.д персонал, повече от когато и да е в историята си. Все пак той има „ефективен контрол“ над по-малко от

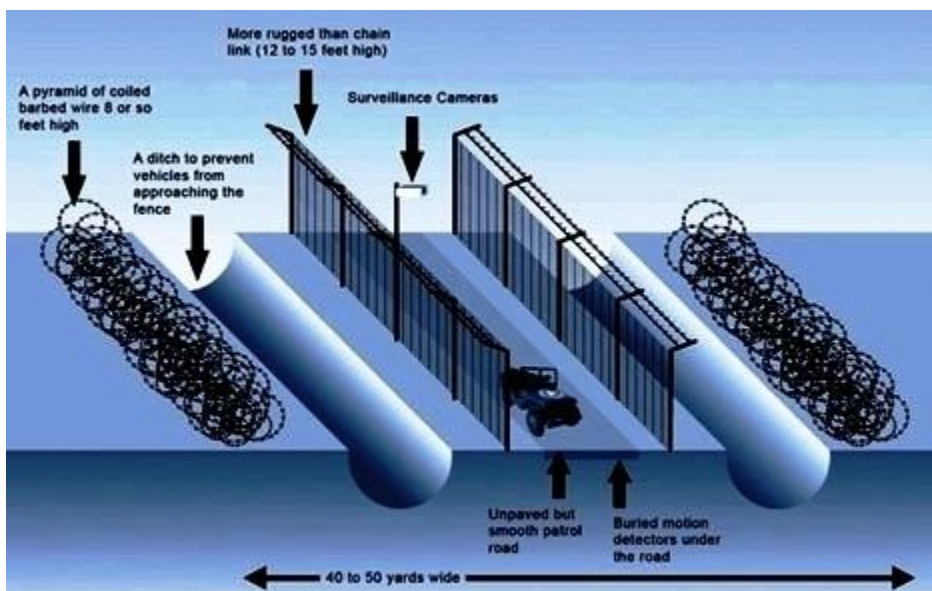
1100 km от общо 3145 km граница с възможност действително да предотвратят или спрат нелегално влизане по 208 km от тази граница. Така границата се съпровожда с успоредно от т.нар. вътрешни ГКПП (United States Border Patrol interior checkpoints) по главните пътища като цяло между 40 и 21 km на американска територия и 50 km от границата на мексиканска територия. По оценки, годишно 500 хил. нелегални пресичания на границата се извършват. Дейността на Border Patrol се концентрира около големите градове, като Сан Диего и Ел Пасо, които имат обширни гранични заграждения. С това нелегалните мигранти се насочват към отдалечените от тях планински и пустинни ареали. През 2013 г. Government Accountability Office (GAO) издава доклад, в който се твърди че Граничният патрул задържа само 61% от лицата пресичащи нелегално границата.

Гранична бариера/ограда. Горепосочената PRAIRA включва също осигуряване на финансови средства за изграждане на ограда по мексиканската граница. През 1996 г. са инвестирани първо 12 млн. дол., през 2001 г. за 3-метрова гранична ограда на 76 мили по границата на Югозапада на САЩ с Мексико. Допълнителни съоръжения в граничната зона са прожекторните мачти, камерите за нощно виждане и термокамерите, сензорите за движение и пътища за по-лесно достигане на граничните постове.

През 2006 г. се приема още закон за охранителната ограда (Secure Fence Act of 2006), който предвижда ускоряване на граничната защита. Правителството на САЩ планира по времето на администрацията на Дж. Буш да издигне гранична ограда по американо-мексиканската граница от стомана и бетон. Оградата трябва да бъде снабдена с инфрачервени камери и сензори, охрана от войници на националната гвардия и отряди на SWAT (Special Weapons and Tactics teams). Последните са полицейски единици в

САЩ със специално или военно оборудване и тактика, специално създадени през 60-те години и увеличени през 80-те и 90-те за борба за наркотрафика.

Така трябва да се изгради мексикано-американската бариера – серии от стени и огради по общата граница, стратегически разположени за спрат потока от нелегални пресичания. Изграждането започва през 2006 г., като 1 миля струва на американското правителство около 2,8 млн.дол. Като цяло по протежение на 3200 km граница трябва да се укрепят участъци с обща дължина от 1925 km с ограда и още една подсилена „виртуална стена“ от радарни системи и камери. Но през 2010 г. инициативата е прекъсната поради високите разходи, след като са завършени 1030 км. Компанията Боинг разработва специална система от радари, наблюдателни кули и сенсори (без ограда и физическа бариера).



Фиг. 1. Схема на граничната стена/ограда

Изт.:

[http://debatepedia.idebate.org/en/index.php/Debate: 700_mile_US_Mexico_bo
rder_fence](http://debatepedia.idebate.org/en/index.php/Debate: 700_mile_US_Mexico_border_fence)

До сега с ограда са покрити преди всичко границата на щатите Калифорния, Аризона и Ню Мексико. Почти целият за участък южно от Тексас остава открит, в най-крайния изток в долината на Рио Гранде е новоизграден един по-дълъг участък ограда. В основата на това лежи съществуваща от първото планиране концепция за „сегментирано подсилване на границата”.



Фиг. 2. Схема на участъците на граничния патрул, оградата и мрежата на SBI Изт.

<https://www.americanprogress.org/issues/immigration/report/2010/04/12/7659/securing-our-borders/> (към 20.03.2016)

Укрепване на границата по щати. Първите мерки за укрепване на границата се провеждат в Тексас през 1993 г., а от 1994 до 2000 г. в Калифорния. От 1997 г. последва систематично укрепване на участъци в Тексас, от 1999 г. – в Аризона. След терористичния акт от 11 септ. 2001 г. осигуряването на границата става приоритет от гледна точка на борбата с тероризма, затова за тази цел биват заделени бюджетни средства немислими

до тогава по размери. Малкият сектор на границата на Ню Мексико поради лошата достъпност (планини и пустини от двете страни на границата), до сега не е значително място за нелегално преминаване. Едно изследване на Съвета за външни отношения от 2013 г. (Washington Post, 13. Mai 2013) стига до резултата, че граничните служби са задържали около 2010 г. едва половината от нелегалните имигранти.

В Калифорния първата систематична стъпка е операцията „Gatekeeper”, която се провежда между 1994 и 2000 г. в района от Сан Диего на запад до Юма на изток. Укрепването на границата е преди всичко в близост до ГКПП и води според организации на мигрантите до това, че трябва да се изберат неусвоените и климатично по-суровите райони за нелегално пресичане. Там те често загиват. Броят на загиналите по калифорнийската граница се е увеличил с 500% между 1994 и 2000 г. В калифорнийския граничен участък мигрантите се удавят в канала All American Canal или в Ню Ривър близо до Калексико. Други се удавят в Тихи океан, опитвайки се да преплуват р. Тихуана до Сан Диего. Друга причина за смърт е вследствие на прегряване в пустините и планините около долината Импайръл вали. С укрепването на границата намаляват нещастните случаи с мигранти по магистралите (типичен случай на смърт през 90-те години е при пресичане на натоварените автомагистралаи).

Към Аризона все повече се насочват мигрантите след укрепването на границата в Калифорния. Тук укрепването става под егидата на операцията “Safeguard”, започнала през 1999 г. През 2002 г. на аризонския участък, обхващащ едва 14% от цялата граница са задържани 1/3 от всички нелегални имигранти. Броят на загиналите в Южна Аризона нараства малко след 2000 г. с над 10 пъти. Тук загиват най-вече от жегата в пустинята (липса на питейна вода) в ненаселените райони.

В Тексас след първите мерки под шапката на операциите “Blockade” и „Hold the Line” (1993) върви систематично укрепване под названието „Rio Grande” от 1997 г. насам. Докато в предишните десетилетия мигранти загиват предимно от удавяне в Рио Гранде, то от 2010 г. насам смъртните случаи се преместват навътре в територията на САЩ.

Трудно може да се контролира непосредствено прилежащата гранична територия, затова USA Border Patrol изгражда контролни пунктове при големите транспортни оси във вътрешността. На такава проверка бе подложен и автора на магистралата Ел Пасо (Тексас)-Фийникс (Аризона). За да се заобиколят тези постове мигрантите биват превозвани с коли малко след границата и отвеждани далече от тях. Но въпреки това мигрантите трябва да ходят пеша на големи разстояния през пресечен терен с пустинен климат. Статистиката сочи, че загиват най-често на територията на частни ранчо, с което поради ограничения достъп за властите, не може да се оцени точния им брой.

Що се отнася до територията на Мексико, поради липса на информации трудно може да се оцени къде вървят миграционните пътища. Известно е, че мигрантите от Салвадор, Гватемала и Хондурас са най-голямата част от мигрантите от Средна Америка. Поради липса на финансови средства те използват най-често товарните влакове, вървящи в посока север-юг към/от мексикано-американската граница, където стават често жертва на изнудвачи, насилнически наркобанди и корумпирани служители. Все по-често при границата се откриват масови гробове. USA Border Patrol регистрира между 1998 и 2013 г. общо 6029 смъртни случая на нелегални мигранти по тази граница.

Мексиканският президент Фелипе Калдерон сравнява укрепването на граничните съоръжения с Берлинската стена, а строителството се критикува

и от Амнести интернешънъл. Неправителствени организации като „Стига вече загинали” (No more Deaths) се опитват да предоставят хуманитарна помощ и документират състоянието по границата. Няколко обществени медии критикуват и поведението на USA Border Patrol за бързото му разрастване без да се извършва грижливо подбиране на персонала, нито се обучават ръководните служители. В периода 2007-2012 г., въпреки указанията, служители на граничния патрул са стреляли през границата с Мексико най-малко в 10 случая, при което в 6 са засегнали смъртоносно неучастващи мексикански граждани. Отговорните служители не са наказани (едва през 2015 г. е отбелязан такъв случай).

Обратни въздействие на мерките върху нелегалната имиграция

Въздействие върху мигрантското поведение. Допълнителните инвестиции в подсигуряването на границата от 1986 г. правят по-трудно скритото пресичане на границата. Вместо желания ефект да се минимизират тези пресичания, се извършва перманентно локализиране на нередовни мексиканци в САЩ, преди всичко на такива, които досега редовно се завръщат в родината и само идват в щатите когато селското стопанство дава изгледи за работни места.

Въведените в IRCA санкции срещу работодателите, наемащи нелегални имигранти малко допринасят за целта да се накарат имигрантите легално да имигрират. Намерението да се намалят работните места за нелегално влизащите се проваля поради слабото систематично приложение на санкциите и защото за работодателите винаги остават вратички да не бъдат открити от властите.

НАФТА действително успява да увеличи 3 пъти търговията между страните членки САЩ, Канада и Мексико само между 1993 и 2007 г.

Въпреки това тя има задържащо въздействие върху бедните райони на Мексико. Преди всичко южните по-бедни федерални щати, които се характеризират с аграрна изостаналост, са отслабени от НАФТА, докато благоденстващите централни и северни щати печелят от това. „НАФТА предизвиква оцеляването на дребните фермери чрез поставянето им ги в директна конкуренция с големите, силно субсидирани и високо гъвкави ТНК“. Така че бедните граждани на мексиканския Юг стават още по-бедни, което има отново за ефект емиграция. Така през годините след установяването на НАФТА, идват повече имигранти отпреди от южните щати. През 1994 г. НАФТА предизвиква и в най-южния щат Чиापас въстаническо движение. Армията на сапатистите се обръща срещу мексиканската държава, която negliжира интересите на селяните, а търговското споразумение още повече влошава положението им.

Също PIRAIRA с реформата „Welfare“ не успява да потисне нелегалната имиграция както възнамерява. Нито по-лошите условия за мигрантите в селата, нито стресирането на новите имигранти чрез по-високо подsigуряване на границата, имат въздействие. Те остават в страната и нови продължават да идват.

През 90-те години нерегулярната имиграция малко успява да бъде ограничена. Вместо това през първото десетилетие на XXI в идват толкова много мексиканци в щатите, както никога преди. Чрез изграждане и осигуряване на границата в определени участъци биват пренасочвани мигрантските потоци само в периферните райони. В тези опасни терени се стига впоследствие до повече смъртни случаи на мигранти при опит за имигриране. През последните 10 години ежегодният брой на загиналите на границата възлиза на до 500 д, при което може да се различи тенденция нагоре.

Друга последица от това може да се разглежда нарастването на организираната престъпност. За да се заобиколят трудно преодолимите пустини и планини на граничния район, много от нелегалните мигранти заделят суми до 15 хил. дол. за да ги транспортират трафиканти на хора през границата. При това се използват и отчасти тунели дълги километри, които после стимулират не само трафика на хора, но и на дрога.

Белег за успех на процеса срещу нелегалната миграция са статистиките за задържаните от граничния патрул. Предизвиканата от нарастващите рестрикции миграционна политика като реакция на 11 септ. 2001 г., миграцията между 2000 и 2010 г. по-малко нараства отколкото в предходното десетилетие. Също може да се установи спад на нелегалната имиграция, ако се вярва на броя задържани от граничния патрул, които през последните десетилетия са намалели със 70%. Въпреки това броят на мигрантите, които успяват незабелязано да минат границата, е значително висок и намаляването на броя на задържаните не може да се счита за голям успех.

Други въздействия: реакция на мексиканските политици и местното население. През 2012 г. кандидатът за президент на Мексико Енрике Пенья Нето провежда кампания в Тихуана при Playas de Monumental, в парк на по-малко от 550 m от границата. В една от речите си той критикува американското правителство за изграждането на бариери и ги призовава да ги махнат. Накрая той имитира речта на Рейгън „Разрушете тази стена” в Берлин през 1987 г.

Също протестират 3 местни индиански племена, тъй като ще бъдат разделени племенните им земи. През 2008 г. делегация на U.S. Native American human rights премахва обелиски на границата от 1848 г. в Лас Марипосас, в сектора на Сонора-Аризона. Те са преместени на около 20

метра по на юг в частни владения в щата Сонора, като част от по-големия проект за изграждане на 5,5 m висока стоманена стена.

Проектираното трасе на граничната ограда трябва да раздели и кампуса на Тексаския университет в Браунсвил на две части. Провеждат се протести от студенти, след което през 2008 г. университетът постига споразумение с U.S. Department of Homeland Security да бъде заобиколен.

Перспективи за бъдещо развитие. От 2000 г. насам може да се установи промяна в мексиканската имиграция в САЩ. След масовата имиграция през 90-те, от началото на XXI в все по-малко имигранти идват от Мексико в САЩ (фиг. 5). Общият брой мексиканци в САЩ в сравнение с 2010 г. също повече не расте. Дали ще се запази тази тенденция през следващите години е под въпрос. Във всеки случай все пак миграцията неизбежно ще остане, докато икономическата ситуация в Мексико е по-зле отколкото в САЩ. Вместо да се залага на милитаризирането на границата, трябва да се овладеят push- и pull-факторите в зародиш. Ако едва непосредствено при границата се процедира срещу нелегалната миграция, то това е малко обещаващ успех, тъй като решението за мигриране е взето още дълго преди това и мигрантите, както видяхме, тръгват преди това използвайки и опасни за живота средства. Чрез смислено търговско споразумение трябва да се подобри мексиканското стопанство, което да е в интерес на двете нации, тъй като така автоматично ще се редуцира нелегалната имиграция. Едно сътрудничество трябва да съдържа вземане под внимание по-бедните слоеве население, които са най-голямата част от мигрантите. Тъй като мексиканските мигранти все пак също са решаващи за благоденствието на американския ниско платен сектор, трябва да остане една здравословна имиграция. Вместо да се противодейства отново на нелегалното пресичане на границата на място с възпиращи средства, по-

скоро трябва да се опрости легалното влизане на мексикански граждани, което би могло да се реализира чрез либерална миграционна политика, която може да засяга също само тези две държави. Успешните инвестиции на САЩ в милитаризираното опазване на границата биха могли по този начин да бъдат спестени. Може да се предизвика чрез общо стимулиращо и бедното мексиканско население икономическо сътрудничество и чрез по-отворени условия за влизане в страната, които да се провеждат под формата на програми за гастарбайтери.

Литература

Eastman, C. L. S. (2012): *Shaping the Immigration Debate. Contending Civil Societies on the US-Mexico Border*, Boulder (CO).

Heck, G. (2008): „Illegale Einwanderung“. Eine umkämpfte Konstruktion in Deutschland und den USA, Münster.

Jones, R.C. (2010): Recent Trends in Mexican Migration to the United States, in: *Geographische Rundschau International Edition*, Jg. 6, Heft 3, S. 42-47.

Knerr, B. (2009): Illegal zum reichen Nachbarn. Viele Migranten in den USA unterstützen Familien in armen Landgebieten Mexikos, in: *Welt-Sichten*, Heft 2-2009, S. 12-16.

The U.S. stops about half of illegal border crossings from Mexico. *Washington Post*, 13. Mai 2013

Internet

Banco de México (Hrsg.) (o.J.): Ingresos por Remesas Familiares.

[http://www.banxico.org.mx/SieInternet/consultarDirectorioInternetAction.do?acci
on=](http://www.banxico.org.mx/SieInternet/consultarDirectorioInternetAction.do?accion=)

<consultarCuadro&idCuadro=CE80§or=1&locale=es>

Central Intelligence Agency (Hrsg.) (2013): The World Factbook.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mx.html>

Ennis, S. R., Ríos-Vargas, M., Albert, N. G. (2011): The Hispanic Population: 2010. 2010

Census Briefs.

[http://census.gov/content/dam/Census/library/publications/2011/dec/c2010br-
04.pdf](http://census.gov/content/dam/Census/library/publications/2011/dec/c2010br-04.pdf)

Käss, S. (2008): Die Reise Ins Gelobte Land. Mexikanische Migrationsbewegungen.

http://www.kas.de/wf/doc/kas_15390-544-1-30.pdf?081229111041

Lewis, M. W. (2010): Regional Economic Disparities and Migration in Mexico.

[http://www.geocurrents.info/place/latin-america/regional-economic-disparities-
and-](http://www.geocurrents.info/place/latin-america/regional-economic-disparities-and-)

<migration-in-mexico>

McCutcheon, C. (2010): Securing Our Borders. Doing What Works to Ensure Immigration

Reform Is Complete and Comprehensive.

[https://www.americanprogress.org/issues/immigration/report/2010/04/12/7659/sec
uring-our-borders](https://www.americanprogress.org/issues/immigration/report/2010/04/12/7659/securing-our-borders)

Merrill, T. L., Miró, R. (1996): Mexico. A country study.

http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/Mexico%20Study_1.pdf

Migration Policy Institute (Hrsg.) (o.J.): Mexican-Born Population Over Time, 1850-

Present.

[http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/mexican-born-
population-over-time?width=1000&height=850&iframe=true](http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/mexican-born-population-over-time?width=1000&height=850&iframe=true)

Niesen, S., Bröker, R. (2007): Die ökonomische Logik der illegalen Migration: Das Beispiel

USA.

https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/vwl/aussenhandel/internationalewirtschaftsbeziehungen/Hauptstudium/Seminar_APWP/SoSe2008/Auswahl_der_Seminararbeiten/WiSe0708/WiSe0708_E4.pdf

Passel, J. S., Cohn, D., Gonzales-Barrera, A. (2012): Net Migration from Mexico Falls to Zero--and Perhaps Less.

<http://www.pewhispanic.org/2012/04/23/net-migration-from-mexico-falls-to-zero-and-perhaps-less/>

Parrott, N. (2012): Entwicklung der Einwanderungspolitik der US.

<http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/143980/einwanderungspolitik>

Reineke, R., Martínez, D. E.: Migrant Deaths in the Americas (United States and Mexico),

in: Brian, T., Laczko, F. (Hrsg.) (2014): Fatal Journeys. Tracking Lives Lost during Migration.

http://publications.iom.int/bookstore/free/FatalJourneys_CountingtheUncounted.pdf

Statista (Hrsg.) (2015): Ranking der zehn größten Migrationsströme zwischen Ländern mit Stand 2010 (Migranten in Millionen).

<http://de.statista.com/statistik/daten/studie/186050/umfrage/groesste-migrationsstroeme-zwischen-laendern/>

Terrazas, A. (2010): Mexican Immigrants in the United States.

<http://www.migrationpolicy.org/article/mexican-immigrants-united-states-0#3>

World Bank (Hrsg.) (2008): World Development Indicators 2008.

[http://www-](http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2010/04/21/000333037_20100421014928/Rendered/PDF/541670WDI0200810Box345641B01PUBLIC1.pdf)

[wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2010/04/21/000333037_](http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2010/04/21/000333037_20100421014928/Rendered/PDF/541670WDI0200810Box345641B01PUBLIC1.pdf)

[20100421014928/Rendered/PDF/541670WDI0200810Box345641B01PUBLIC1.pdf](http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2010/04/21/000333037_20100421014928/Rendered/PDF/541670WDI0200810Box345641B01PUBLIC1.pdf)

World Bank (Hrsg.) (2015): World Development Indicators 2015.

<http://www->

wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2015/05/18/09
0224b082

df91a6/1_0/Rendered/PDF/World0development0indicators02015.pdf

World Bank (Hrsg.) (2015): Data. GDP per capita (current US\$).

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/countries/> Post, 13. Mai
2013